

Høgskulen
på Vestlandet

MASTEROPPGAVE

Utdanning til nytte? Om innsattes tilbakeføring fra fengsel til frihet i et systemperspektiv

Beneficial education? A qualitative study of the repatriation of inmates in a systemic perspective

Amalie Toska Ottesen

Master i samfunnsfagsdidaktikk

Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett, Bergen

Veileder: Bodil Elise Ravneberg

Innleveringsdato: 18.05.2020

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

*Å være i fengsel er som å være på
en øde øy, i dommens lengde ....*

(Leder i Wayback)

Sammendrag

Innsatte i fengsel har samme rettigheter når det gjelder utdanning som den øvrige befolkningen. At innsatte skal ta utdanning i fengsel er et politisk mål, og et viktig tiltak i norsk straffegjennomføring. Tall viser at innsatte som er motivert til å ta utdanning i fengsel ofte mister denne motivasjonen etter løslatelse. På bakgrunn av denne informasjonen fattet jeg interesse for å undersøke hvorfor innsatte som var motivert for utdanning, ikke fullfører utdannelsen etter løslatelse. Det har de siste tiårene vært et økt fokus i straffegjennomføringen på tilbakeføringsfasen, og det er sider ved denne tilbakeføringen som er tema for denne masteroppgaven.

Hvordan tilbakeføringen er organisert, fremmes som viktig for at innsatte skal mestre tiden etter soning, også når det gjelder videre utdanning og arbeid. Jeg har derfor i denne masteroppgaven hatt søkelys på hvordan systemet rundt innsatte i tilbakeføringsfasen fungerer ideelt sett, og hvordan innsatte og samarbeidende aktører erfarer samarbeidet. Datamaterialet til masteroppgaven er samlet inn gjennom seks semi-strukturerte intervju med innsatte eller tidligere innsatte, samt intervju med seks sentrale nøkkelaktører som er aktiv i tilbakeføringsarbeidet. Intervjuene er datamaterialet som har gitt meg innsikt og informasjon til å svare på problemstillingen: *Hvordan fungerer tilbakeføringen for innsatte med tanke på å få innsatte til å fullføre utdanning eller komme inn i arbeidslivet etter soning?*

Mine funn viser at innsatte er fornøyd med utdanningen de får, og utdanningen gir gode relasjoner, mestringsfølelse og sosial trening. Funnene viser derimot at kvalifikasjon og motivasjon ikke alltid er nok for at innsatte klarer å gå videre med utdannelsen, da de har sammensatte utfordringer som ofte gjør at utdanningen kommer i andre rekke. I intervjuene kommer det fram at innsatte har utfordringer knyttet til rus, svak økonomi, gjeld, mangel på egnet bolig, lavt selvbilde og frykt for fordømmer. Funn fra datamaterialet er analysert og drøftet i lys av organisasjonsteori, som diskuterer hva som åpner fengslet og hva som lukker fengslet. Bakgrunnen for denne diskusjonen handler om at det er enighet på forskningsfeltet om at innsatte ikke kan rehabiliteres i et lukket miljø. Grunnet mangel på ressurser i kriminalomsorgen, viser funnene likevel at fengslet går i en mer lukket retning. System og individperspektiv knyttes dermed sammen. Hvordan systemet fungerer, i tillegg til individuelle utfordringer, har påvirkning på innsattes tilbakeføring og på hvordan innsatte mestrer tiden etter soning.

Abstract

When it comes to education, prison inmates have the same rights as the rest of the population. A political goal and an important measure in Norwegian sentencing are securing inmates' opportunity to commence education while incarcerated. Figures show that inmates who are motivated to study in prison often lose their motivation after release. On the basis of this information, I became interested in investigating why inmates who were motivated for education do not complete their education after release.

Recent decades have shown an increased focus on the execution of sentences in the repatriation phase, and the current features of the repatriation are the theme of this master's thesis, viewed as significant for inmates in mastering life after incarceration/imprisonment, also in regard to further education and work. In this master's thesis, I have therefore focused on how the system around inmates in the return phase works ideally, and how inmates and collaborating actors experience the cooperation. The data material for the master's thesis has been collected through six semi-structural interviews with inmates or former inmates, as well as interviews with six key actors who are participating in the repatriation work. The data material drawn from the interviews provide insight and information helpful to answer the research question: *How does the return to society work for inmates in order to enable them to complete their education or enter working life after serving their sentences?*

My findings show that inmates are satisfied with the education they receive, and that the education provides good relationships, a feeling of mastery and social training. The findings also show that qualification and motivation are not always enough for inmates to be able to continue with their education, as inmates have complex challenges that often mean that education comes second. In the interviews, it appears that inmates have challenges related to substance abuse, low financial stability, debt, lack of suitable housing, low self-esteem and fear of prejudice. Findings from the data material have been analyzed and discussed in light of organization theory, which discusses what opens the prison and what closes the prison. The background for this discussion is that there is consensus in the field of research that inmates cannot be rehabilitated in a closed environment. Due to a lack of resources in penal care, the findings still show that the prison is moving in a more closed direction.

How the system works, as well as individual challenges, often has an impact on how inmates experience the return to society and how they manage life after incarceration.

Forord

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til alle tolv respondentene som stilte til intervju og ønsket å snakke med meg. Jeg har fått høre spennende, fine, rørende og morsomme historier fra innsatte som har delt deres erfaringer fra livet generelt, og fra livet i fengsel. De sentrale aktørene har vist et spesielt engasjement for gruppen som de jobber med, og har forklart goder og utfordringer med dagens fengselssystem og tilbakeføring. Jeg setter stor pris på at dere alle har tatt dere tid til å møte meg, og spesielt nå under spesielle omstendigheter med tanke på koronavirus og koronarestriksjoner. Restriksjonene har gitt utsettelse og avlysninger, og jeg er veldig takknemlig for tålmodigheten dere har vist. En spesiell takk til dere som hjalp meg med å komme i kontakt med innsatte. Datainnsamlingen ville vært vanskelig uten dere!

Tusen takk til min veileder, Bodil Elise Ravneberg, for spennende samtaler og motiverende ord. Jeg setter pris på at du alltid har vært positiv, hjelpsom og engasjert når du har hatt stressende studenter på kontoret.

Jeg vil videre vie min takknemlighet til gjengen på masterlesesalen. Vi har hatt mye latter og glede, og gjort tiden på lesesalen både sosial og gøy med vinlotteri, kake, monsterdrikking og takeaway. Dette har vært viktig i en ellers lite sosial hverdag. Ikke minst vil jeg rette en ekstra stor takk til mine gode venner i Bodil sin bande. Vi har hjulpet hverandre med gode råd, lyttet til hverandres klaging og oppmuntret hverandre med grønne tanker. Tusen takk, Margrete og Bjørnar. Studietiden hadde ikke vært det samme uten dere, og det er mest av alt vemodig at tiden på høyskolen er over.

Tusen takk til familie og snille venner som har som har tatt seg tid til å korrekturlese oppgaven. Til slutt vil jeg si takk til Bim, som nok er like glad som meg for at denne oppgaven endelig leveres!

Bergen, mai 2021

Amalie Toska Ottesen

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	II
ABSTRACT	III
FORORD	IV
TABELLER	X
1 INNLEDNING – HVA ER TILBAKEFØRING?	1
1.2 FORMÅL MED MASTEROPPGAVEN	2
1.3 OPPGAVENS PROBLEMSTILLING	3
1.4 TILBAKEFØRINGSFASEN	3
1.5 BEGREPSAVKLARINGER OG AVGRENSNING AV OPPGAVEN	6
2 BAKGRUNN	8
2.1 VERDIVALG OG PRINSIPPER FOR DAGENS STRAFFEGJENNOMFØRING	8
2.1.1 Rehabilitering.....	8
2.1.2 Rettighetsprinsippet.....	9
2.1.3 Normalitetsprinsippet og importmodellen	10
2.1.4 Aktivitetsplikt.....	10
2.2 ULIKE TYPER FENGSLER OG SONINGSPROGRAM	11
2.2.1 Overgangsbolig	12
2.3 INNSATTES LEVEKÅR FØR SONING	12
2.3.1 Utdanning og arbeid	13
2.3.2 Lese- og oppmerksomhetsvansker blant norske innsatte	13
2.4 UTDANNING I FENGSEL	15
2.4.1 Rett til utdanning	16
2.4.2 Opplæring i kriminalomsorgen	16
2.4.3 Fængselsopplæringens betydning for livet etter soning.....	17
2.5 UTFORDRINGER I TILBAKEFØRINGSFASEN	18
2.5.1 De samarbeidende aktørene i tilbakeføringen	19
2.6 AVBYRÅKRATISERINGSREFORMEN	21
2.7 AVSLUTTENDE KOMMENTAR TIL KAPITLET	22

3 TEORETISKE PERSPEKTIV – FENGSEL SOM LUKKET, NATURLIG OG ÅPENT SYSTEM.....	23
3.1 VALG AV LITTERATUR	23
3.2 HVA ER EN INSTITUSJON?	24
3.3 LUKKET SYSTEMPERSPEKTIV	24
3.3.1 <i>Det rasjonelle perspektivet – et lukket system.....</i>	24
3.3.2 <i>Erving Goffman om fengsel som «total institusjon» .....</i>	25
3.3.4 <i>Hva gjør det med en å være på lukket institusjon? .....</i>	26
3.3.5 <i>Høysikkerhetsfengsler .....</i>	27
3.4 DET NATURLIGE SYSTEMPERSPEKTIVET	28
3.4.1 <i>Ansatte i organisasjonen .....</i>	29
3.4.2 <i>Tilegnede handlingsmønstre .....</i>	30
3.4.3 <i>Sosial diskvalifisering? .....</i>	31
3.4.4 <i>Stigmatisering under og etter opphold på lukket institusjon.....</i>	32
3.5 DET ÅPNE SYSTEMPERSPEKTIVET	34
3.5.1 <i>Organisasjonens påvirkning fra ytre omgivelser.....</i>	35
3.5.2 <i>Fengsel i et åpent perspektiv.....</i>	36
3.5.3 <i>Verdier og modeller for straffegjennomføring i et åpent systemperspektiv.....</i>	37
3.5.4 <i>Utdanning som åpner og sosialiserer innsatte i fengsel .....</i>	38
3.6 OPPSUMMERING OG AVSLUTNING AV TEORIKAPITLET	39
4 METODE	41
4.1 VITENSKAPSSYN	41
4.2 KVALITATIV METODE	41
4.3 UTVALG AV RESPONDENTER.....	42
4.4 KONTAKT MED UTVALGET.....	43
4.5 UTVALG 1	44
4.5.1 <i>Presentasjon av utvalg 1 .....</i>	46
4.6 UTVALG 2	47
4.6.1 <i>Presentasjon av utvalg 2 .....</i>	48
4.6.2 <i>Om de sentrale aktørene – «bakkebyråkratene».....</i>	49
4.7 INTERVJU.....	51
4.7.1 <i>Gjennomføring av intervju .....</i>	52
4.8 DATAINNSAMLINGENS VALIDITET OG RELIABILITET	54

4.8.1 Validitet	54
4.8.2 Reliabilitet	55
4.8.3 utfordringer i metoden for rekruttering.....	57
4.9 ETISKE HENSYN.....	59
4.10 BEARBEIDING AV DATA	59
5.0 TILBAKEFØRINGSARBEIDET – HVORDAN FUNGERER DET?	61
5.1 INNLEDNING - HVA LUKKER OG ÅPNER SYSTEMET?	61
5.2 ULIKE SYN PÅ PÅKOBLING AV SYSTEMET MENS DEN INNSATTE ER FENGSLT – BÅDE LUKKER OG ÅPNER?	62
5.2.1 ANSVARSGRUPPE OG PÅKOBLING - ER SYSTEMET PÅKOBLET ALLE?	63
5.2.2 IKKE ALLE HAR INDIVIDUELL PLAN – BETYDNINGEN AV Å KOBLE SAMMEN SYSTEM OG INDIVID.....	64
5.2.3 SPERRER I DET TVERRFAGLIGE SAMARBEIDET	66
5.2.4 SAMARBEIDET OG PÅKOBLINGEN SETT FRA INNSATTES STÅSTED	67
5.2.5 <i>Forholdet mellom innsatte og ansatte i systemet – sett fra innsattes ståsted.....</i>	<i>68</i>
5.2.6 OPPSUMMERENDE DRØFTING OM PÅKOBLING MELLOM SYSTEM OG INDIVID I LYS AV SYSTEMPERSPEKTIVENE	69
5.3 TILTAK I FENGSLT SOM ÅPNER OG LUKKER SYSTEMET PÅ VEIEN UT	71
5.3.1 <i>Utdanning åpner systemet.....</i>	<i>71</i>
5.3.2 <i>Progresjonssoning – åpner og lukker? .....</i>	<i>74</i>
5.3.3 <i>Frigang og overgangsbolig – åpner opp.....</i>	<i>77</i>
5.3.4 MANGEL PÅ RESSURSER – LUKKER SYSTEMET	79
5.3.5 <i>Mangel på ressurser – de innsatte har også merket kuttene.....</i>	<i>80</i>
5.3.6 <i>Oppsummerende drøfting i lys av perspektivene.....</i>	<i>81</i>
5.4 HVORDAN GÅR DET MED INNSATTE ETTER LØSLATELSE?.....	84
5.4.1 <i>Svak økonomi og gjeld et hinder .....</i>	<i>85</i>
5.4.2 <i>Løslatelser uten egnet bolig .....</i>	<i>85</i>
5.4.3 <i>Utfordringer knyttet til rus .....</i>	<i>86</i>
5.4.4 <i>Økt fokus på studiekompetanse, høyere utdanning og strengere vandel .....</i>	<i>86</i>
5.4.5 <i>Mangel på sosialt nettverk og ensomhet .....</i>	<i>87</i>
5.4.6 <i>Frykt for sosiale situasjoner og stigmatisering.....</i>	<i>88</i>
5.4.7 <i>Oppsummerende drøfting i lys av teorien .....</i>	<i>90</i>

6.0 AVSLUTTENDE DRØFTING OG REFLEKSJONER I LYS AV SYSTEMPERSPEKTIVENE.....	93
6.1 STADIG FLYT MELLOM INNSIDEN OG UTSIDEN	93
6.2 MOT EN MER STATISK ORGANISASJONSSTRUKTUR.....	94
6.3 UTDANNING GIR MESTRING, SOSIALISERING OG ÅPNER FENGSELET	95
6.4 FENGSELET ER MER LUKKET SOM FØLGE AV MANGLENDE RESSURSER.....	96
6.5 OPPSUMMERING OG AVSLUTTENDE REFLEKSJONER	97
7.0 LITTERATURLISTE.....	100
VEDLEGG.....	108
VEDLEGG 1: GODKJENT SØKNAD FRA NSD.....	108
VEDLEGG 2: INFORMASJONSSKRIV OG SAMTYKKEERKLÆRING INNSATTE	109
VEDLEGG 3: INFORMASJONSSKRIV OG SAMTYKKEERKLÆRING NØKKELAKTØRER.....	112

Tabeller

Tabell 1: Presentasjon av utvalg 1.....	46
Tabell 2 Presentasjon av utvalg 2.....	48

1 Innledning – hva er tilbakeføring?

I Stortingsmelding nr. 27 *Enda en vår* (2004-2005) fremgår det at fengslets viktigste oppgave er å gjennomføre straff, og legge til rette for *rehabilitering*. Utdanning blir stadig viktigere for å klare seg i et moderne samfunn, og i dag er det etablert opplæringstilbud for innsatte i alle norske fengsler, da utdanning ses på som det sterkeste virkemiddelet for å oppnå rehabilitering (Fylkesmannen i Vestland, 2019, s. 9-10). Den opplæringen innsatte får er et viktig tiltak, og et politisk mål, som iverksettes for å styrke deres *tilbakeføring* til samfunnet. Det er trekk ved denne tilbakeføringen som er tema for denne masteroppgaven.

Å ha en jobb å gå til gir struktur i hverdagen, et sosialt nettverk, sosial status og rettmessig inntekt, noe som gir en økt forutsetning for å endre livsstil og forhindre tilbakefall (Skardhamar & Telle, 2009, s. 2). Til enhver tid soner det over 3000 menn og kvinner i norske fengsler. Det er en økende tendens til at innsatte som har etablert tilknytning til utdanning eller arbeidsliv, oftere enn før, soner utenfor fengsel, med elektronisk kontroll. I den gruppen av domfelte som soner dommen sin inne i fengsel, er det flere med svak tilknytning til arbeidsliv, lav utdanning, og ulike levekårsutfordringer (Fylkesmannen i Vestland, 2019, s. 10). I 2016 deltok 43 prosent av innsatte i opplæring i fengslet, mens 72,9 prosent hadde et utdanningsønske (Eikeland, Manger & Asbjørnsen, s. 2016, s. 17). Det er dokumentert at det er en klar sammenheng mellom utdanningsnivå og sysselsetting både for innsatte og den øvrige befolkningen. Ved å bruke tiden i fengsel til å styrke innsattes utdanningsnivå, vil man kunne styrke deres muligheter for rettmessig arbeid i samfunnet. Arbeid er i tillegg til å være en viktig kilde til inntekt, også en viktig kilde til sosial kontakt, identitet og selvfølelse (Statistisk sentralbyrå, 2016, s. 1).

Dersom innsatte får fullført et utdanningsløp og får en fot inn i arbeidslivet, vil dette tjene individet. Forskning viser at det er god samfunnsøkonomisk investering å satse på utdanning i fengsel. Innsatte har interesse for utdanning, og ser på utdanning som viktig for å mestre og forandre fremtiden (Langelid, 2016). I tidligere undersøkelser kommer det imidlertid fram at innsatte har et annet syn på hva utdanningen kan gjøre for en mens en er i fengsel, og når man er tilbake i samfunnet. I en undersøkelse presentert i boken *Læring bak murene* (2005) ble flere innsatte intervjuet både under og etter soning. Mens elevene fremdeles var i fengsel, hadde samtlige forventninger om at utdanningen ville komme til nytte i form av videre skolegang eller tilgang på jobbmarkedet. Elevene fikk det samme spørsmålet etter soningsperioden var over. Det var da kun tre av ti som opplevde at utdanningen var til stor nytte i form av skolegang og

tilgang på jobbmarkedet. (Skaalvik, mfl., 2005, s. 182). Disse tallene tyder på at utdanningen som tilbys ikke alltid er den mest nyttige, samt at det oppstår en del utfordringer i *tilbakeføringsfasen*.

1.2 Formål med masteroppgaven

I den tid jeg har jobbet med temaet utdanning i fengsel, har jeg erfart at det finnes mer forskning som forteller om innsattes utdanningssituasjon mens de er i fengsel, og mindre informasjon og undersøkelser som forteller hvordan det går med innsatte etter soning. Forskningen som finnes på feltet viser blant annet at optimismen knyttet til hva utdanning kan gjøre for innsatte er ulik under og etter soning (Skaalvik, Pettersen & Finbak, 2005, s. 182). Det er en rekke barrierer som oppstår i det den innsatte skal ut i arbeidslivet, og dette er en fase der personene kan oppleve hjelpeløshet, manglende motivasjon og stigmatisering.

På bakgrunn av dette fattet jeg interesse for å undersøke hva det er som skjer i det den innsatte skal *tilbakeføres* til samfunnet? Hva er det som skjer med den innsatte, som under soning er motivert for å endre fremtiden sin gjennom utdanning? Finnes det noen klare skiller for hvem som lykkes og hvem som ikke lykkes? Hva er barrierene og hva er tiltakene i tilbakeføringsarbeidet?

For å få svar på dette, har jeg intervjuet både tidligere innsatte, innsatte som er midt i utdanning og tilbakeføring, samt sentrale aktører som jobber med tilbakeføring av innsatte. Jeg har snakket med aktørene om hvordan de jobber, hvordan samarbeidet med innsatte og andre aktører fungerer, og hvilke forbedringer de ønsker å se fremover. Innsatte har fortalt om sine personlige erfaringer om det å sitte i fengsel, ta utdanning og hvordan de har erfart å gradvis bli en del av samfunnet igjen.

1.3 Oppgavens problemstilling

På bakgrunn de utfordringene som synes å oppstå i tilbakeføringen, tar jeg utgangspunkt i følgende problemstilling:

Hvordan fungerer tilbakeføringen for innsatte med tanke på å få innsatte til å fullføre utdanning eller komme inn i arbeidslivet etter soning?

For å kunne svare på problemstillingen min, har jeg valgt å supplere med fire forskningsspørsmål:

1. *Hvordan praktiseres det systematiske arbeidet med tilbakeføring?*
  - a. *Hvilke utfordringer hemmer, og hvilke tiltak fremmer tilbakeføring på et systemnivå?*
2. *Hvilke erfaringer har innsatte fra fengselsoppholdet og utdanningen i fengsel?*
3. *Hva må være på plass hos den enkelte i tilbakeføringsfasen for at utdanningen skal komme til nytte i form av videre skolegang eller arbeid?*

1.4 Tilbakeføringsfasen

Tilbakeføring handler om at innsatte ikke skal få en for brå overgang til samfunnet. Dersom tilbakeføringen er for brå og at veien ikke er tilrettelagt, er det en økt sjanse for at innsatte begår ny kriminalitet etter løslatelse. For å forhindre tilbakefall har det dermed de siste tiårene vært et økt søkelys på overgangen fra fengsel til frihet (Langelid, 2016). Tall fra Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter (KRUS) viser at blant alle som er løslatt fra en fengselsdom siden 2015, og som har hatt minst fem år på seg til å begå ny kriminalitet, ligger antallet av tilbakefall på 32 prosent (Kriminalomsorgen, 2020). Disse tallene viser at kriminalomsorgen fremdeles har en vei å gå for å få ned antallet tilbakefall. Tilbakeføring.no, kriminalomsorgens egen nettside for tilbakeføring beskriver vellykket straffegjennomføring og tilbakeføring som:

Vellykket tilbakeføring er når personer i fengsel eller annen straffegjennomføring løslates som en styrket utgave av seg selv, til et godt liv med mindre risiko for ny kriminalitet. Et godt liv kan handle om å ha et trygt sted å bo, sysselsetting som gir mening, oversiktlig økonomi, nære relasjoner og god fysisk og psykisk helse. Vellykket tilbakeføring gir store gevinster for enkeltmennesket og samfunnet, og er et felles

ansvar. Ansvarlige er den domfelte selv, kriminalomsorgen, kommunen og andre offentlige sektorer. Frivillige og pårørende er viktige støttespillere. (Tilbakeføring, u.å.).

Tilbakeføringsarbeidet starter under soning, da det sammen med den domfelte legges individuelle planer for fengselsoppholdet, samt hvordan tiden i fengsel kan bidra til at innsatte står sterkere rustet til å håndtere hverdagen etter straffegjennomføringen. Tilbakeføringsarbeidet er sammensatt av ulike etaters virksomhet, og er avhengig av et godt systematisk samarbeid av forpliktende etater, samt vilje fra den innsatte selv (Kriminalomsorgen region vest, u.å, s. 8). Trygg og forutsigbar tilbakeføring defineres av kriminalomsorgen som en godt planlagt avslutning av straffegjennomføring, der løslatelser skal være forutsigbare og skje innenfor planlagt tidsrom, og der den innsattes behov blir ivaretatt med god og kontinuerlig oppfølging av nødvendige instanser. Kriminalomsorgens erfaringer viser at innsatte under straffegjennomføring er mer motivert til å gjøre noe med livet sitt. I straffegjennomføring er hjelp tilgjengelig, og det er mindre tilgang til rusmidler og andre distraksjoner. Tiden i fengsel ansees derfor som et gunstig tidspunkt for å starte endring og tilbakeføring til samfunnet (Kriminalomsorgen region vest, u.å, s. 17). Disse ambisjonene og positive signalene som innsatte viser mens de er under soning, bør ifølge Langelid (2016) følges opp med gode strukturelle tilbud etter soning. Dette gjelder styrking av sosiale nettverk, utfordringer med rus og sysselsetting via arbeid eller videre utdanning. Det er i denne fasen mellom fengsel og frihet at det oppstår glippsoner i tilbakeføringen.

I Soria Moria-erklæringen fra 2005 ble det fremmet politiske ambisjoner om endring for løslatte, som resulterte i *tilbakeføringsgarantien*. Dette var et mål om at løslatte skulle få tett oppfølging fra ulike etater ved løslatelse, med et sterkt søkelys på å få folk i arbeid eller videre utdanning (Regjeringen, 2005, s. 68). Garantien var ikke juridisk bindende, men det ble vektlagt at løslatte har samme rettigheter som andre til sosiale tjenester og helsetjenester, som støtte fra NAV, tilfredsstillende bolig, økonomisk støtte, utdanning og behandling. Dette var ikke nye regler, men en ny forventning om at de allerede gjensidige forpliktelsene mellom etatene skulle bli fulgt. Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) har utformet en rapport skrevet av Sturla Falck, om «tilbakeføringsgarantien som smuldret bort». Rapporten handler om tiltak ved løslatelse fra fengsel. En hovedutfordring i organiseringen av tilbakeføringen er ifølge SIRUS-rapporten:

(..) at kriminalomsorgen har hovedansvaret for planleggingen av tilbakeføring, men ikke for oppfølging. Kriminalomsorgens ansvar slutter når straffen er sonet. Det blir en «glippsoner» mellom ansvar for planlegging og videre oppfølging av planene etter soning. (Falck, 2015, s. 9).

Under soning har kriminalomsorgen ansvaret for å tilrettelegge og koordinere for et tverretattlig samarbeid rundt løslatelse av innsatte. Når innsatte er løslatt, er det ikke lengre kriminalomsorgen som har ansvaret. Det er da velferdstjenestene skal ta over støtten. Det som ikke er på plass ved løslatelse, har kriminalomsorgen ikke ansvar for. Dette skiller kriminalomsorgen sitt ansvar i tilbakeføringen fra de andre instansene, da kriminalomsorgens ansvar er begrenset til kun soningsperioden. Det er ikke alltid helt klart hvem som har ansvaret når kriminalomsorgens ansvar avsluttes (Falck, 2015, s. 52).

I Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff (2017-2018) *Redusert tilbakefall til ny kriminalitet* dreier tiltakene seg primært om å dekke glippsoner mellom fengsel og samfunnet ellers. Strategien tar utgangspunkt i innsikt om innsattes levekårsutfordringer, manglende samordning i forvaltningen og uavklarte ansvarsforhold. Det er et mål om at strategien skal bidra til at flere kommer i utdanning eller arbeid etter gjennomført straff, noe som igjen vil redusere tilbakefall til ny kriminalitet og bedre integrering i samfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017-2018, s. 3).

Det er fylkeskommunene som har ansvaret for blant annet videregående opplæring, mens kommunene har det primære ansvaret for de fleste tjenester, som sosiale tjenester, bolig og de fleste helsetjenester. Samarbeidet mellom kriminalomsorgen og kommunene, og avklaring av hvilken kommune som har ansvaret for den løslatte, er kritiske suksessfaktorer i tilbakeføringsfasen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017-2021, s. 8)

Hvordan tilbakeføringsarbeidet skal tilrettelegges for at løslatte skal komme i arbeid eller videre utdanning for å forhindre tilbakefall, er noe som stadig er fokus i politiske forskrifter og stortingsmeldinger. Dette viser at til tross for tilbakeføringsstrategien som ble fremmet i 2005, er det fremdeles glippsoner og utfordringer i det systematiske arbeidet med tilbakeføringen. I min masteroppgave ønsker jeg å få fram hvordan innsatte, løslatte og ansatte i dette systematiske arbeidet (som NAV, lærere, fengselsbetjener, frivillige organisasjoner og tilbakeføringskoordinator), opplever at dette samarbeidet i tilbakeføringen i dag fungerer.

1.5 Begrepsavklaringer og avgrensning av oppgaven

Med utdanning i fengsel mener jeg her innsatte som har tatt eller tar videregående opplæring, både studiespesialiserende og yrkesfag, samt høyere utdanning i fengsel. Felles for alle respondentene som jeg har intervjuet, er at de har startet på utdanningen mens de soner en lengre dom i fengsel. I teksten omtales respondentene som *langtidsdømte*. Dette er en betegnelse på innsatte som soner en dom i fengsel på mer enn ett år. Jeg velger å omtale intervjuobjektene som respondenter i teksten, da i miljøet som jeg har studert kan ordet informant være et ladet begrep, og kan assosieres med noe negativt, som for eksempel «tyster».

Jeg har på grunn av dagens store fokus på utdanning, både når det gjelder straffegjennomføring for å rehabilitere, og generelt i samfunnet, ønsket å se nærmere på dette. Ved å sette søkelys på innsatte som har tatt utdanning under soning, har jeg også avgrenset oppgaven min til å dreie seg kun om dem som har tatt en utdanning. Mange av de suksessfaktorer og utfordringer som disse har opplevd i tilbakeføringsfasen, kan imidlertid være gjenkjennbart både for andre innsatte som har tatt utdanning under soning, og innsatte som ikke har gjort det. Oppgaven generelt er avgrenset til de som har tatt, eller holder på med en utdannelse. Det kan da tenkes at hovedfokuset er på «de som har klart seg», eller som er motivert for en endring. Det er derfor ikke en forventning om at deres opplevelser og erfaringer speiler alle innsattes erfaringer fra fengselsopphold og tilbakeføring. Denne masteroppgaven handler om enkeltpersoners opplevelse av hva som har vært viktig for dem, knyttet opp mot hva kriminalomsorgen og andre viktige instanser rundt, mener at er viktige. Er det samsvar i hva tidligere innsatte selv erfarer, og hva offentlige skriv og sentrale aktører mener er suksessfaktorer eller barrierer i tilbakeføring?

Tilbakeforing.no, som er kriminalomsorgens egen nettside for informasjon om tilbakeføring har en oversikt over hvem som medvirker i tilbakeføringsarbeidet, og hvilke roller og ansvar de har etter lovverket (Tilbakeføring, 2020a). På grunn av masteroppgavens omfang, samt mitt fokus på tilbakeføring og utdanning, har jeg tatt et valg om å ikke intervju representanter fra alle de 17 aktørene som presenteres av kriminalomsorgen. Flere enn dem jeg har intervjuet ville vært relevant, men siden jeg har avgrenset min masteroppgave til ikke å handle om rus og psykisk helse, har jeg ikke intervjuet helsetjenesten i fengsel. Siden jeg setter søkelys på utdanning som fører til arbeid, har jeg valgt å ikke intervju arbeidsdriften i fengsel. Jeg har derfor intervjuet lærer ved fengselsundervisningen, NAV-veileder i fengsel, representanter for to frivillige organisasjoner, en kontaktbetjent, en tilbakeføringskoordinator og innsatte selv.

Selv om jeg ikke har vært i direkte kontakt med helsetjenesten, forteller andre aktører om hvordan de samarbeider med helsetjenester. Jeg har derfor erfart at den informasjonen jeg har fått av respondentene er nok til å gi et bilde av det helhetlige samarbeidet rundt innsatte i tilbakeføringen.

Friomsorgen har ansvar for straffegjennomføring i samfunnet. Dette omfatter dem som soner en dom med elektronisk kontroll, eller dem som har prøveløslatelse med oppmøteplikt (Tilbakeføring, 2020a). Tre fjerdedeler av innsatte løslates etter fulltid, og for dem har ikke friomsorgen noe ansvar. Det er derfor bare et mindretall av løslatte som friomsorgen har ansvar for (Falck, 2015, s. 24). Siden et av kriteriene jeg har satt er at innsatte som jeg har intervjuet, skal ha sittet mer enn ett år i fengsel, har jeg tatt et valg om å ikke inkludere domfelte som soner med elektronisk kontroll, og heller ikke friomsorgen.

2 Bakgrunn

2.1 Verdivalg og prinsipper for dagens straffegjennomføring

I Justis- og politidepartementets strategi, *Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen*, som er justisdepartementets plan for avvikling av soningskøen, fremgår det at:

Samfunnets bruk av straff har flere formål. Straffen skal motvirke samfunnsmessig uakseptable handlinger og bidra til å opprettholde lovlydighet og en høy moralsk standard. Den skal tjene til skrekk og advarsel og beskytte befolkningen mot nye lovbrudd. Dette kalles straffens allmennpreventive formål. Straff retter seg også mot den enkelte lovbryster. Straffen skal forhindre at den enkelte lovbryster begår nye lovbrudd (Justis- og politidepartementet, 2006, s. 3)

St. Meld. Nr. 37 *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (2007-2008) beskrives kriminalomsorgens ansvar overfor den domfelte. I stortingsmeldingen fremgår det at kriminalomsorgen skal drive et effektivt og godt rehabiliterings- og tilbakeføringsarbeid som tar vare på den innsatte, motvirker nye straffbare handlinger og betrygger samfunnet. For at dette skal være mulig, er det nødvendig med god sikkerhet i fengslene. Videre i stortingsmeldingen legges det fram at det er dokumentert at innsatte kan få skadevirkninger av oppholdet i fengsel, blant annet passivisering og institusjonalisering. Dette medfører utfordringer med å vende tilbake til et normalt samfunn, og øker faren for tilbakefall til ny kriminalitet. For å bidra til å redusere skadevirkninger av fengselsoppholdet, og gjøre rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet mulig (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 32) følger virksomheten i kriminalomsorgen på fem grunnpilarer: «Det som lovgiver har sagt er formålet med straffen, et humanistisk menneskesyn, prinsippet om rettssikkerhet og likebehandling, prinsippet om at domfelte har gjort opp for seg når straffen er sonet, og normalitetsprinsippet» (Justis- og politidepartementet, 2007-2008, s. 8)

2.1.1 Rehabilitering

Fengslet skal gjennomføre straff og legge til rette for rehabilitering, fremgår det i St. Meld. Nr. 27 (2004-2005). I samme melding fremgår det også at fengselsundervisningen har en sentral rolle i rehabiliteringsarbeidet i straffegjennomføringen (Utdanning- og forskningsdepartementet, 2004-2005, s. 10). Mathiesen (1995, s. 47) bruker ordet rehabilitering om å sette et menneske i funksjonsdyktig stand igjen: «Fangen skal bringes tilbake til sin gamle verdighet og sine gamle rettigheter, fra tiden før fallet. Og fangen skal få sin ære tilbake».

«Rehabilitering» er et ord som ofte blir brukt i sammenheng med fengsel, da tanken om rehabilitering er å sette den innsatte i funksjonsdyktig stand igjen (Mathiesen, 1995, s. 49). Ifølge Mathiesen (1995, s. 48) kan det være nyttig å se på ordets rot. «Rehabilitering» kommer fra fransk *re*, og latin *hablis* som betyr «dyktig», i opprinnelig form betydde altså ordet «å gjøre dyktig igjen». Når vi i dag bruker begrepet rehabilitering om innsatte, er nok den allmenne forståelsen at den innsatte skal tilbakeføres til samfunnet som en «vanlig borger». Den innsatte skal tilbake til samfunnet, men ikke som den personen han eller hun var før løslatelsen. Derfor kan man si at rehabilitering i kriminalomsorgen egentlig handler om å «habiliter» og ikke rehabiliter, da den innsatte skal «dyktiggjøres», og ikke vende tilbake til det gamle livet, eller den versjonen av seg selv, som den innsatte var før fengslingen.

Dette viser til at rehabilitering er et ord som kan ha ulik betydning i ulike kontekster. Jeg velger likevel å bruke begrepet i min oppgave. Dette fordi rehabilitering fremdeles er noe som brukes i offentlige skriv, og blant annet fremheves også rehabilitering i straffegjennomføringsloven (2002). Et formål med fengselsstraffen er ifølge loven å motvirke nye straffbare handlinger. Dette presiseres i forskriften til loven i §1-2. Formål, slik: «Så langt det er forenlig med hensynet til samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning, skal forholdene legges til rette for at de straffedømte gis mulighet til å endre livsførsel og hindre tilbakefall» (Straffegjennomføringsforskriften, 2002, § 1-2).

2.1.2 Rettighetsprinsippet

Både i internasjonale konvensjoner og rekommandasjoner, og i norsk lov, er det nedfelt at domfelte har samme rettigheter som resten av befolkningen (Justis- og politidepartementet, 2007-2008, s. 22). Rettighetsprinsippet innebærer at det er selve frihetsberøvelsen som er straffen, og at fengslingen ikke skal gå på bekostning av andre borgerrettigheter eller være mer tyngende enn nødvendig (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 32). Domfelte har derfor i likhet med andre borgere, rett til tilgang til samfunnet ved stemmerett, yringsfrihet, medietilgang, og rett til deltakelse i organisasjoner. Innsatte har rett på tilgang til offentlige tjenester, som skole, helse og sosiale ytelser. De har også rett til å utøve essensielle sider av privatlivet, som religionsutøvelse, familie og seksualliv (Vollan, 2016, s. 453).

2.1.3 Normalitetsprinsippet og importmodellen

Norsk straffegjennomføring er per i dag tuftet på normalitetsprinsippet, som er en viktig del av verdigrunnlaget i kriminalomsorgen. Det innebærer at tilværelsen under straffegjennomføringen skal være så lik som mulig tilværelsen ellers i samfunnet (Vollan, 2016, s. 447). Fengslet skal være en arena for å trene på dagligdagse gjøremål og ta ansvar for eget liv. Dette skal øke sjansene for å kunne leve et liv uten kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 32). Rettighets- og normalitetsprinsippet er bakgrunnen for «importmodellen» for offentlige tjenester i kriminalomsorgen (Justis og politidepartementet, 2007-2008, s. 22) som fremgår Straffegjennomføringsloven §4. Forvaltningssamarbeid:

Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på. Samarbeidet skal bidra til en samordnet innsats for å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet. (Straffegjennomføringsloven § 4).

Kriminalomsorgen tilsetter altså ikke lærere, helsepersonell, prester eller andre tjenesteytende yrker. Disse tilbudene kommer utenfra og yter sine tjenester inne i fengslet. I Meld. St. 12 (2014-2015) om *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*, fremgår det at det er godt dokumentert at konkrete rehabiliteringstilbud i form av utdanning, arbeid, gjeld- og økonomirådgivning, behandling av utfordringer knyttet til rus og psykiske problemer, ofte har direkte konsekvenser for hvordan domfelte mestrer livet etter soning. Normalitetsprinsippet er et viktig bidrag for at innsatte skal ha tilfredsstillende forhold under soning, og straffegjennomføringen skal bygge på de tiltak som kriminalomsorgen har til rådte for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet (Vollan, 2016, s. 455). Forvaltningssamarbeidet har bidratt til at tjenestene som tilbys i fengslet har blitt bedre, og dermed gitt bedre mulighet for god rehabilitering og tilbakeføring (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 32). En diskusjon av mulighetene som følger med importmodellen, og hvorvidt importmodellen bidrar til et mer åpent fengsel, vil jeg komme tilbake til i kapittel 3: Teoretiske perspektiv.

2.1.4 Aktivitetsplikt

I straffegjennomføringsloven § 3 om aktivitetsplikt fremgår det at: «Domfelte har aktivitetsplikt under gjennomføringen av straff og strafferettslige særreaksjoner. Aktivitetsplikten kan bestå av arbeid, samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet» (Straffegjennomføringsloven § 3).

Aktivitetsplikten bidrar til å normalisere hverdagen i fengslet, og har flere funksjoner. Den gir domfelte økt kompetanse på ulike områder, samt bidrar til ro og sikkerhet. Aktivitetsplikten ivaretar også normalitetsprinsippet. Gjennom at det stilles krav til domfelte om å delta og bidra, i likhet med det som forventes av andre samfunnsborgere. Domfelte må også gjennom aktivitetsplikten mestre en daglig rutine over tid, noe som for mange vil være en ny opplevelse, og en ny kompetanse. Aktivitetsplikten bør også ordnes slik at den gir domfelte relevant innholdsmessig kompetanse. Dette målet stiller krav til at kriminalomsorgen, som sammen med forvaltningssamarbeidspartnerne, tilbyr arbeidsdrift, skoletilbud og programvirksomhet som er tilpasset og relevant for dagens samfunn og arbeidsliv (Vollan, 2016, s. 455).

2.2 Ulike typer fengsler og soningsprogram

Respondentene som jeg har intervjuet til min masteroppgave, har alle startet soningen i et høysikkerhetsfengsel. I intervjuene forteller respondentene om sin soningsprogresjon. Jeg vil derfor her gi en oversikt over de forskjellige formene for fengsel eller soningsprogrammene som respondentene i intervjuene har fortalt om.

Generelt starter soning av ubetingede dommer, varetektsfengsling og fengselsdommer på to år eller mer, i et lukket fengsel. Fengsel med høyt sikkerhetsnivå, også kalt et lukket fengsel, har en fysisk mur eller høyt gjerde rundt fengselsområdet. Når innsatte ikke er sysselsatt i arbeid, skole eller fritidstilbud, er de innelåst på sine celler. I mer åpne fengsler, eller fengsler med lavere sikkerhetsnivå, er det færre fysiske sikkerhetstiltak, og innsatte låses ikke inn i cellene sine. Området er likevel som oftest avgrenset med et gjerde, og innsatte har ikke lov til å forlate området. Det er vanlig at ubetingede dommer på under to år sones på lavsikkerhet. Det er også vanlig at domfelte med lengre dommer overføres fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå til fengsler med lavt sikkerhetsnivå utover i soningsløpet. Denne overføringen fra lukket til åpen soning, kalles *soningsprogresjon* (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 14). Prinsippet om soningsprogresjon handler om at soningsvilkårene blir mindre strenge, og den innsatte får mer frihet jo nærmere løslatelse han kommer. Formålet med progresjonen, er at innsatte enklere skal kunne tilpasse seg hverdagen etter soning. Dette er spesielt viktig for dem som har vært lenge i fengsel, da skille mellom mange år i institusjon og et liv i frihet er stor (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 33).

2.2.1 Overgangsbolig

Den siste tiden av soningsperioden, som oftest det siste året, kan innsatte som har et spesielt behov for bo- eller sosialtrening, planlegging av overgangen til frihet, og de som har et spesielt behov for å bygge nettverk, overføres til en overgangsbolig (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 33). På den lokale overgangsboligen er det 16 plasser, og flere av dem som jeg har intervjuet, har bodd eller bodde fremdeles i overgangsbolig på det tidspunktet de ble intervjuet. Overgangsboliger blir sett på som et viktig ledd i tilbakeføringen for mange innsatte, og jeg har intervjuet en kontaktbetjent ved overgangsbolig for å få et bilde av hvordan hverdagen på overgangsbolig er.

Overgangsboligen er en del av en gradvis tilbakeføring, der individuell oppfølging og tilbakeføring til samfunnet står i søkelys (Kriminalomsorgen, u.å.-a). Innsatte som soner i overgangsbolig, er avhengig av en form for sysselsetting på dagtid for å være aktuelle for tilbudet. Soning i overgangsbolig kombineres dermed med frigang, der innsatte forlater boligen for å gå på en form for sysselsetting, som jobb eller skole i løpet av dagen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 33). I overgangsboligen står prinsippet om normalitet sterkt, og det er et stort fokus på at innsatte skal ta ansvar for egen økonomi, husarbeid, og generelt øve på dagligdagse aktiviteter og ta ansvar for eget liv. Treningen på hverdagslivet, ansvarliggjøring og progresjon i tilbakeføringen til samfunnet, vil øke muligheten for domfelte til å leve et liv uten kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 32-33).

2.3 Innsattes levekår før soning

Til enhver tid er det omtrent 3000 innsatte i norske fengsler (Kunnskapsdepartementet, 2004-2005, s. 3). Høsten 2014 utførte Statistisk sentralbyrå (SSB) en levekårsundersøkelse blant innsatte i norske fengsler. Et viktig mål med denne undersøkelsen var å sammenlikne innsattes levekår med den resterende befolkningen. For å kartlegge innsattes liv før fengslingen, har SSB sett på et bredt spekter av levekårsindikatorer, som gir oss relevant informasjon om hvem det er som sitter i fengsel (Revold, 2015, s. 20).

Svarene i undersøkelsen viser at levekårene blant innsatte før soning er gjennomgående dårligere enn sammenlignbare grupper ellers i befolkningen. I undersøkelsen fremkom det at mange innsatte hadde hatt en vanskelig oppvekst, og at 32 prosent hadde lite penger sammenliknet med andre, eller var blant de fattigste i nærområdet. En stor andel har negative

erfaringer fra barndommen, og hele 40 prosent har opplevd mishandling som barn, mens 41 prosent har opplevd at noen i familien har vært i fengsel (Revold, 2015, s. 6).

2.3.1 Utdanning og arbeid

Gjennomgående viser undersøkelsen at en stor gruppe innsatte hadde en utfordrende levekårssituasjon før de havnet i fengsel. Tre av ti bodde ikke i en bolig de eide eller leide, og deres økonomiske status lå langt under snittet (Revold, 2015, s. 20). Utdanningsnivå og yrkesaktivitet er klart lavere blant gruppen av innsatte. Utdanning øker muligheten for arbeid, gir et sosialt nettverk og er en viktig del av identiteten. Utdanning er derfor et viktig levekårsmål i seg selv, men det har også direkte påvirkning på andre levekårsmål. Hele 66 prosent av innsatte har ungdomsskoleutdanning eller lavere som sin høyeste fullførte utdanning, mens bare 22 prosent av referansegruppen ikke har utdanning over dette nivået. Seks prosent av innsatte har ingen utdanning i det hele tatt, eller har utdanning fra barneskolenivå. 28 prosent av innsatte hadde utdanning på videregående nivå som høyeste fullførte, som er 16 prosent lavere enn i referansegruppen. Seks prosent av innsatte hadde i 2014 høyere utdanning, som viser 25 prosentpoeng lavere enn referansegruppen (Revold, 2015, s. 23).

Tilknytning til arbeidslivet er for de fleste den viktigste inntektskilden, og arbeid en sentral kilde til identitet og selvfølelse. Til tross for at nesten alle innsatte er i yrkesaktiv alder, er prosentandelen av innsatte som hadde lønnet arbeid før innsettelse kun 36 prosent, mot 82 prosent i den øvrige befolkningen (Revold, 2015, s. 24). Generelt i undersøkelsen viser det at en stor andel innsatte har svak tilknytning til arbeidslivet, med mange som har midlertidige ansettelser, deltidsarbeid, ustabile arbeidsforhold og lav inntekt (Revold, 2015, s. 26-28).

2.3.2 Lese- og oppmerksomhetsvansker blant norske innsatte

Som nevnt er utdanningsnivået blant innsatte vesentlig lavere enn hva som er typisk ellers i befolkningen. Dette gjør innsatte til en gruppe med store opplærings- og utdanningsbehov, og en stor gruppe av innsatte har rett på videre opplæring etter opplæringsloven (Asbjørnsen, Manger, Jones & Eikeland, 2015, s. 19). Det er ikke vitenskapelig støtte for at utfordringer med lesing, skriving og regning disponerer en person til å gjøre lovbrudd, men det er godt dokumentert at det er høyere forekomst av denne typen utfordringer blant populasjonen av innsatte enn i den øvrige populasjonen (Manger, Eikeland, Jones & Asbjørnsen, 2017).

Variasjonen i utdanningsbakgrunn blant innsatte er i tråd med den forskningsbaserte kunnskapen om at et stort antall av de som utvikler antisosial atferd og kriminalitet, har store

sammensatte utfordringer fra barndommen av, noe som blant annet har ført til frafall i utdanning (Manger, m.fl., 2017). Forskning tilsier også at de som starter tidlig med kriminalitet oftere har nevrobiologiske og genetiske vansker, som ADHD, lærevansker eller har vokst opp i sårbare miljø, preget av rus, psykiske utfordringer og begrenset tilsyn (Manger, m.fl., 2017).

Arve E. Asbjørnsen, Terje Manger, Lise Ø. Jones, Ole Johan Eikeland, en forskningsgruppe der alle er medlemmer av Bergen Cognition and Learning Group (BCLG) har skrevet en rapport: *Norske innsatte: Kartlegging av lesevansker og oppmerksomhetsvansker 2015*.

I rapporten presenteres en undersøkelse, der 53,3 prosent av alle norske innsatte over 18 år svarte på spørsmål om egne eventuelle vansker knyttet til læring og konsentrasjon.

I studien fremkom det at i gruppen av innsatte i alderen 25-34 år hadde 36,7 prosent en diagnose knyttet til lesevansker, men skår på leseferdigheter i studien indikerer at det er en høyere forekomst av vansker enn hva forekomsten av diagnoser skulle tilsi (Asbjørnsen, m.fl., 2015, s. 15). Også andre studier som forskningsgruppen henviser til i rapporten, viser at leseferdigheter blant innsatte er svakere enn i den øvrige befolkningen. Forekomsten av lesevansker som følge av spesifikke lærevansker eller dysleksi, er likevel ikke spesielt mye høyere blant innsatte enn ellers i befolkningen. Majoriteten av lesevansker handler oftere om det vi kan kalle erfaringsbaserte lesevansker. Denne type lesevansker kan forekomme av manglende tidlig stimulering, som mangel på lesing i hjemmet, mangelfull opplæring, gjerne som følge av stort fravær fra skolen, gjentatte brudd i opplæringen og mangel på mestring i skolen (Asbjørnsen, m.fl., 2015, s. 26).

Ferdigheter knyttet til konsentrasjonsevne, oppmerksomhet og impuls kontroll, er grunnleggende ferdigheter som også har innvirkning på opplæringen. Det vi kaller arbeidshukommelse er nært tilknyttet oppmerksomhet, konsentrasjon og impuls kontroll. Denne typen ferdigheter kan sammenfattes som kognitiv kontroll, og det er en rekke tilstander som har direkte betydning på vår kognitive kontroll. ADHD er gjerne den mest kjente tilstanden, der kriteriene i hovedsak dreier seg om nedsatte oppmerksomhetsfunksjoner og nedsatt impuls kontroll (Asbjørnsen, m.fl., 2015, s. 28). I studien fremkommer det at 36,6 prosent av innsatte i alderen 18-24 år har diagnostisert ADHD, mens dobbelt så mange skårer på oppmerksomhetsvansker og hyperaktivitet enn antallet som er diagnostisert.

Studien viser at 1 av 8 innsatte har omfattende vansker med både lesing/skriving og med oppmerksomhet, noe som har skapt store utfordringer i opplæringen og frafall fra skolen (Asbjørnsen, m.fl., 2015, s. 16).

Disse tallene viser at gruppen av innsatte i fengslet er en gruppe med ulike utfordringer, som kan ha gitt dem tidlige dårlige erfaringer med skole, samt lav tilknytning til arbeidslivet. I mine intervju fremkommer det at flere opplever ny mestring under utdanningen de tar i fengslet. Det kommer fram at tett oppfølging, rutiner og riktig valg av studieretning kan skape positive læringsmuligheter for innsatte som tidligere ikke har opplevd mestring på skolebenken.

2.4 Utdanning i fengsel

Opplæring under soning er et viktig tiltak, og et politisk mål, som iverksettes for å styrke de innsattes tilbakeføring til samfunnet. Å ha en jobb å gå til gir struktur i hverdagen, et sosialt nettverk, sosial status og rettmessig inntekt, noe som gir økt forutsetning for å endre livsstil, og forhindre tilbakefall (Skardhamar & Telle, 2009, s. 2).

Stortingsmelding St.meld. nr. 27 (2004-2005) *Om opplæring i kriminalomsorgen* refererer til forskning som peker på at dagene i fengsel oppleves av de innsatte som grå, strukturert, med lite innhold og utfordringer, og med mye rutine og venting. Tiden i fengsel kan oppleves som bortkastet, og store deler av fokuset for innsatte handler bare om å få tiden til å gå. I en slik situasjon ønsker innsatte å finne mening i situasjonen og hverdagen, og til det blir skolen et middel. Tiden i fengsel kan på en brutal måte minne en på at ting har gått galt i livet, noe som kan stimulere til en økt motivasjon for å endre livet sitt, ved å bruke den meningsløse og rutinepregede tiden om til noe verdifullt og meningsfylt. Innsatte har ulik motivasjon for å ta utdanning i fengsel. Mens noen deltar i undervisning for å få tiden i fengslet til å gå, er det andre som fokuserer mer på hva utdanningen kan gjøre for en etter at soningsperioden er over. Dette illustrerer en underliggende motivasjon for å gjøre endringer i livet sitt gjennom å få mer kunnskap, oppnå formell kompetanse, samt utdanningens nytteverdi i arbeidslivet eller for videre utdanning (Skaalvik, Finbak & Pettersen, 2003, s. 12).

2.4.1 Rett til utdanning

Utdanning er viktig for å klare seg i et moderne samfunn, og ifølge internasjonale konvensjoner kan ingen nektes rett til utdanning. Dette medfører at innsatte i fengsel har samme rettigheter til utdanning og opplæring som resten av befolkningen i Norge. Det er Kriminalomsorgen som legger føringer for hvordan opplæringen skal gjennomføres, og målet er at opplæringen innenfor kriminalomsorgen skal være av samme kvalitet som den undervisningen som tilbys utenfor murene, i samsvar med gjeldene lover, retningslinjer og forskrifter (Fylkesmannen i Vestland, 2018, s. 3).

Opplæringen innen kriminalomsorgen har det samme målet som all annen utdanning. Den skal bidra til selvstendighet, dannelse, sosial mestring og gi kunnskap og forståelse, slik at den innsatte kan bruke sine evner og bidra til verdiskapning i samfunnet (Utdanning- og forskningsdepartementet, 2004-2005, s. 5). Norge har sluttet seg til Den europeiske menneskerettskonvensjonens første tilleggsprotokoll § 2, som fastslår at ingen skal nektes rett til utdanning. Ytterligere er retten til utdanning konkretisert i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter art. 13 og FNs barnekonvensjon art. 28, som Norge også har folkerettslige forpliktelser til (Utdanning- og forskningsdepartementet, 2004-2005, s. 12).

På et mer nasjonalt nivå, pålegger straffegjennomføringsloven § 4, kriminalomsorgen i kombinasjon med andre offentlige etater, å tilrettelegge for at innsatte får de tjenester som de har rett på. Føringerne til loven understreker at domfelte og innsatte har, med de begrensninger som følger av frihetsberøvelsen, like rettigheter til utdanning og andre tjenester, som resten av befolkningen (Utdanning- og forskningsdepartementet, 2004-2005, s. 12).

2.4.2 Opplæring i kriminalomsorgen

Fylkesmannen i Vestland har det nasjonale koordineringsansvaret for all opplæring innen kriminalomsorgen. Innenfor utdanning i fengsel, er det fylkeskommunene som har det faglige og administrative ansvaret, mens lokale videregående skoler har det praktiske ansvaret for opplæringen. Fylkeskommunene og kriminalomsorgen samarbeider om å organisere og drive opplæring innenfor kriminalomsorgen i sitt fylke. Fylkeskommunene får tilskudd øremerket til å dekke kostnadene de har innenfor kriminalomsorgen, og hvor mye tilskudd hver fylkeskommune får, er avhengig av hvor mange soningsplasser de har. Dette er en ordning som ble gjeldene fra 1. januar 2019, og det er UDIR som betaler tilskuddet til den enkelte fylkeskommune (Fylkesmannen i Vestland, 2018, s. 3)

Den opplæringen innsatte får i fengsel, er et viktig bidrag til kvalifisering for arbeid eller videre utdanning etter gjennomført soning. Opplæringen som innsatte tilbys, kan skje gjennom vanlig klasseromsundervisning der lærere fra lokale skoler kommer til fengslet, eller på arbeidsdriften ved fengslet som ved noen fengsler kan gi muligheter for fagbrev (Kriminalomsorgen, u.å.-b).

2.4.3 Fengselsopplæringens betydning for livet etter soning

En undersøkelse fra 2016 viser at 53,6 prosent av innsatte tok en form for utdanning eller opplæring dette året, og at 80,9 prosent av innsatte hadde et utdanningsønske under soning (Eikeland, m.fl. 2016, s. 13-14). Det er i forskningsrapporter dokumentert at mestring av tiden etter soning er en viktig motivasjonsfaktor for innsatte som ønsker å ta utdanning:

Utbyttet elevene opplever å ha av fengselsundervisningen er forskjellig mens de soner fengselsstraffen og etter løslatelsen. Under fengselsoppholdet fremhever elevene utbytte i form av økt kunnskap, høyere formell kompetanse, lettere soning, emosjonell gevinst og styrket selvoppfatning. I tillegg forventer de innsatte elevene at skolegangen skal komme til nytte i form av videre skolegang, i en arbeidssituasjon, eller i form av bedre livsmestring. (Skaalvik, m.fl., 2003, referert i Pettersen, Skaalvik & Finbak, 2005, s. 200).

I boken *Læring bak murene* (2005) har Tone Pettesen, Einar M. Skaalvik og Liv Finbak skrevet kapittel åtte som handler om elevers forberedelser til løslatelsen og tiden etter soning. Boken bygger på data fra et større forskningsprosjekt om fengselsundervisningen. Flere innsatte ble intervjuet både under og etter soning for å få fram deres opplevelse av løslatelsesprosessen. Ifølge forskerne har elevenes opplevde utbytte av skolegangen mens de soner fengselsstraffen, mulig en indirekte betydning for hvordan de mestrer hverdagen etter løslatelse. Forskerne peker eksempelvis på hvordan utdanningen under soning kan ha en positiv innvirkning på deres psykiske helse, både under og etter soning (Pettersen, mfl., 2005, s. 182). I kapittel tre i *Læring bak murene*, skrevet av Bodil Ravneberg, som handler om selvforvaltningsstrategier hos elever i fengsel kommer det fram at elevene hadde flere former for utbytte av skolegangen mens de sonet fengselsstraffen, og at de hadde forventninger om at skolegangen ville komme til nytte etter løslatelsen. I kapitlet kategoriseres elevenes ambisjoner for skolegang i fengslet i fire kategorier: 1) for å komme fortest mulig i jobb for å trygge fremtiden, 2) fordi utdanning var den mest meningsfylte aktiviteten i fengsel, 3) for å ha noe å falle tilbake på og 4) for å slå i hjel tiden i fengslet (Ravneberg, 2005, s. 72).

Hvorvidt elevene opplevde nytte av undervisningen når soningsperioden var over, står sentralt i kapittel åtte. Pettersen m.fl. viser til at mens de ti elevene fremdeles var i fengsel, hadde samtlige forventninger om at utdanningen ville komme til nytte i form av videre skolegang eller tilgang på jobbmarkedet. Elevene fikk det samme spørsmålet etter soningsperioden var over, og det var da kun tre av ti som opplevde at utdanningen var til stor nytte. De tre personene som opplevde at skolegangen var til nytte hadde til felles at de enten hadde fortsatt med utdanningsløpet som de startet på, eller at de deltok i oppfølgingsprosjekt som tidligere elever ved fengselsundervisningen (Pettersen, mfl., 2005, s. 197). Denne reduksjonen i antall elever som så nytteverdi av skolegangen, tyder på at det oppstår en del utfordringer i det den innsatte skal tilbakeføres til samfunnet.

2.5 Utfordringer i tilbakeføringsfasen

Tilbakeføringsarbeidet er en kritisk fase for den domfelte, men grunnlaget for en vellykket tilbakeføring legges under soningen. Utdanning i fengsel er et av de fremste tiltakene for å rehabilitere straffedømte, men dette er et tiltak som i flere tilfeller kan være utfordrende å legge til rette for. Det er dokumentert at straffens lengde er den faktoren som i størst grad begrenser innsatte sine utdanningsmuligheter. Hovedutfordringen er overgangen til fortsatt opplæring i samfunnet etter løslatelse. Overgangen krever et forpliktende samarbeid mellom ulike instanser, og det er viktig at opplæringsløpet planlegges før løslatelse, slik at skoleplassen står klar når den innsatte løslates. Opplæring utenfor fengslet under soning gir større mulighet til å velge den opplæringen som innsatte ønsker å fortsette med etter soning, da det skaper flere valgmuligheter (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007-2008, s. 180). På den avdelingen for fengselsundervisning som jeg har rekruttert respondenter fra til min masteroppgave, ble jeg fortalt at man på denne avdelingen kunne velge akkurat det samme som resten av den videregående skolen, og at det også var muligheter for å ta fag som privatist.

Å gå på en skole utenfor fengslets murer, kan også bidra til en sosialiseringssprosess og modning. Man får da vist at det er mulig å gå på skole sammen med andre elever utenfor fengslet. Når det gjelder yrkesopplæring, er det et mål med tettere samarbeid mellom fengsel og lokale bedrifter (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007-2008, s. 180). Skoleavdelingen i fengslet, som ledes av en lokal videregående skole utenfor fengslet, har ansvaret for undervisningen i fengsel. De har også ansvar for at det ordinære skolesystemet fanger opp behovet og tar over tilbudet til den enkelte innsatte når dette blir aktuelt. Fengslets ansvar er å legge til rette for et koordinert tilbud internt i fengslet, og for en rimelig fremgang i soningen

med økende frihetsgrad som fremmer tilbakeføringen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007-2008, s. 180).

I tidligere avsnitt om levekår blant innsatte i norske fengsler, ble det referert til en undersøkelse gjennomført av SSB i 2014. Denne undersøkelsen viste til at flertallet av innsatte har utfordringer knyttet til levekår på ett eller flere områder. Ifølge SSB er det en klar tilkobling mellom antallet levekårsproblemer den enkelte har, og i hvilken grad man har tro på å klare å unngå nye lovbrudd etter løslatelsen. Undersøkelsen viste at ved løslatelse dette året, var 58 prosent av de innsatte verken i jobb eller under utdanning, samt sier 40 prosent at de ikke har tilstrekkelig med penger til å klare seg selv, og at 24 prosent ikke har avklart bosted ved løslatelse (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 4). Dårlige levekår er dokumenterte risikofaktorer for tilbakefall til ny kriminalitet, og for å hindre tilbakefall til ny kriminalitet, kreves det mange ulike tiltak. Det understrekes at noe av det viktigste med tiltakene som gjøres, er at tiltakene ikke må være enten i fengsel eller etterpå – det må være kontinuitet og en koordinert innsats fra alle berørte, over lang tid (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007-2008, s. 173).

Mens den innsatte fremdeles er i fengsel, er det kriminalomsorgen som har ansvaret for rehabiliteringsarbeidet. Når den innsatte løslates, oppheves dette ansvaret, og ansvaret for ettervern ligger hos kommunen der den tidligere domfelte bosetter seg. Samfunnet har derfor et viktig ansvar i å gi all mulig støtte når lovbrøyteren selv gjør sitt beste for å komme seg på beina. Det betyr ikke at tidligere innsatte skal få spesialbehandling, men at de skal få de tilbudene som alle borgere har rett til, som bolig, utdanning, et levebrød og helsetjenester (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007-2008, s. 174).

2.5.1 De samarbeidende aktørene i tilbakeføringen

I straffegjennomføringslovens paragraf § 41 *Forberedelse til løslatelse* plikter kriminalomsorgen seg til å støtte innsatte med å forberede løslatelsen. Ifølge loven skal kriminalomsorgen bistå med å opprette kontakt med offentlige myndigheter, organisasjoner og privatpersoner dersom den innsatte har behov for hjelp til å ordne bolig, arbeid, opplæring eller andre tiltak som øker sjansene for en vellykket tilbakeføring.

I tilretteleggingen av tilbakeføringen av innsatte må ulike etaters tjeneste i fengslet inkluderes. Etatene har ulike mål og kan organiseres ulikt, men rehabilitering gir føringer for alle mål i tilbakeføringsarbeidet. Skolen i fengslet har ansvaret for å realisere den ordinære skolens mål,

og bidra til både rehabilitering samt imøtekomme innsattes behov for formell utdanning. Innsatte har ofte bekymringer knytt til arbeidsliv, økonomi, bolig, sosialt nettverk og rusproblematikk. For at innsatte skal oppleve opplæringen som meningsfull, må generelle bekymringer som skaper hinder for opplæringen, bekjempes. Dette skal skje gjennom et tverretattlig samarbeid. Innsatte har krav på fremtidsplaner dersom straffegjennomføringen er av en viss varighet, og selv om skolen er en av de største aktivitetene i fengsel, har skolen sjelden en aktiv rolle i denne fram driftsplanen. Evalueringer av dette systematiske arbeidet viser at samarbeidet i denne fasen ikke fungerer godt nok, og viser til at flytting og overføringer tidvis skjer uten at skolen i fengsel har fått beskjed og derfor ikke får mulighet til å planlegge overføringen.

2.5.1.1 Ansvarsgruppearbeid og individuell plan

Overgangen fra fengsel til frihet er en periode som krever planlegging, og et tett samarbeid mellom flere aktører. Den innsatte har selv et ansvar i å mestre overgangen, men kriminalomsorgen og andre sentrale aktører må bistå i tilretteleggingen av overgangsfasen. Ifølge planer og forskningsrapporter, vil søkelys på sosialisering og modning, samarbeid, og kontinuitet i arbeidet, gjøre veien mot målet om å mestre livet etter soning enklere for den innsatte.

Det systematiske samarbeidet skal skje gjennom ansvarsgruppearbeid. Dette arbeidet er organisert ved at representanter fra ulike etater møter sammen med den domfelte og legger planer for fremtiden (Utdanning og forskningsdepartement, 2004-2005, s. 28). Ansvaret for å koordinere og ta initiativ ligger hos kriminalomsorgen dersom innsatte ønsker slike møter (Kriminalomsorgen region vest, u.å., s. 22). Disse møtene er det ulike aktører som deltar på, avhengig av hvem den innsatte har behov for, og ønsker at skal være tilstede. Dette kan blant annet være lege, en frivillig organisasjon, kontaktbetjent eller en lærer.

Det er lovfestet at alle domfelte skal ha en *individuell plan*. Kriminalomsorgen har selve straffegjennomføringen som tidsperspektiv, mens andre sektorer, som for eksempel NAV, har ansvar både under og etter straffegjennomføring. Kartlegging og planlegging er avgjørende for å skape en helhet i tilbakeføringen til samfunnet generelt, og ikke minst i utdanningsløpet. Mange har korte dommer, og får ikke avsluttet utdanningsløpet under soning. Et utdanningsløp som starter under soning og avsluttes utenfor har behov for en helhetlig plan. De ulike etaters planer bør samordnes og gi best mulig kontinuitet i tiltak for innsatte, både før under og etter straffegjennomføringen (Utdanning og forskningsdepartement, 2004-2005, s. 29).

Frivillige organisasjoner har en sentral rolle i tilbakeføringsfasen, og har en stor betydning for fengslene som helhet, og for enkeltinnsatte (Utdanning og forskningsdepartement, 2004-2005, s. 28). Dette gjelder både når de sitter inne, er på vei tilbake til samfunnet, samt i tiden etter soning.

I metodekapitlet vil jeg presentere de frivillige organisasjonene som jeg har intervjuet representanter fra, og deres rolle i tilbakeføringsarbeidet.

2.6 Avbyråkratiseringsreformen

I min datainnsamling kommer det fram at det har skjedd endringer i kriminalomsorgen det siste tiåret som følge av redusert økonomisk støtte. Det kommer fram at manglende ressurser påvirker både ansatte og innsatte i fengslet, og at dette for mange har en direkte påvirkning på tilbakeføringen. I Innstilling til Stortinget 2 (2015-2016) om nasjonalbudsjettet 2016 skriver finanskomiteen om Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen (ABE-reformen) at de vil bygge sin politikk på en effektiv bruk av fellesskapets ressurser. For å effektivisere ressursene innførte regjeringen i 2015 ABE-reformen, som forutsetter at alle statlige virksomheter gjennomfører tiltak for å bli mer effektive. Et krav om mindre byråkrati og mer igjen for pengene skal gjelde det meste av statlig forvaltning (Finanskomiteen, 2015-2016, s. 242-243).

ABE-reformen omfatter alle statlige virksomheter som får driftsbevilgninger fra statsbudsjettet, og innebærer blant annet årlige kutt i bevilgningene til kriminalomsorgen. På vegne av Justis- og beredskapsdepartementet har Oslo Economics og Agenda Kaupang gjennomført en analyse og evaluering av situasjonen etter driftskuttene i kriminalomsorgen (Oslo Economics & Agenda Kaupang, 2018, s. 4-7).

ABE-reformen har ført til reduserte bevilgninger til de ulike regionene i kriminalomsorgen, som i flere regioner har endret driftssituasjonen i fengslene, på ulike måter (Oslo Economics & Agenda Kaupang, 2018, s. 4). Rapporten bruker uttrykket «ostehøvelkutt» for å beskrive hvordan ABE-reformen har blitt håndtert i kriminalomsorgen, og midlene ble i perioden 2015 til 2017 kuttet med omtrent 75 millioner kroner. Ifølge evalueringen av ABE-reformen, har omtrent 40 prosent av fengslene hatt en reduksjon i driftsutgifter per soningsplass siden 2014. Aktivitetstilbudene, og andel av fengselsdøgn med registrert aktivisering, har økt i fire av fem regioner, mens det har vært en reduksjon i samtlige fengsler når det gjelder utdanning og programvirksomhet. Det kommer fram i evalueringen at dette er noe som fengslene og

friomsorgen uttrykker bekymring over. I rapporten fremkommer det videre at fengslene oppfatter at driftsituasjonen har blitt mer krevende under ABE-reformen. Dette er som følge av trange økonomiske rammer, en mer krevende populasjon av innsatte, mer administrativt arbeid og mindre tid til sammen med de innsatte (Oslo Economics & Agenda Kaupang, 2018, s. 4-7).

Friomsorgskontorene, som blant annet har ansvar for straffegjennomføring ved elektronisk kontroll, har etter innføringen av reformen hatt en vekst i driftsutgifter og antall årsverk, og erfarer samtidig en mer krevende arbeidssituasjon. De har fått nye oppgaver i driften som krever mer ressurser enn de har fått tildelt. Dette har ifølge friomsorgskontorene ført til redusert økonomisk handlingsrom, og det har vært nødvendig å flytte ressurser fra den ordinære driften for å få utført de nye oppgavene. Det fremkommer at dette har gått på bekostning av kvaliteten i soningsinnholdet, noe som på sikt kan gi konsekvenser for sikkerheten til både innsatte og ansatte (Oslo Economics & Agenda Kaupang, 2018, s. 5).

2.7 Avsluttende kommentar til kapitlet

I dette kapitlet har jeg tatt for meg hvordan deler av systemet i kriminalomsorgen er bygget opp med ulike typer fengsler, verdier for straffegjennomføringen og utdanning i fengsel. Jeg har i kapitlet hatt et spesielt fokus på hvordan tilbakeføringen fra fengsel til frihet er organisert, og hvordan organiseringen direkte skal påvirke innsatte. Det har kommet fram at det systematiske arbeidet med tilbakeføring av innsatte er et koordinert arbeid som krever tett oppfølging, og et tverretatlig samarbeid som krever at alle nødvendige etater er på plass. Dette er informasjon som er relevant for min oppgave og som er nyttig for å forstå informasjonen som kommer fram i analysen. Det neste kapitlet handler om teoretiske perspektiver. Jeg har i det kapitlet lagt vekt på teori som kan fortelle om ulike måter man kan tolke fengslet som system. Dette har jeg gjort ved å bruke ulike teoretikere sitt syn på fengslet som organisasjon og hvordan menneskene i systemet blir påvirket.

3 Teoretiske perspektiv –

Fengsel som lukket, naturlig og åpent system

3.1 Valg av litteratur

På kriminalomsorgen sine nettsider står det at «Fengselsstraff får man når man har gjort noe ulovlig. Den som dømmes til fengsel *mister friheten* i en kortere eller lengre periode og må bo i fengslet. Da er man innelåst og kan ikke gå når man vil» (Kriminalomsorgen, u.å -c.).

I Norge har vi ulike måter å gjennomføre straffen på – avhengig av hvilken dom man har fått. I denne oppgaven er søkelyset på innsatte som har sonet en lengre dom i fengsel, og det fremste målet ved å gjennomføre en dom i fengsel, er å bli *rehabiliteret*. Jeg har tidligere i oppgaven henvist til Mathiesen (1995) og gjort rede for begrepet rehabilitering. Mathiesen skrev i sin drøfting at begrepet stammer fra fransk og latin, og betyr «å gjøre dyktig igjen» (Mathiesen, 1995, s. 47). I denne sammenheng handler rehabilitering om at den innsatte skal tilbakeføres til samfunnet, men ikke som den versjonen han eller hun var før innsettelsen. Den innsatte skal «dyktiggjøres» til å leve et liv uten kriminalitet.

Flere teoretikere hevder at rehabilitering ikke er mulig i et lukket system, og refererer til at fengslet er for lukket til å skape rehabilitering, som er straffegjennomføringens fremste mål. Andre teoretikere argumenterer for at dagens fengsel ikke er lukket, og at det dermed kan skapes rom for rehabilitering i norske fengselsinstitusjoner. I lys av dette er hovedfokuset i teorikapitlet på ulike syn på fengsel som system og hvordan individet kan påvirkes av å være på institusjon over en lengre periode, avhengig av hvilket perspektiv man ser institusjonen i.

William Richard Scott er en amerikansk sosiolog og professor emeritus ved Stanford University og spesialist innen institusjonell teori og organisasjonsvitenskap. Scott forklarer i sin bok *Organizations* fra 1998 organisasjoner som «en samling av sosiale strukturer med omgivelser, medlemmer, mål og teknologi» (Scott 1998, referert i Blindheim, 2020, s. 173).

Scott har i sin bok tre perspektiv på organisasjoner: *rasjonelt, naturlig og lukket*. Scott sine tre ulike perspektiver på organisasjon er den overordnede teorien i denne masteroppgaven.

Jeg har brukt de overordnede perspektivene til Scott som et utgangspunkt til å drøfte andre teoretikere sitt syn på fengsel som system. Jeg har på bakgrunn av andre teoretikers beskrivelser

av fengselssystemet relatert dem til Scott sine tre systemperspektiv og drøftet hvordan de ser på fengslet som institusjon og hvordan de i lys av det mener innsatte påvirkes av oppholdet.

3.2 Hva er en institusjon?

I boken *Institusjonell teori – en tverrfaglig introduksjon* (2005) skrevet av Klaus Nielsen, forsøker han å definere hva en institusjon er. Nielsen refererer til Thorstein Veblen (1919), en pioner innen institusjonell teori som definerte institusjoner som etablerte tankeformer og handlemønstre, som er felles for en større gruppe personer (Nielsen, 2005, s. 15). Nielsen refererer også til Bob Jessop (2001) sin definisjon: «Social practices that are regularly and continuously repeated, that are linked to defined roles and social relations, that are sanctioned and maintained by social norms, and have a major significance in the social structure» (Jessop, 2001, s. 1220, referert i Nielsen, 2005, s. 16). Ifølge Nielsen tilfører Jessop i denne definisjonen, at det er snakk om en praksis med en viss betydning, som vil si at handlingsmønstrene skal utgjøre viktige deler av den sosiale strukturen. Nielsen legger til at denne definisjonen gjør at institusjonsbegrepet kan gradbøyes. Sosiale praksisformer kan være mer eller mindre institusjonaliserende, og praksisen kan over tid institusjonaliseres og av-institusjonaliseres, alt etter i hvilken grad de innehar de egenskaper som nevnes i definisjonen (Nielsen, 2005, s. 16). Jessop oppfatter som nevnt institusjoner som gjentakende sosial praksis, som understøttes av relasjoner, roller, sanksjoner og normer. Nielsen oppfatter denne definisjonen som at organisasjoner er bestående av en kombinasjon av institusjoner. At det i denne definisjonen inngår mange institusjoner i hver enkelt organisasjon, mens de samme institusjonene kan eksistere i mange forskjellige organisasjoner (Nielsen, 2005, s. 17).

3.3 Lukket systemperspektiv

3.3.1 Det rasjonelle perspektivet – et lukket system

Det rasjonelle perspektivet tolkes og omtales gjerne som et *lukket system*. I dette systemperspektivet, er organisasjoner verktøy som er designet for å oppnå bestemte mål (Scott, 1998, s. 33). Fengslet som organisasjon sin viktigste oppgave og fremste *mål* er ifølge Stortingsmelding nr. 27 *Enda en vår* (2004-2005) å gjennomføre straff, og legge til rette for rehabilitering. Staffen skal både beskytte befolkningen, samt forhindre at den enkelte begår nye lovbrudd.

Scott trekker fram hvordan det lukkede systemet gir kognitive begrensninger hos den enkeltes beslutningsevne. Sterke rammer i den organisatoriske konteksten gjør at rasjonelle valg blir tatt på organisatoriske vilkår som begrensninger, autoritet, regler og direktiver. Disse faste vilkårene i den lukkede organisasjonen innebærer at rasjonaliteten bak atferd i organisasjonen tar plass innenfor klart angitte rammer. Det rasjonelle systemet er ifølge Scott designet for å nå et bestemt mål, og den daglige driften er drevet og strukturert for å nå dette bestemte målet. Den strenge formaliseringen i organisasjonen, mener Scott er et verktøy som gjør atferd mer forutsigbar og standardisert, og at de personlige egenskaper som enkeltpersoner innehar fraskrives i organisasjonen (Scott, 1998, s. 34-35).

3.3.2 Erving Goffman om fengsel som «total institusjon»

Teoretikeren Erving Goffman, kjent som en observatør av menneskers hverdagsliv, har hatt en sentral rolle innen institusjonsteori. Goffman beskriver fengslet som en spesiell type lukket institusjon – og kalte den for en «total institusjon». Hans beskrivelse av den «totale institusjonen» kan plasseres innenfor det rasjonelle systemperspektivet. Goffman selv er imidlertid kritisk til den «totale institusjonen», og man kan kanskje si at Goffman argumenterer ut fra et naturlig systemperspektiv når han kritiserer det han mener er fengslets totale karakter.

Fengslet bruker han som det perfekte eksempelet på en «total institusjon», da det å være innsatt i et fengsel symboliseres med barrieren mot sosialt samspill eller interaksjon med omverden, og mot det å kunne gå når man vil, noe som i fengsel ofte er en innbygget del av institusjonen ved for eksempel låste dører og høye murer (Goffman, 1967, s. 10). Goffman (1967) definerer den «totale institusjonen» som «et oppholds- og arbeidssted, hvor et større antall likestilte individer sammen fører en innestengt, formelt administrerende tilstedeværelse, avskåret fra samfunnet i en lengre periode» (Goffman, 1967, s. 10).

Goffman er opptatt av hvordan det som er sosialt grunnleggende i det moderne samfunnet, som at individet sover, har fritid og jobber på forskjellige steder, sammen med forskjellige deltakere, forsvinner i den «totale institusjonen». Det som også er spesielt ved den «totale institusjonen» kontra samfunnet utenfor, er at alle dagens rutiner er nøye planlagt, og at det ene av dagens gjøremål, på klokkeslettet blir avløst av det neste. Denne rutinen bestemmes gjerne ikke av individet selv, men håndheves ovenfra gjennom et system av formelle regler og personalet på institusjonen (Goffman, 1967, s. 13). Selv om disse kjennetegnene ved den «totale

institusjonen» også finnes andre steder i samfunnet, mener Goffman at den vesentlige forskjellen fra samfunnet generelt, er at man i en institusjon som fengsel, blir kollektivt ledet gjennom dagens aktiviteter i samvær med andre av «samme slag» (Goffman, 1967, s. 13). Det er dette han mener er nøkkelen til den «totale institusjonens» karakteristik: «Ivaretagelsen av mange menneskelige behov gjennom en byråkratisk organisering av store menneskegrupper». (Goffman, 1967, s. 13)

Ifølge Goffman føler klientene seg ofte mindreverdige, svake og skyldige, og forholdet mellom de som bor der og de som jobber der, er preget av at den sosiale avstanden er stor, der personalet anser seg selv som høyerestående og rettferdige (Goffman, 1967, s. 14). Flere aspekter ved den «totale institusjonen» mener Goffman er uforenlig med grunnleggende arbeids- og familieliv (Goffman, 1967, s. 17). Han sammenligner institusjonene i samfunnet med et slags drivhus som skal forandre menneskene gjennom et naturlig eksperiment. Individet ankommer institusjonen med et ytre atferds- og holdningsmønster, som stammer fra deres «vanlige verden», altså samfunnet utenfor. Dette handlingsmønsteret og individets personlighet skal forandres gjennom et naturlig eksperiment ved å følge institusjonens regler, normer og rutiner (Goffman, 1967, s. 18).

Goffman sin beskrivelse av fengslet som en «total institusjon», plasserer fengslet i et spesielt lukket systemperspektiv. Goffman representerer og beskriver imidlertid det som i ettertid har blitt toneangivende når det gjelder hvordan vi ser på fengslet som institusjon, som svært lukket. Det er viktig å si at Goffman ikke er en tilhenger av dette systemet, men at han er kritisk til hva som skjer med individet i en «total institusjon», dermed kan han egentlig plasseres i et naturlig systemperspektiv. Boken hans ble skrevet på 1960-tallet, og til tross for at teoretikere er kritiske til at begrepet «total institusjon» er dekkende for fengselssituasjonen i dag, blir Goffman fremdeles brukt i sammenheng med å beskrive fengslet og det refereres stadig til Goffman i nyere artikler.

3.3.4 Hva gjør det med en å være på lukket institusjon?

Uavhengig av hvilket perspektiv man bruker, er det dokumentert at det å sitte i fengsel kan være skadevirkende for mange. Fengselsoppholdet kan blant annet føre til institusjonalisering og passivisering, noe som medfører utfordringer med å vende tilbake til det vanlige samfunnet utenfor institusjonen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 32). I *Anstalt og menneske* (1963, s. 18) beskriver Goffman hvordan det å være i en institusjon som et fengsel,

påvirker atferds- og holdningsmønsteret som man kjenner til fra samfunnet utenfor. Ifølge Goffman bidrar denne karakterendringen til at innsatte som har lengre opphold, ikke klarer å holde tritt med sosiale endringer i samfunnet. Mangelen på trening av hverdagslige gjøremål gjør den innsatte uegnet til å klare flere områder av dagliglivet utenfor institusjonen (Goffman, 1967, s. 19).

Ifølge Goffman (1967) vil klienter ved «totale institusjoner» oppleve en rekke ydmykelser, nedverdigelser og krenkelser av personligheten. Disse prosessene og krenkelsene som innsatte opplever, betegner Goffman som «forurensning av selvet» (Goffman, 1967, s. 26).

Goffman skiller mellom to prosesser i den «totale institusjonen»: krenkelsesprosessen og privilegiumssystemet. Disse prosessene fører til svekkelse av innsattes personlighet og eget selvbilde. Det første han trekker fram er hvordan rollene man har hjemme, legges fra seg i det man entrer institusjonen, og er adskilt fra samfunnet (Goffman, 1967, s. 19). Innsatte som skal inn i fengslet må blant annet dele informasjon om seg selv, oppgi sine personlige eiendeler, kle av seg og få tildelt et institusjonsantrekk. Allerede ved første møte skal man tilpasses institusjonen, og gi slipp på sin identitet, sitt image, og sine roller. Man er nå underordnet personalet, der oppførsel som er i tråd med institusjonens mål og verdier belønnes, mens motvillighet eller oppførsel som strider imot institusjonen gir sanksjoner (Goffman, 1967, s. 21). Med fengsel som utgangspunkt kan fordeler som flere permisjoner, overføring til avdelinger som er mer åpne, eller bedre arbeidsmuligheter være belønning for god oppførsel.

3.3.5 Høysikkerhetsfengsler

Lise Lien og Terje Olsen ved Nordlandsforskning, knytter Goffman sin teori om fengsel som en «total institusjon» til norske høysikkerhetsfengsler. Dette gjør de ved å henvise til Goffman (1961) som hevder at alle av institusjonens strengt organiserte rutiner, skal bidra til å nå institusjonens overordnede mål (Goffman 1961, s. 17). Ifølge forskerne er dette noe vi kan se igjen i norsk kriminalomsorg ved at all aktivitet i norske fengsler skal bidra til rehabilitering av innsatte. Norske fengsler er også et sted der innsatte er dømt til å være mot deres egen vilje, og de blir hindret i å fysisk bevege seg utenfor institusjonens område. I fengsel fordres det til total underkastelse av fengslets kontroll og sikkerhet, rutiner, og et ønsket atferdsmønster. I norske fengsler blir ønsket atferd belønnet, mens uønsket atferd gir sanksjoner – i form av isolasjon, tilbaketrekking av opparbeidede goder eller at man ikke slipper ut ved planlagt tidspunkt. Ifølge undersøkelsen som forskerne har gjennomført er det mange innsatte som opplever

progresjonssystemet i norske fengsler som demotiverende, mest av alt fordi systemet ikke tolerer tabber (Lien & Olsen, 2008, s. 50).

Også Lien og Olsen retter i likhet med Goffman, kritikk mot det rigide, institusjonaliserte systemet for å påvirke innsattes motivasjon, og også deres mentale tilstand på et generelt plan. Deres forskningsmateriale tyder på at mange av de innsatte som deltok i undersøkelsene har lite positivt å si om høysikkerhetsfengsler. Kritikken handler om hva som skjer med deg som menneske i en slik lukket anstalt, og at tanken på rehabilitering oppleves som absurd i et slikt miljø. Lien og Olsen trekker fram deltakernes sjokkopplevelse da de kom til en åpen anstalt etter å ha hatt et lengre opphold på lukket. Mange bruker lang tid på å akklimatisere seg, lære å leve på nytt uten at noen fotfølger deg eller må låse seg ut eller inn hver gang en skal noe. Etter å ha levd på lukket institusjon må man vende seg til at man kan bestemme over deler av livet sitt igjen, og man må finne seg selv igjen (Lien & Olsen, 2008, s. 51). Dette gjør at Lien og Olsen sin kritikk (i likhet med Goffman sine beskrivelser), kan plasseres innenfor det naturlige systemperspektivet, nettopp fordi de kritiserer virkningene av «den totale institusjonen» på individet. De beskriver norske fengsler som «totale institusjoner», og beskriver (og kritiserer) dem som en spesiell type rasjonell og lukket institusjon.

I det videre skal det naturlige systemperspektivet derfor presenteres nærmere, nettopp fordi det er utviklet som følge av kritiske reaksjoner på det rasjonelle perspektivet, som den «totale institusjonen» har blitt et spesielt eksempel på.

3.4 Det naturlige systemperspektivet

Det naturlige perspektivet er utviklet som følge av kritiske reaksjoner på det rasjonelle perspektivet. Mens teoretikerne innenfor det rasjonelle perspektivet ser på organisasjoner som et fellesskap som skal nå bestemte mål, hevder teoretikere innenfor det naturlige perspektivet at organisasjoner først og fremst er et fellesskap. Ifølge Scott (1998, s. 56) anerkjenner teoretikerne innenfor det naturlige perspektivet at funksjonene i organisasjonen ikke totalt skiller organisasjonen fra andre typer sosiale grupper. De hevder at organisasjonen har egenskaper som deles med alle sosiale grupper i samfunnet. Deltakerne i organisasjonen sitt forhold til organisasjonsmålet er ifølge Scott mer problematisk enn i det rasjonelle perspektivet. Teoretikerne innenfor det naturlige perspektivet benekter ikke eksistensen av sterkt formaliserte strukturer i organisasjoner, men stiller spørsmål ved viktigheten av dem, og spesielt

innvirkningen på deltakernes oppførsel. I det naturlige perspektivet legges det vekt på at de formelle strukturene som er utformet for å regulere atferd i organisasjonen blir utfordret og transformert av fremveksten av uformelle strukturer. De uformelle strukturene er ifølge Scott basert på de personlige egenskapene og forholdet til de spesifikke deltakerne i organisasjonen.

Det er altså i det naturlige perspektivet ikke motstand mot at det finnes formelle strukturer, men at disse formelle strukturene ikke er tilstede uten påvirkning fra menneskene i systemet. For eksempel peker Scott på at det vil skje endringer i organisasjonens struktur som følge av endringer i personalet. Dette fordi det er mer ved organisasjonsstrukturen enn de foreskrevne reglene, stillingsbeskrivelsene og tilhørende regelmessigheter i deltakernes oppførsel. Individuelle deltakere i organisasjonen er aldri bare «innleide hender», men tar med seg både hodet og hjertet: de kommer inn i organisasjonen med individuelt formede ideer, forventninger og agendaer, og de har med forskjellige verdier, interesser og evner. Ifølge Scott er en av de viktigste innsiktene i det naturlige systemet at den sosiale strukturen ikke består av den formelle strukturen, pluss en oversensibel tro og atferd hos individuelle deltakere, men snarere av en formell struktur og en uformell struktur: deltakerne i formelle organisasjoner genererer uformelle normer og atferdsmønstre: status- og maktsystemer, kommunikasjonsnettverk, kartlegging av relasjoner og arbeidsrutiner (Scott, 1998, s. 59).

3.4.1 Ansatte i organisasjonen

Knut Evensen (2006) ved KRUS har i sin fagtekst om fengslet som endringsarena forsøkt å tilnærme seg en forståelse av fengselsbetjenters komplekse rolle. Han beskriver betjentrollen ved å sette søkelys på hvordan fengsel kan forstås som en organisasjon. Ifølge Evensen kan et fengsel regnes å ligge nær beskrivelsen av et mekanisk system, som vil si at oppgavene i et fengsel er relativt styrt og har en fast arbeidsdeling, bestemte oppgaver, hierarkisk oppbygning, og at arbeidet som oftest styres gjennom instruksjoner og beslutninger fra overordnet til underordnet. Dermed argumenterer også Evensen for at fengslet som institusjon kan plasseres i et lukket systemperspektiv, men som han kritiserer ut fra et naturlig systemperspektiv.

Han legger stor vekt på at det sosiale systemet i organisasjonen er det menneskene som utgjør, dermed har han et tydelig naturlig systemperspektiv i sin tilnærming. Dette begrunner han med at ansatte i fengslet møter en rekke utfordringer som ikke er standardiserte, men skal samhandle avgrenset fra omgivelsene mot et felles mål. Fengslet som organisasjon er konstruert på den måten som antatt er best for å oppnå fengslets målsetting. Fengslets strukturelle oppbygning og

metodene i arbeidet er ansett å være de mest forenlige metodene for å kunne oppfylle formålet med straff. I et fengsel er det høy grad av formalisering, det er mer skriftlige regler og standardiserte oppgaver enn det er i andre organisasjoner. Evensen legger vekt på at det i fengsel som organisasjon både er formaliserte regler og uformelle normer. Denne vektleggingen av uformelle normer innebærer at Evensen sin tilnærming til å forstå fengselssystemet eksplisitt kan plasseres innenfor et naturlig systemperspektiv.

Ifølge Evensen kan rutineoppgavene i noen tilfeller være problematiske med tanke på at klientgruppen, innsatte ved fengslet, er mennesker i en sårbar og utsatt situasjon, men fordi fengslets oppgave har sterkt fokus på kontroll og sikkerhet, er det nødvendig med en sterk grad av fasthet i strukturen. Denne strenge strukturen, er ifølge Evensen nødvendig, men han peker også på at hvordan fengslet er bygget opp til å tilpasse masseproduksjon, kan gå på bekostning av menneskelige behov. Han mener dette kan gi fengslet lite rom for fleksibilitet og initiativ hos fengselsbetjenter, som kan skape motivasjonsproblemer både hos ansatte og hos innsatte. Denne fremmedgjøringen mener han kan skape mindre arbeidsinnsats og eventuelt dårlig håndtering av innsatte. Evensen beskriver fengslet som en statisk organisasjonsform som er dårlig til å tilpasse seg endringer, og at det er en organisasjonsform som kan ha en tendens til å overvåke og overstyre foran konfliktløsning (Evensen, 2006, s. 246-247). Evensen beskriver igjen fengslet som en institusjon preget av en «kollisjon» mellom det lukkede systemet og det naturlige systemperspektivet.

I min datainnsamling kommer det gjentatte ganger fram hvordan betjentrollen er viktig for innsatte i fengslet, og hvordan innsatte og ansatte har erfart endringer som følge av nedskjæringer i ressurser og skift i organiseringen av kriminalomsorgen det siste tiåret.

3.4.2 Tilegnede handlingsmønstre

Siv Hjellnes ved KRUS har skrevet et kapittel i KRUS *håndbok Fengslet som endringsarena* (2006) om særtrekk ved fengslet som system, og om hvordan totale trekk ved systemet påvirker menneskene i det. Hjellnes peker på at dagens norske fengsler er ulike, og at forekomsten av totale trekk varierer (Hjellnes, 2006, s. 118). Fengslets oppgave er å straffe, og på den måten beskytte samfunnet mot kriminalitet, samtidig skal fengslet beskytte innsatte fra konsekvenser av fengslingen og rehabiliterer. Virksomheten i fengsel er på den måten rettet både utad og innad. Å rehabiliterer er en tanke som skal være det beste for den innsatte, men det er også en langsiktig sikkerhet for samfunnet (Hjellnes, 2006, s. 120).

Hjellnes skriver at å «sitte inne» må forstås med tanke på å «være ute». Dersom det ikke fantes noe «ute» å komme ut til, ville det ikke være noe berøvelse. Fengsling gjør at innsatte mister friheten sin, og gjør at man ikke lengre har tilgang til hjemlige og kjente omgivelser, som venner, familie og jobb. Hjellnes mener at uavhengig av hvor svake og destruktive relasjoner man har, eller hvor mye materielle mangler man har, eies friheten til å bestemme hvor man skal være og hvem man vil være sammen med. I et fengsel forsvinner dette valget, og fengslet mangler spekteret av forskjellige situasjoner og relasjoner som man kjenner til i samfunnet. Hun beskriver hvordan innsatte opplever en form for institusjonalisering, da langvarige opphold kan resultere i «mangel på trening», som gjør at man ikke er sosialt egnet til å delta i dagliglivet utenfor fengslet. I fengslet forsvinner de kjente betingelsene for handling, og det er da sannsynlig at handlingsmønstre forandres. Dersom handlingsmønsteret «inne» er annerledes enn handlingsmønsteret «ute», er det sannsynlig at fengslet gir mangelfull sosial trening som man har behov for i dagliglivet. På bakgrunn av dette stiller Hjellnes spørsmål til om innsatte ved løslatelse er uegnet til deltakelse i samfunnet, på grunn av tilegnede handlingsmønstre som tilhører fengslet og som ikke passer i dagliglivet utenfor (Hjellnes, 2006, s. 124).

Hjellnes legger vekt på fengslet totale trekk, og tilsynelatende fremhever at fengslet har flere lukkede trekk enn åpne trekk. Hjellnes trekker likevel inn fengselsbetjentens rolle, og hvordan fengselsbetjenter opplever dilemma mellom kontroll og respekt for innsatte i fengslet. Ifølge Hjellnes er det mangfold og motsetninger i systemet, noe som gjør at betjenter er nødt til å mene noe om arbeidet de utfører. Betjentene skal vise omsorg og respekt for innsatte, og samtidig kontroll og ivaretagelse av straffens formål (Hjellnes, 2006, s. 122). Dette viser til det samme som Evensen (2006) trekker fram om betjentens rolle. Til tross for at det er formelle strukturer som må følges, er det ifølge Evensen og Hjellnes vanskelig for en betjent å ikke uttrykke sin egen medbestemmelse. Dette er det Scott (1998) legger i at ansatte ikke bare er «innleide hender», men at de ta med seg både hode og hjertet på jobb. Dette knytter Hjellnes til det naturlige systemperspektivet, da hun legger vekt på både det uformelle og det formelle.

3.4.3 Sosial diskvalifisering?

Yngve Hammerlin, sosiolog og forsker ved KRUS, er også kritisk til det lukkede systemet, og ønsker et mer åpent system. Som Scott skriver om det naturlige systemperspektivet benekter ikke teoretikerne eksistensen av sterkt formaliserte strukturer i organisasjonen, men stiller spørsmål til hvor viktig det er og hvordan menneskene påvirkes. Hammerlin legger vekt på

hvordan systemet må jobbe med å redusere stigma, redusere isolasjon og i større grad legge vekt på de menneskelige faktorene i systemet.

I lys av dette velger jeg å plassere Hammerlin under det naturlige perspektivet. Ifølge Hammerlin har frihetsberøvelsen som innsatte opplever, hatt større konsekvenser enn tap av frihet. Hammerlin (1994, s. 96) oppsummerer diverse sosiologiske, kriminologiske og sosialpsykologiske undersøkelser/teorier av de negative konsekvensene av å sitte i fengsel. I denne listen formidles det som en utfordring at innsatte blir institusjonalisert: «Den enkelte får institusjonskompetanse, ikke «livs» kompetanse». Han trekker også fram stigmatisering og marginalisering. Ifølge Hammerlin forsterkes de utfordringene domfelte har når de kommer inn i fengsel, gradvis gjennom oppholdet. Da disse utfordringene, som Hammerlin omtaler som «tapsliste» forsterkes, opplever mange at integreringen tilbake til samfunnet etter endt soning, vanskeliggjøres.

*Jeg er av den oppfatning at rehabilitering bare kan skje i en samfunnsmessig eller sosial integreringsprosess **utenfor** kunstige institusjonsmiljø. Mennesker i fengsel kan ikke rehabiliteres. Man kan derimot sette i gang en rehabiliterings- og motivasjonsprosess ved å gi den enkelte delkompetanse eller ferdigheter i fengslet som forbereder og kvalifiserer til enkelte virksomheter og livssituasjoner etter soning, og til å klare livet og integreringsprosessen etter soning (Hammerlin, 1994, s. 99).*

Stigmatiseringsprosesser og sosial isolasjon i form av fengsling får ofte som konsekvens sosial diskvalifisering, degradering og utestenging. Dette er motsatt betydning av hva vi tillegger ordet rehabilitering (Hammerlin, 1994, s. 97), som er det norske fengslets fremste mål, slik det fremgår i St. Meld. Nr. 27 (2004-2005).

3.4.4 Stigmatisering under og etter opphold på lukket institusjon

I boken *Stigma* (1986) forklarer Goffman stigma gjennom hvordan vi i møte med nye mennesker automatisk tilegner den fremmede egenskaper som skal samsvare med den kategorien av mennesker som vi har plassert vedkommende i. Om vedkommende ikke har de egenskaper som forventes, vil den fremmede erfares som et menneske som er redusert fra et helt alminnelig menneske til et fordrevet og nedvurdert menneske (Goffman, 1986, s. 3). Goffman er kjent for sin teori om fengsel som «total institusjon» og som er beskrevet innledningsvis i dette kapitlet. Boken «Stigma» handler ikke om fengslets oppbygning, men gir en tolkning av begrepet stigma, som ifølge annen forskning kan være en følge av det å sitte i fengsel. I det naturlige systemperspektivet er man opptatt av hvordan menneskene påvirker og

preges av systemet. Goffman sin beskrivelse av systemet var kritikk til hvordan systemet påvirket menneskene. Følgene av fengselsoppholdet kan blant være stigmatisering, og dette har Goffman beskrevet både i *Anstalt og menneske* og *Stigma*. Denne tilnærmingen plasserer Goffman eksplisitt under det naturlige systemperspektivet.

Goffman skiller mellom tre ulike former for stigma: fysiske avvik, en svekket karakter som følge av blant annet fengsling, avhengighet, arbeidsledighet eller mentale lidelser, samt etnisk og religiøst stigma. Stigmatiserte grupper ansees som avvik fra det normale. Grupper eller enkeltpersoner som opplever stigma, opplever ubevisste fordommer og diskriminering. I norske fengsler, har 65 prosent av de om lag 3000 innsatte, ruserfaring (Golpen, 2020). Rusavhengighet kan også føre til fysiske avvik, noe som sammen med svekket karakter som følge av kriminalitet og fengsling, kan føre til at domfelte opplever en dobbelstigmatisering i samfunnet. Stigmaet rundt innsatte eller andre som avviker fra holdningene som «normale» har, reduserer ifølge Goffman livssjansene til den stigmatiserte (Goffman, 1986).

Nordlandsforskning presenterer en forskning som har vist arbeidsgiveres holdninger til arbeidssøkere som har sonet fengselsdommer. Denne undersøkelsen spurte et representativt utvalg av arbeidsgivere om deres holdninger til å ansette ulike grupper av yrkeshemmede. I denne undersøkelsen kom det fram at tidligere straffedømte er av de gruppene som har minst sjanse til å bli innkalt til jobbintervju (Lien & Olsen, 2008, s. 6). Denne undersøkelsen viser at tidligere domfelte i praksis har en særlig barriere i arbeidsmarkedet, da de må overvinne arbeidsgivernes fordommer. I gruppen av domfelte er det i tillegg en overhyppighet av rusproblemer og psykiske funksjonshemninger, noe som innebærer at domfelte i praksis befinner seg i en dobbelt marginalisert posisjon på arbeidsmarkedet (Lien & Olsen, 2008, s. 6). Dette er i tråd med Hammerlin (1994, s. 98) som trekker fram hvordan tidligere innsatte som er motivert for og interessert i en ny retning i livet, kan oppleve å møte et samfunn som i liten grad er villig til å re-integrere. Hammerlin poengterer hvordan denne marginaliseringen kan føre til store problemer for enkeltpersoner og sosiale grupper.

3.5 Det åpne systemperspektivet

Tidligere i organisasjonsforskningen ble organisasjoner i stor grad oppfattet som *lukkede systemer*. Forfatterne sikter til hvordan tidligere organisasjonsteoretikere la vekt på interne forhold i organisasjonen, mens de eksterne forholdene i hovedsak ble begrenset til hvordan organisasjonene var underordnet politisk lederskap, regulert gjennom lover. I nyere tid, fra 1950-tallet, har det blitt mer vanlig å oppfatte organisasjoner som *åpne systemer*. Det ble med dette mer fokus på hvordan omgivelsene rundt påvirker organisasjonen. Både omgivelsene innad i organisasjonen, generelle omgivelser og internasjonale omgivelser (Christensen, et.al., 2010, s. 45). Dette systemperspektivet synes også å ha påvirket forskningen om fengsel som institusjon.

Ifølge Scott (1998) er alle systemer preget av en samling av ulike forhold som gjør dem gjensidig avhengige av hverandre. Disse funksjonene ligger til grunn for likheter mellom systemer, men også forskjellene mellom dem. Delene som systemer er bygd opp av, varierer fra å være ganske enkle i strukturen, til å være veldig kompliserte, og fra å være stabile til å være variable. Noen system er preget av å være relativt ugjennomtrengelig for systemkrefter, mens andre system blir lettere påvirket av omgivelsene. Åpne, eller sosiale organisasjoner, er mer reaktiv til de forskjellige strømmingene innad i organisasjonen, og i organisasjonens omgivelser. I det sosiale systemet er mindre begrensninger lagt til oppførselen til bestemte elementer, og det er en større fleksibilitet og systemflyt av materialer, energi og informasjon (Scott, 1998, s. 83-84). Ifølge Scott er interaksjon med miljøet rundt, viktig for at det åpne systemet skal fungere. Dette betyr ikke at åpne systemer ikke har grenser, men at det hele tiden dannes vilkår for hvor åpen organisasjonens grense skal være. Scott (1998, s. 89) siterer Hall og Fagen som peker på at hvorvidt et system er åpent eller lukket, er avhengig av hvor systemet setter grenser:

Whether a given system is open or closed depends on how much of the universe is included in the system and how much in the environment. By adjoining to the system, the part of the environment with which an exchange takes place, the system becomes closed (1956, s. 23).

Fra et åpent systemperspektiv er det en nær sammenheng mellom miljøet og omgivelsene rundt, og strukturene og karakteristikene innad i systemet. Et komplekst system kan ikke opprettholde kompleksiteten i et enkelt miljø. Åpne systemer er underlagt det som omtales som «The law of limited variety», som ifølge Pondy og Mitroff (1979, s. 7, referert i Scott, s. 91)

handler om at et system ikke vil utvikle mer variasjon enn den variasjonen som systemet har blitt utsatt for i sitt miljø.

3.5.1 Organisasjonens påvirkning fra ytre omgivelser

I boken *Organisasjonsteori for offentlig sektor* fra 2010 av Tom Christensen, Per Lægreid, Paul G. Roness og Kjell Arne Røvik, defineres en formell offentlig organisasjon blant annet med at de er opprettet for å ta vare på bestemte interesser og oppgaver. Formelle offentlige organisasjoner kjennetegnes også ved at de inneholder etablerte stabile atferdsmønstre, ressurser og belønninger til aktivitetene som utføres (Christensen, Lægreid, Roness, Røvik, 2010, s. 20). Kriminalomsorgen er en formell offentlig organisasjon, som er underlagt Justis- og beredskapsdepartementet. Kriminalomsorgen er videre organisert i tre nivåer: Kriminalomsorgsdirektoratet, regionadministrasjoner, og de lokale fengslene og friomsorgskontorene. Fengslene og friomsorgskontorene har ansvaret for den daglige driften på lokalt nivå (Kriminalomsorgen, u.å).

Fengslets murer og fysiske avgrensninger fra samfunnet utenfor kan gjøre at et fengsel oppfattes som en spesielt lukket organisasjon, men til tross for de fysiske skillene, blir kriminalomsorgen og fengslene i likhet med andre organisasjoner påvirket av endringer i samfunnet. Kriminalomsorgsdirektoratet har utformet en virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen 2021-2026 som skal gi en retning for fremtiden, og hjelpe med å løse organisasjonens oppgaver på en systematisk og helhetlig måte. Denne virksomhetsstrategien underbygger synet til dagens organisasjonsteoretikere, som fokuserer på organisasjoner som åpne systemer. I strategien poengteres det at «Kriminalomsorgen er en samfunnsaktør som påvirkes av omgivelsene. Det strategiske landskapet viser hvilke typer endringer som kan forventes i våre omgivelser» (Sannerud, 2021, s. 12). Kriminalomsorgen legger vekt på ulike deler av samfunnet som påvirker eller vil kunne påvirke driften i fremtiden: mer digitalt samfunn, innvandring, prioriteringer og endringer i politikken, uforutsette situasjoner som pandemi og mindre økonomisk handlingsrom og behov for effektivisering (Sannerud, 2021, s. 15). Sistnevnte har skapt endringer som følge av avbyråkratiseringsreformen, som er nevnt i kapittel 2 punkt 2.6. Denne reformen har skapt endringer når det gjelder hvordan organisasjonen må arbeide i alle ledd. I min datainnsamling kommer det fram hvordan både innsatte og ansatte i kriminalomsorgen påvirkes av disse organisatoriske endringene. Dagens straffegjennomføring foregår mer enn tidligere ved elektronisk kontroll (fotlenke), som påvirker kriminalomsorgen

på ulike måter. Som det ble nevnt i punkt 2.4, har dette endret sammensettingen av innsatte, som igjen vil kunne påvirke ansattes arbeidsoppgaver.

3.5.2 Fengsel i et åpent perspektiv

Å oppfatte organisasjoner som lukkede systemer på den måten Scott beskriver i det rasjonelle systemperspektivet, er som nevnt noe man fra har gått mer og mer vekk fra. Goffman sin beskrivelse av fengslet som jeg har plassert under Scott sitt rasjonelle perspektiv, er kritisk til virkningen av det lukkede systemet. Goffman presenterer den totale institusjonen, og fengslet, som totalt avvirket fra det vanlige samfunn, der kun små hint fra samfunnet eksisterer innenfor murene. Leonard Baer og Bodil Ravneberg (2008) mener derimot at fengsel og andre institusjoner ikke erfarer å være totalt adskilt fra resten av samfunnet. Dette på bakgrunn av hvordan dagens fengsler er bygget opp, både symbolsk og fysisk. Et høysikkerhetsfengsel vil være mer adskilt samfunnet utenfor, men dess nærmere frihet en kommer, skal en jevnt erfare at en får mer frihet, og får mer kontakt med samfunnet utenfor (Baer & Ravneberg, 2008, s. 205).

Mens Goffman hevder at den eneste kontakten innsatte får er gjennom ansatte på institusjonen, mener Baer og Ravneberg at det stadig er en flyt mellom innsiden og utsiden gjennom innsatte som løslates, arresteres eller overføres fra en institusjon til en annen, samt besøk fra utsiden. Flyten mellom det indre og det ytre, og påvirkningen fra omgivelsene rundt, er det Scott (1998) i sine tre organisasjonsperspektiver vektlegger i det åpne systemperspektivet. Baer og Ravneberg sitt perspektiv på fengslet, ligger nær Scott sin definisjon på et åpent system, og deres tolkning av fengslet settes i et åpent systemperspektiv. Norske fengsler har gradvis utviklet seg i en retning av å bli mer åpen de siste tjue årene. Denne utviklingen mot åpenhet har skjedd ved at tjenester utenfra, slik som helsetjenester, kirke og utdanning blir importert til fengslet, og administrert utenfra (Baer & Ravneberg, 2008, s. 211).

Baer og Ravneberg stiller seg kritisk til Goffman sin teori om at innsatte ved institusjonen kun opplever glimt av frihet i noen «frisoner» i fengslet, de mener at følelsen av frihet kan være flytende og tidvis nesten forvirrende. Baer og Ravneberg argumenterer også for hvordan teoretikere har blitt inspirert av Goffman siden 1970-tallet, men at det likevel ikke eksisterer en felles forståelse av begrepet total institusjon, og siterer McEwen (1980, s. 148) som uttalte at: «The conception of isolated total institutions has contributed to an overly narrow view in which the political ties and structural continuities between life inside and outside have been neglected»

(McEwen, 1980, s. 148). McEwen (1980) hevder videre at et åpent syn på systemet ville bidra til å studere disse sammenhengene. Dette er i samsvar med Baer og Ravneberg sitt syn i denne artikkelen. En institusjon kan ikke bare bli sett på som et lukket rom utenfor samfunnet, som Goffman argumenterer for, men institusjonen må ses i et kulturelt perspektiv, som et «mikrokosmos» av resten av samfunnet, altså et mindre samfunn som har samme kvaliteter som storsamfunnet utenfor (Baer & Ravneberg, 2016, s. 207).

Baer og Ravneberg peker også på domfelte ofte har mulighet til å sone den siste delen av straffen sin ute i samfunnet, der det er færre restriksjoner, og hvor skillene mellom utsiden og innsiden er uklar (Baer & Ravneberg, 2008, s. 211). Dette er en generell utvikling i dagens kriminalomsorg, da stadig flere soner hele eller deler av dommen sin i hjemmet med elektronisk kontroll (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2020).

3.5.3 Verdier og modeller for straffegjennomføring i et åpent systemperspektiv

I *Bot og betring?* (2015) skrevet av Torfinn Langelid forklares målsettingen med straffegjennomføringen, at den skal virke forbedrende på den dømte. I boken siteres Goffman sin teori om totale institusjoner, og Langelid refererer til Bertil Sundin (1972) som hevder at Goffman la for stor vekt på det «totale» ved institusjonene. Ifølge Sundin overvurderte Goffman følgene av de indre forholdene ved institusjonen, og undervurderte effekten som referansegruppen ute i samfunnet kunne ha for den innsatte. I likhet med Baer og Ravneberg, mener Sundin at Goffman ikke tar hensyn til gjennomstrømmingene av det som kommer «utenfra» og «inn» i fengslet, som besøk, permisjoner og kommunikasjon utenfra (Langelid, 2015, s. 18). Ordningen med økt kommunikasjon fra samfunnet utenfor og inn i fengslet ble lansert i 1969 av kriminologen Nils Christie. Han fremmet ideen om at servicetilbudene i det frie samfunn skulle inn i fengselssystemet, og lanserte *importmodellen* som fremdeles er gjeldene i dagens kriminalomsorg (Langelid, 2016). I Boken *I stedet for fengsel: idéer og forsøk* (1970) har Nils Christie skrevet et delkapittel om modeller for fengselsorganisasjonen. Christie beskriver her hvordan importmodellen bidrar til å åpne systemet ved å legge ansvar for blant annet utdanning og helsevesen utenfor fengslet. Importmodellen bidrar til kontakt med verden utenfor.

I Stortingsmelding nr. 37 *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (2007-2008, s. 9) fremgår det at overgangen fra fengsel til frihet er lettere dess mindre forskjeller det er mellom livet i fengsel og livet utenfor murene. Normalitetsprinsippet som norsk rettsvesen

følger, skal gjøre at straffen for den innsatte ikke skal være mer tyngende enn nødvendig. Ifølge stortingsmeldingen skal innsatte, så langt det er forsvarlig, ha mulighet til sosial kontakt, besøk, permisjoner, telefonkontakt og tilgang til radio, tv, aviser og andre måter som en kan følge med i samfunnet utenfor fengslet. Verdien om at innsatte skal ha det så normalt som mulig, innebærer at fengslet må organiseres på en måte som i størst mulig grad gjenspeiler samfunnet. Denne idéen om et mest mulig likt samfunn inne i fengslet, som utenfor, er i tråd med Baer og Ravneberg sin teori om fengslet som et «mikrokosmos» av samfunnet utenfor. Ifølge Christie er isolasjon vesentlige farer for organisasjonen og personene som arbeider i den, spesielt med maktbruk og fysisk avsperring. Christie (1970, s. 78) hevder at organisasjonsformer som i størst mulig grad bidrar til å åpne systemet og menneskene i det, er å foretrekke.

Som nevnt tidligere, har fengselssystemet forandret seg siden Goffman sin teori om totale institusjoner. Langelid (2015, s. 19) skriver at vi i Norge i dag, har fengsel med ulik grad av sikkerhet, og ulike tilbud som frigang til arbeid og skole. En av kriminalomsorgens grunnpilarer er progresjon i soningen. Prinsippet om soningsprogresjon handler om at soningsvilkårene blir mindre strenge, og den innsatte får mer frihet jo nærmere løslatelse han kommer. Formålet med progresjonen, er at innsatte enklere skal kunne tilpasse seg hverdagen etter soning. Dette er spesielt viktig for dem som har vært lenge i fengsel, da skille mellom mange år i institusjon og et liv i frihet er stor (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014-2015, s. 33).

3.5.4 Utdanning som åpner og sosialiserer innsatte i fengsel

Til tross sin kritikk av fengsel som en lukket institusjon, som gjorde innsatte sosialt diskvalifisert, trakk Hammerlin (1994) fram at fengselsopphold også kan skape erfaringer som ikke bare skaper negative forsterkninger for integreringen. Et fengselsopphold kan også virke positivt på innsatte som bruker tiden i fengsel nyttig, og får en positiv utvikling. I St. Meld. Nr. 27 (2004-2005) *Enda en vår* fremgår det at fengslet skal legge til rette for rehabilitering, og at fengselsundervisningen har en sentral rolle i rehabiliteringsarbeidet i straffegjennomføringen (Utdanning- og forskningsdepartementet, 2004-2005, s. 10).

Terje Manger, avgått professor, og forsker på blant annet fengselsundervisning og motivasjon og mestring, har skrevet et kapittel om behov for mestring i boken *Læring bak murene* (2005) om fengselsundervisningen i Norge. Ifølge Manger er det flere aspekter ved rammevilkårene i fengsel som kan øke elevene sitt læringsutbytte. For noen innsatte kan fengslet være den stabiliserende faktoren som gjør skolegang i et rusfritt miljø mulig. Han mener at flere åpne

dører i murene, gjennom aktivt bruk av frigang til skole og arbeid vil øke elevenes sosiale kompetanse og læringsutbytte (Manger og Langelid, 2005, s. 62).

Ifølge Manger (2005) gjør mer aktivt bruk av frigang til skole utenfor fengslet, at innsatte i fengsel får kontakt og inntrykk med mennesker utenfor. Manger mener at innsatte må forberedes på livet etter soning, og at kontakten til «normale» institusjoner og mennesker i samfunnet utenfor institusjonen, gjennom skole og arbeidsliv, bidrar til dette. Økt søkelys på det som åpner institusjonen til samfunnet utenfor, som frigang til utdanning og arbeid, og økt fokus på å bruke lokalsamfunnet vil kunne hindre en brå overgang (Manger og Langelid, 2005, s. 63).

3.6 Oppsummering og avslutning av teorikapitlet

Det teoretiske perspektivet for denne masteroppgaven tar utgangspunkt i Scott (1998) sine tre perspektiver på organisasjon. Jeg har analysert fengslet som system ved hjelp av organisasjonsteori, der perspektiver på organisasjonen som lukket, naturlig eller åpent har stått i fokus. Gjennom kapitlet kommer det fram at fengslet som organisasjon kan settes inn i flere perspektiver. Jeg startet med Goffman som kritisk plasserer fengslet i det lukkede systemperspektivet, samt supplerer med nyere forskning fra Nordlandsforskning. Dette er forskning fra 2008, som beskriver norske høysikkerhetsfengsler og plasserer det i et lukket systemperspektiv, mens forfatterne selv kan sies å ha et naturlig systemperspektiv. Videre har jeg så gått inn på det naturlige systemperspektivet, der teoretikerne fremmer et syn på fengsel som spesielt formalisert, men at menneskene i systemet ikke kommer inn som «innleide hender», som Scott beskriver. Dette perspektivet fremmer hvordan mennesker styres av mer enn formelle strukturer, og spesielt i møte med andre mennesker. Uformelle normer, selvbestemmelse og ansvar, preger relasjonene og arbeidsrutinene i fengslene.

Det åpne systemperspektivet ble trukket inn gjennom Baer og Ravneberg sin kritikk mot Goffman sitt syn på fengsel som total institusjon. De mener at et fengsel i likhet med andre institusjoner påvirkes av miljøet utenfor. Deres perspektiv begrunnes og underbygges videre ved å se på ulike verdier ved dagens straffegjennomføring. Fengslene åpnes av importmodellen, normalitetsprinsippet, frigang og fokus på utdanning. Importmodellen fremmes spesielt som noe som åpner opp fengslet. Goffman i sitt perspektiv skrev at innsattes eneste kommunikasjon med utsiden var via fengselsbetjenter. Slik praktiseres ikke norske fengsler i dag, da innsatte

for eksempel gjennom helsehjelp eller utdanning er i direkte kontakt med mennesker som har en annen rolle enn å kontrollere, slik Goffman presiserte at var fengselsbetjentenes rolle.

Jeg har brukt teoretikers syn på hvordan mennesker spesielt blir påvirket av en institusjon i et lukket og naturlig systemperspektiv. Det legges likevel vekt på hvordan det er tap av frihet som oppleves som det verste, og at det ikke ville vært et tap å være «inne» dersom det ikke var noe «ute». Også i et åpent systemperspektiv vil en være påvirket av å miste frihet og selvbestemmelsesrett. Jeg vil i min analyse plassere fengslet inn i et lukket, naturlig eller åpent systemperspektiv. Jeg vil diskutere hvordan innsatte påvirkes av systemet, og hvordan det er å vende tilbake til samfunnet etter å ha vært på institusjon.

4 Metode

I dette metodekapitlet har jeg brukt Sigmund Grønmo sin bok *Samfunnsfaglige metoder* (2016) som hovedkilde for å gi en teoretisk innføring i hva som skiller min valgte metode fra andre metoder. Jeg har supplert med teori fra Line Christoffersen og Asbjørn Johannessen sin bok *Forskningsmetoder for lærerutdanningene*, og *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitative metoder* av Tove Thaagard. Annen litteratur refereres til i teksten. Jeg har forklart hvordan jeg har anvendt metoden, og hvordan datainnsamlingen har fungert i praksis. Jeg har forsøkt å gi et beskrivende og ærlig bilde av min opplevelse av datainnsamlingen, og har reflektert over datainnsamlingens pålitelighet og troverdighet.

4.1 Vitenskapssyn

Min masteroppgave tar utgangspunkt i en studie der hensikten er å utvikle en mer helhetlig forståelse av de forholdene som studeres, gjennom å belyse hvilken mening eller betydning som knytter seg til handlinger og hendelser i samfunnet. Studier som denne blir omtalt i Grønmo (2016, s. 391) som fortolkende studier, da de tar sikte på en helhetlig forståelse som forutsetter at jeg som forsker utvikler nærhet til de aktørene som studeres, og innlevelse i de handlingene, hendelsene eller meningsytringene som analyseres (Grønmo, 2016, s. 391). Det er dette Grønmo beskriver som *hermeneutiske analyser*, der utgangspunktet er aktørenes egen forståelse og synspunkter. Aktørens forståelse blir sett i lys av en større sammenheng, der også forskerens fortolkning av aktørene og deres synspunkter spiller en rolle. De jeg har intervjuet har fortalt om sine subjektive meninger, og deres fortolkninger av det som studeres. Jeg som forsker har igjen fortolket det aktørene forteller, og konstruerer på bakgrunn av den informasjonen de gir meg. Denne type fortolkning kalles gjerne dobbel hermeneutikk (Grønmo, 2016, s. 394).

4.2 Kvalitativ metode

I lys av dette har jeg i masteroppgaven min valgt å bruke kvalitative metoder for å besvare problemstillingen. Jeg velger å bruke kvalitative metoder, fordi de er mer fleksible, og tillater større grad av spontanitet og tilpasning i interaksjon mellom forsker og deltaker. Gjennom en kvalitativ undersøkelse har jeg som forsker større frihet til å stille åpne spørsmål og til å komme med oppfølgingsspørsmål, og deltakerne får mulighet til å svare friere og mer utfyllende (Christoffersen & Johannessen, 2012, s. 17). I tillegg egner kvalitativ forskning seg godt til å studere hvordan mennesker erfarer, opplever, tror, mener og tenker (Grimen, 2012, s. 246). I

min forskning har jeg møtt ulike mennesker med ulike erfaringer, og jeg anser rom for fleksibilitet i intervjuene som viktig for at disse ulike erfaringene skulle kunne komme til uttrykk. Min studie viser ikke til antall, statistikk eller gir fasitsvar. Jeg har vært mer opptatt av å høre enkeltpersoners erfaringer, og mener derfor at kvalitativ metode har vært den beste metoden for å få til dette.

Hvilke metoder som er mest fruktbare å bruke i forbindelse med en bestemt studie, avhenger av den aktuelle problemstillingen som skal belyses. I mange tilfeller vil det være hensiktsmessig å kombinere ulike metoder, da metodetriangulering kan bidra til en mer allsidig og nyansert belysning av de fenomenene som studeres. Metodetriangulering kan også bidra til å styrke tilliten til både metodene og resultatene i en bestemt studie. I min studie kunne for eksempel en spørreundersøkelse vært aktuelt å supplere med. Dersom resultatene fra spørreundersøkelsen gav like resultater som intervjuene, ville dette økt påliteligheten og gyldigheten til intervjuene (Grønmo, 2016, s. 2016). Dette kunne vært en mulighet, men i realiteten kan det også oppstå en rekke utfordringer. I min studie har jeg en rekke kriterier, og det kunne blitt vanskelig å finne nok respondenter som både har disse kriteriene, og som er villig til å delta i en spørreundersøkelse. Samtidig vil det være en risiko for å treffe på respondenter som ikke har erfaring eller kunnskap om det bestemte tema (Grønmo, 2016, s. 209). Dette ville da trolig svekket validiteten og reliabiliteten i datainnsamlingen. På bakgrunn av dette, har jeg valgt å bare benytte meg av kvalitativt intervju, og er med dette trygg på at kvalitativt intervju er en godt egnet metode for å besvar min problemstilling.

4.3 Utvalg av respondenter

I min studie danner informasjonen jeg har fått gjennom intervju hovedgrunnlaget for min analyse. De som blir intervjuet i kvalitative intervju responderer på bestemte spørsmål, og denne responsen danner grunnlag for informasjonen. Personer som utgjør slike kilder, omtales vanligvis som respondenter eller informanter (Grønmo, 2016, s. 134). I miljøet jeg har studert kan informant være et ladet begrep, og kan assosieres med noe negativt, som for eksempel «tyster». Jeg har derfor valgt å bruke betegnelsen respondent i min masteroppgave.

Utvalget av respondenter til intervju ble gjort gjennom et strategisk utvalg og teoretisk generalisering. Formålet med teoretisk generalisering er å studere utvalgte enheter med sikte på å utvikle en helhetlig forståelse av den større gruppen eller konteksten som disse enhetene

sammen utgjør. Slike teoretiske generaliseringer tar utgangspunkt i strategisk utvalg. Utvalget av respondenter til min datainnsamling er derfor ikke tilfeldig, men bygger derimot på systematiske vurderinger av hvilke enheter som ut fra teoretiske og analytiske formål er mest relevante og mest interessante (Grønmo, 2016, s. 103). I min studie er det viktig at respondentene deler ulike egenskaper og erfaringer, og utvalget mitt er dermed et strategisk utvalg som jeg mener at på best mulig måte har gitt meg mulighet til å samle inn relevant data.

I kvalitative undersøkelser, forsøker man å få mye informasjon om et begrenset antall personer. Jeg har to ulike utvalg av respondenter i min datainnsamling: innsatte, eller tidligere innsatte, og sentrale aktører. Tidligere eller nåværende innsatte vil jeg omtale som «utvalg 1». Nøkkelaktørene, de ansatte som samarbeider i tilbakeføringen av innsatte, vil jeg omtale som «utvalg 2». Med nøkkelaktører mener jeg NAV-veileder, lærer og rådgiver, kontaktbetjent i overgangsbolig, representanter fra frivillige organisasjoner, og tilbakeføringskoordinator. Begge utvalgene vil utdypes videre i de neste avsnittene.

4.4 Kontakt med utvalget

Jeg tok direkte kontakt med NAV-veileder, lærer og rådgiver, Wayback og Kalfarhuset, og fikk positiv respons på mine henvendelser. For å opprette kontakt med ansatte i kriminalomsorgen, som i mitt tilfelle var tilbakeføringskoordinator i Hordaland og betjent ved overgangsbolig, måtte jeg gå gjennom kriminalomsorgen. Dette var en søkeprosess hvor jeg måtte sende et informasjonsskriv med prosjektbeskrivelse og intervjuguide. Etter å ha fått godkjent søknaden min, tok jeg selv kontakt med respondentene fra kriminalomsorgen og avtalte intervju. Når det gjelder utvalg 1 har jeg brukt både snøballmetoden og døråpnermetoden. I snøballmetoden spør forsker personer som de møter eller kjenner, i mitt tilfelle personer som jeg har intervjuet, om de kjenner noen i målgruppen. Dersom personen har kjent noen som har vært relevant for datainnsamlingen, har jeg fått telefonnummer og tatt kontakt med vedkommende selv (Christoffersen & Johannesen, 2012, s. 55). Respondentene som jeg fikk telefonnummeret til ble i forkant spurt om tillatelse fra han eller hun jeg fikk telefonnummeret fra. De ble informert om prosjektet, og de fikk spørsmål om det var greit at jeg fikk deres kontaktopplysning for å planlegge tidspunkt for intervju. Gjennom de ideelle organisasjonene kom jeg i kontakt med tre respondenter via snøballmetoden, mens jeg fikk kontakt med de resterende tre respondentene gjennom lærer og rådgiver ved fengselsundervisningen. Gjennom læreren brukte jeg døråpnermetoden. Dette er en vanlig metode dersom man skal intervju noen i formelle

organisasjoner (Christoffersen & Johannesen, 2012, s. 53). Jeg ønsket å intervjuere elever ved skolen og læreren var min døråpner. Det var ikke jeg som tok direkte kontakt med elevene. Dette var elever som læreren hadde spurt selv, og som på bakgrunn av den informasjonen læreren gav, takket ja til å la seg intervjuere.

Samtlige som har blitt intervjuet har fått et informasjonsskriv om prosjektet i forkant og har takket ja etter å ha lest om prosjektet. Jeg har intervjuet utvalg 1 og 2 litt om hverandre, og det var ikke slik at jeg gjorde meg ferdig med intervjuene med utvalg 2 før jeg intervjuet utvalg 1. Jeg måtte gripe sjansen når jeg fikk mulighet til å intervjuere, og det gjaldt begge utvalg. Som følge av at koronarestriksjonene ble det å opprette kontakt med utvalget mer utfordrende enn ellers. Søkeprosesser tok lengre tid, og flere uttrykte at de hadde mindre tid til overs i denne perioden. Samtidig medførte restriksjonene en del utsettelse, og gjennomføring av intervju med andre datainnsamlingsmetoder enn først planlagt. Intervjuet med NAV-veileder og fengselsbetjent foregikk for eksempel over Zoom. Gjennomføringen av intervjuene over Zoom var noe forskjellig fra intervjuene der man møtes fysisk. Intervjuene ble litt kortere, kanskje fordi noe av den naturlige småpratens forsvinner litt. Når man snakker over Zoom er det noe mindre flyt i samtalen, og det er ikke alltid like enkelt å stille oppfølgingsspørsmål, da dialogen kan være noe unaturlig. Jeg opplevde likevel at jeg fikk svar på det jeg ønsket, og at dette var en effektiv og fin metode å bruke dersom man ikke har mulighet til å møtes fysisk.

4.5 Utvalg 1

I utgangspunktet hadde jeg satt opp en rekke bestemte kriterier som respondentene i utvalg 1 skulle dele: De skulle være tidligere langtidsdømte menn, over 20 år, som har tatt en yrkesutdanning i fengsel i løpet av de siste 5-7 årene. Jeg forstod allerede i startfasen av datainnsamlingen at jeg ikke kunne la meg begrense i like stor grad som planlagt av kriteriene jeg hadde satt. Gjennom hele perioden med masteroppgaven, har både problemstilling og utvalg endret seg flere ganger underveis. Utvalget har i stor grad endret seg på grunn av endringer i oppgavens vinkling og problemstilling, men koronarestriksjonene som følge av koronapandemien har også påvirket utvalget og datainnsamlingen. Koronarestriksjonene har gjort at det tidvis har vært utfordrende å rekruttere respondenter til intervju. Jeg har tidvis opplevd at intervjuer har blitt utsatt eller i verste fall blitt avlyst som følge av restriksjonene. Spesielt utfordrende ble det for intervjuene som skulle holdes på skoleavdelingen som er på en videregående skole utenfor fengslet, da det ble rødt nivå på skolene. Her opplevde jeg

utsettelse flere ganger, og intervjuer som skulle funnet sted seint på høsten i fjor, ble ikke gjennomført før i februar 2021.

Jeg har likevel endt opp med et utvalg av respondenter som jeg er fornøyd med og som jeg mener bidrar til å svare på oppgavens problemstilling. Felles for utvalg 1 er at samtlige har vært i fengsel, eller er i fengsel. Noen har sonet én gang, mens andre har flere fengselsdommer bak seg. De har også til felles at alle fengselsdommene er på over ett år, og at de har startet på en utdanning mens de har vært i fengsel. Fire av respondentene har vært gjennom tilbakeføringen fra fengsel til frihet, mens to av respondentene var midt i tilbakeføringen på tidspunktet de ble intervjuet. Selv om gruppen ikke er homogen, har alle erfart det som jeg mener er det viktigste for å svare på spørsmålene som jeg har stilt: de har vært i fengsel, startet eller fullført en utdanning, og har gått gjennom tilbakeføringsfasen fra fengsel til frihet, eller er midt i prosessen. Dette er et utvalg som forteller om sine subjektive erfaringer og meninger, det er deres egen historie og tolkning av hva som har skjedd. Siden de er ulike, har de forskjellige opplevelser og ulike syn på hvordan tilbakeføringen til samfunnet og videre utdanning eller arbeid har fungert. Utvalget er på seks personer, og deres erfaringer er ikke representativt for alle som har tatt utdanning i fengsel. Likevel er det godt mulig at det som blir fortalt som suksesshistorier og barrierer i overgangen, vil kunne være gjenkjennbart for andre som har vært, eller er, i samme situasjon.

4.5.1 Presentasjon av utvalg 1

Jeg har valgt å bruke fiktive navn på respondentene. Dette mener jeg blir mer oversiktlig i analysen, samt setter søkelys på at dette er «ekte mennesker» sine egne tanker og erfaringer som presenteres, og ikke en statistikk. Jeg vil i tabellen under presentere og beskrive utvalget:

Tabell 1: Presentasjon av utvalg 1

Kjønn og alder	Bakgrunn	Utdanning i fengsel	Fiktivt navn
Mann, 44 år	<ul style="list-style-type: none"> - To tidligere fengselsdommer - Nåværende dom: Fire år - Overgangsbolig. - Tidligere arbeidserfaring: Utdanning på båt 	<ul style="list-style-type: none"> - Tatt opp fag fra videregående i fengsel for å få studiekompetanse - Begynte på høyere utdanning etter å ha fått studiekompetanse 	André
Kvinne, 41 år	<ul style="list-style-type: none"> - Har sonet flere ganger - Siste dom: tre år og fem måneder - Bodde siste del av soningsperioden i overgangsbolig - Hadde studiekompetanse 	<ul style="list-style-type: none"> - Startet på utdanning etter 8 måneder på lukket avdeling - Yrkesfaglig utdanning i fengslet - Fullførte studiet etter endt soning, på lokal videregående skole tilknyttet fengslet 	Therese
Kvinne, 52 år	<ul style="list-style-type: none"> - Ufør - Har sonet én fengselsdom - Dømt til syv år i fengsel - Var siste del av soningsperioden i overgangsbolig 	<ul style="list-style-type: none"> - Fullførte yrkesutdanning som privatist på fengselsundervisningen mens hun bodde i overgangsbolig 	Bente
Mann, 21 år	<ul style="list-style-type: none"> - Dømt til to år - Frigang til utdanningssted fra åpen avdeling 	<ul style="list-style-type: none"> - Studiekompetanse - Høyere utdanning 	Jonas
Mann, 25 år	<ul style="list-style-type: none"> - Dømt til fem år - Nylig løslatt 	<ul style="list-style-type: none"> - Yrkesfaglig utdanning - Søker læreplass 	Daniel
Mann, 38 år	<ul style="list-style-type: none"> - Dømt til fem år - Frigang fra åpen soning 	<ul style="list-style-type: none"> - Tatt opp fag fra videregående for å forbedre karaktersnittet - Høyere utdanning - Startet på masterutdanning 	Ole

4.6 Utvalg 2

Utvalg 2 er den gruppen av respondenter som representerer arbeidet rundt innsatte i tilbakeføringen. De kan tilføye et annet perspektiv enn innsatte som for det meste forteller om sin egen situasjon. Dette er sentrale aktører som har en viktig rolle i tilbakeføringen av innsatte. De har en viktig rolle fordi de er med til å veilede, informere og støtte innsatte som skal tilbakeføres til samfunnet. Aktørens oppgaver er blant annet å koordinere og planlegge innholdet i dagene i fengslet og tilrettelegge for at kontakt opprettes med de instansene som den enkelte har behov for, både inne og utenfor fengslet. Jeg vil fortelle mer om hver enkelt respondent sin rolle i tilbakeføringen under punkt 4.6.1.

I dette utvalget har jeg intervjuet tilbakeføringskoordinator, som har en mer administrativ og byråkratisk rolle i tilbakeføringen. Resten av utvalget jobber daglig, aktivt og nært med innsatte eller tidligere innsatte, for å bistå i tilbakeføringen til samfunnet. De som ikke er byråkrater, men som samhandler direkte med innsatte eller andre tjenestemottakere, er det Lipsky (1980) kaller bakkebyråkater (street-level bureaucrats). Bakkebyråkratene skal ivareta brukerne samtidig som de må følge organisasjonens retningslinjer og politikk (Lipsky, 1980, referert i Askheim, 2020, s. 171). Jeg har som nevnt intervjuet lærer og rådgiver, NAV-veileder i fengslet og fengselsbetjent. Dette er ansatte i offentlig sektor, og samarbeidspartnere i tilbakeføringsarbeidet. Bakkebyråkratene, eller tjenesteyterne, som står i direkte kontakt med innsatte, er også politiske aktører (Askheim, 2020, s. 171). Dette har jeg vært bevisst i bearbeidingen av data fra mine intervjuer med denne gruppen. Jeg har også intervjuet en miljøarbeider og en leder for en veldedig organisasjon. Jeg er også bevisst på at de kan ha hatt et ønske om, i likhet med de offentlige instansene, om å fremme sitt eget arbeid og snakke om sitt eget arbeid i positivt lys.

Tilbakeføringen av innsatte innebærer et systematisk arbeid som krever samarbeid fra ulike instanser, avhengig av hvilke behov som må dekkes hos den innsatte. Jeg har ikke dekket alle nøkkelaktører i tilbakeføringen. Jeg ønsket for eksempel å intervju NAV i kommunen, men jeg har ikke lyktes med å få et intervju med dem. Jeg har i stedet intervjuet NAV-veileder i fengslet som i stor grad har kunne fortelle meg om NAV i kommunen sin rolle, og hvordan fengslet samarbeider med dem. Det har vist seg i intervjuene at helse, rus og psykiatri er en utfordring for mange innsatte. Jeg har likevel tatt et bevisst valg om å ikke intervju helsetjenestene i fengslet som følge av oppgavens begrensninger. I kapittel 2 refererer jeg til offentlige skriv som stortingsmeldinger, forskning og andre kilder som har gitt meg et bilde på

hvordan tilbakeføringen ideelt sett skal fungere, og hvilke ulike ansvarsområder og roller som finnes. Innsikt i temaet før intervjuene har bidratt til å lage intervjuguider som stiller relevante spørsmål som også kan ses i lys av de offentlige skrivenne. På bakgrunn av informasjonen og den innsikten jeg har fått om tilbakeføringsarbeidet, har jeg dannet meg et utvalg som jeg mener representerer dette samarbeidet.

4.6.1 Presentasjon av utvalg 2

Tabell 2 Presentasjon av utvalg 2

Organisasjon og yrkestittel	Bakgrunn og utdanning
Lærer og rådgiver: Fengselsundervisning en Skolen har jeg gitt et fiktivt navn i analysen: «Marken skole».	<ul style="list-style-type: none"> - Utdanning: Lektor med spesialpedagogikk - Ansatt siden 2012 - Lærer ved fengselsutdanningen på den lokale videregående skolen - Rådgiver på lavsikkerhet og i ungdomsenheten, og har tidligere erfaring som rådgiver på høysikkerhetsfengsel.
Leder i Wayback	<ul style="list-style-type: none"> - Ansatt siden 2009 - Personlig erfaring fra fengsel - Tatt utdanning i fengsel
Miljøarbeider i Kalfarhuset	<ul style="list-style-type: none"> - Miljøarbeider - Arbeidserfaring: 16 år i fengsel, 13 år i Kalfarhuset
Kriminalomsorgen: Betjent i overgangsbolig	<ul style="list-style-type: none"> - Fengselsbetjent - Arbeidserfaring: 34 år i kriminalomsorgen: 18 år i fengsel, 14 år i overgangsbolig
NAV-veileder: Fengselsavdeling	<ul style="list-style-type: none"> - NAV-veileder i fengsel, ansatt i 11 år - Ansatt i en kommunal stilling innad i fengslet
Kriminalomsorgen: Tilbakeførings-koordinator	<ul style="list-style-type: none"> - Jobbet i kriminalomsorgen i to perioder: fra 94-92, og fra 2012 til nå. - Utdannet vernepleier - Generell arbeidserfaring med: - Ungdomspsykiatri og rusomsorg

4.6.2 Om de sentrale aktørene – «bakkebyråkratene»

Lærer og rådgiver ved «Marken» skole, jobber både utenfor og inne i fengslet. Denne læreren har lang erfaring og innsikt i elevens situasjon både under og etter soning. Dette fordi han jobber som rådgiver og lærer inne i fengslet og på den videregående skolen som er tilknyttet fengslet. Elevene som går på denne skolen er både elever som har frigang fra fengsel, og elever som er ferdig med å sone dommen sin. Samtlige av elevene som jeg har intervjuet, har gått på denne skolen som han representerer. Det har derfor vært interessant og relevant å høre elevenes syn på hvordan samarbeidet mellom fengslet og skole har fungert i overgangsfasen, sett i lys av lærerens opplevelse av samarbeidet. Generelt forteller læreren at han har et sentralt ansvarsområde i overgangsfasen for innsatte, og at han ofte representerer skolen i ansvarsgruppemøter, og hjelper elever med å samarbeide med NAV og arbeidsplasser.

De frivillige organisasjonene har en sentral rolle i tilbakeføringsfasen, og har en stor betydning for fengslene som helhet, og for enkeltinnsatte (Utdanning og forskningsdepartement, 2004-2005, s. 28). Dette står det både i Stortingsmelding nr. 27 (2004-2005) *Om opplæring innenfor kriminalomsorgen* og på Tilbakeforing.no. På kriminalomsorgens nettside for tilbakeføring står det at:

For å komme tilbake til samfunnet etter et fengselsopphold trengs det mer enn arbeid, bolig og helsetjenester. En rekke frivillige organisasjoner tilbyr kontakt under straffegjennomføring og ulike tilbud om praktisk hjelp, aktivitet og sosiale nettverk etter løslatelse. Frivillige organisasjoner dannes og drives av idealisme, og har ikke lovpålagt ansvar i tilbakeføringsarbeid. Imidlertid fyller de et stort behov som offentlig sektor ikke dekker. (Tilbakeføring, u.å.).

Det finnes flere frivillige organisasjoner som jobber med tidligere innsatte, blant annet Røde Kors Nettverk og Frelsesarmeen. Jeg valgte Wayback, da dette er den første organisasjonen jeg leste om, og dette er også en organisasjon som samarbeider med kriminalomsorgen. På Tilbakeforing.no beskrives Wayback som en likepersonorganisasjon, som er organisasjoner «som blant annet setter innsatte i kontakt med andre i samme situasjon, både underveis og etter straffegjennomføring» (Tilbakeføring, 2020a).

Wayback er en frivillig organisasjon som holder til i fem byer i Norge, som arbeider for innsattes tilbakeføring til samfunnet. På nettsiden deres, Wayback.no, står at organisasjonen «fokuserer på å koordinere forholdene mellom ulike instanser som NAV, utdanningsinstitusjon, lege, rusomsorg osv. Dette gjør at overgangen til frihet blir tilrettelagt for den enkelte på hans

og hennes egne premisser» (Wayback, u.å.). Wayback drives av en fadderordning, der alle som er fadderne har bakgrunn fra fengsel, og dermed har personlig erfaring fra kriminalomsorgen. Denne erfaringen som fadderne har erfart gjennom selv å ha gått gjennom denne endringsprosessen, og klart å etablere seg som lovlige samfunnsborgere, mener Wayback at gir gode eksempler på at det er mulig og at det er «en plass for oss alle her i samfunnet» (Wayback, u.å.). Dermed er lederen som jeg har intervjuet selv tidligere innsatt, og har personlige erfaringer fra tilbakeføringsfasen.

CRUX Kalfarhuset oppfølgingscenter jobber for at løslatte skal få bedre livskvalitet uten rusavhengighet og kriminalitet, samt hindre tilbakefall. Jeg ønsket å intervju to litt ulike frivillige organisasjoner som jobbet med det samme målet. Kalfarhuset hadde jeg hørt om tidligere, og det var derfor jeg tok kontakt med dem. Kalfarhuset drives på en annen måte enn Wayback, da ansatte i organisasjonen stort sett er utdannede miljøarbeidere. Den ansatte som jeg intervjuet har erfaring fra kriminalomsorgen som fengselsbetjent, men har ikke selv sittet i fengsel. Dette skiller de to organisasjonene, da det ikke er et krav om at du må ha gått gjennom det samme de du skal hjelpe, slik det er i Wayback.

Både Wayback og Kalfarhuset besøker jevnlig de forskjellige fengslene i området. Kalfarhuset skriver på sin nettside at de ønsker å følge opp så lenge det er behov, og at de ser en positiv effekt når deltakerne fortsetter å delta etter løslatelse (Stiftelsen crux, u.å.).

Overgangsbolig er en viktig del av tilbakeføringsfasen, og en sentral del av progresjonen i soningen. Overgangsbolig er tilegnet de som har et spesielt behov for bo- og sosialtrening. Flere av de jeg har intervjuet i utvalg 1 har tilbragt siste del av soningsperioden sin i overgangsbolig. Her har de fått muligheten til å trene på hverdagslige gjøremål som å vaske klær, handle og lage mat, og disponere fritiden sin. Det skal også være en forutsetning for å få bo i overgangsbolig, at man har en form for sysselsetting på dagtid. Samtlige av de som jeg har intervjuet som har bodd på overgangsbolig, tok del i utdanning under oppholdet. Fengselsbetjenten som jeg har intervjuet og som jobber i overgangsbolig, har fortalt hvordan en vanlig dag ser ut i overgangsbolig, hvordan de jobber, og hvordan de tilrettelegger og samarbeider i tilbakeføringsfasen for innsatte. Det har vært interessant å høre hvordan de som har bodd i overgangsboligen har erfart oppholdet, og hvordan fengselsbetjenten forteller om hvordan de tilrettelegger for innsatte.

NAV-veileder

Kriminalomsorgen har på sin nettside utformet et skriv med retningslinjer for ansvar og oppgaver for NAV-veileder i fengsel. I dette skrevet står det at NAV-veileder i fengsel har ansvar for at innsatte i fengsel skal få opprettet kontakt med lokalt NAV-kontor. Veilederen skal avklare behov for bistand fra NAV, samarbeide med kriminalomsorgen og andre importerte tjenester ved behov, kartlegge behov og sørge for at det videre ansvaret for videre oppfølging etter løslatelse er avklart (Tilbakeføring, 2020). Flertallet i utvalg 1 har vært i kontakt med NAV på et eller annet tidspunkt i løpet av soningen, og NAV har derfor en sentral rolle i tilbakeføringen.

Tilbakeføringskoordinator

På tilbakeføring.no, som er kriminalomsorgens egen nettside for tilbakeføring, beskrives tilbakeføringskoordinatoren som en som er ansatt i kriminalomsorgen og som skal samordne tilbakeføringsarbeidet innad i kriminalomsorgen, og mellom de ulike samarbeidspartene. En tilbakeføringskoordinator jobber ikke direkte med innsatte, men på et systemnivå med en funksjon som skal sette fokus på samarbeid mellom ulike etater. Dette arbeidet skal ifølge kriminalomsorgen sørge for at innsatte får tilgang til de tjenester og muligheter som de har krav på (Tilbakeføring, 2020).

I analysen vil jeg ikke gi aktørene fiktive navn slik som med «utvalg 1». Dette er fordi de sentrale aktørene representerer en aktør, og ikke nødvendigvis sine personlige meninger, selv om personlige erfaringer også kommer fram i intervjuene. I analysen omtaler jeg derfor «utvalg 2» med deres yrkestittel, for eksempel: «Betjent ved overgangsbolig».

4.7 Intervju

Jeg har gjennomført semi-strukturerte intervju, som er kvalitative data basert på respondenter som kilde. I dette tilfellet har jeg som forsker stilt spørsmål til respondentene om de forholdene som jeg ønsket å studere, og respondentenes svar har dannet datagrunnlaget for denne studien. Denne typen intervju omtales i Grønmo (2016, s. 167) som uformell intervjuing, da utspørring som tar sikte for å produsere kvalitative data, ofte er uformell og fleksibel.

Før intervjuene lagde jeg en intervjuguide som beskrev i grove trekk hvordan intervjuet skulle gjennomføres, med hovedvekt på hvilke tema som skulle tas opp med respondentene. Oversikten over de spesifikke temaene og spørsmålene i intervjuguiden, ble dannet ut fra min problemstilling og de tre forskningsspørsmålene som er skrevet under punkt 1.3. Jeg lagde ulike

intervjuguides til ulike respondenter. Til intervjuene av utvalg 1 brukte jeg tilnærmet lik intervjuguide, med noen få justeringer avhengig av om de fremdeles var under soning eller om de var løslatt. Til utvalg 2 skrev jeg ulike intervjuguides til hvert intervju, avhengig av hvilket ansvarsområde aktøren hadde, og hva jeg lurte på rundt deres drift og samarbeid. Til tross for at intervjuene var ulike, hadde de likevel samme tematikk og oppbygning, slik at intervjuene kan analyseres i lys av hverandre.

Bestemte tema og spørsmål inngikk i samtalen, men gjennomføringen av intervjuene skjedde på en fleksibel måte. Svarene som respondentene gav og ting som ble fortalt har avgjort hvordan intervjuene har utviklet seg. I noen av intervjuene ble intervjuguiden strengt fulgt, mens andre fikk en løsere form. Dette har handlet om hvor snakkesalig respondenten har vært, og hvor god kjemi og flyt det har vært i samtalen. Dette er ifølge Grønmo (2016, s. 167) vanlig i slike semi-strukturerte intervju, da nye spørsmål til dels utformes ut fra hvordan forsker tolker svarene på tidligere spørsmål.

4.7.1 Gjennomføring av intervju

Intervjuene med *utvalg 1* har blitt gjennomført på ulike steder, og jeg var i alle tilfeller klar på at det var respondenten som bestemte hvor intervjuet skulle finne sted, og at jeg var fleksibel. Jeg har derfor både vært på hjemmebesøk, møtt på café, på skolen og på kontoret. Det viktigste var at vi begge følte at vi var i trygge omgivelser, da det å føle seg trygg er en viktig forutsetning for å skape en god relasjon som gir et godt utgangspunkt for en samtale som begge føler seg komfortabel med. Jeg har som nevnt vært åpen for intervju på den måten som respondenten ønsket, men ingen har fremmet et ønske om at intervjuet skal skje digitalt.

Intervjuene med *utvalg 2* har foregått både fysisk og over nett. Jeg har gjennomført to digitale intervju over Zoom. Dette var intervju med NAV-veileder og kontaktbetjent ved overgangsbolig. Disse intervjuene fungerte fint, uten verken tekniske problemer eller generelle kommunikasjonsproblemer. Intervjuene med utvalg 1 er mer personlige enn i utvalg 2. Jeg er derfor glad for at det var med utvalg 2 at et par intervju måtte gjennomføres digitalt. Dette fordi det å snakke med noen over Zoom på denne måten er noe kunstig, og det kan være vanskeligere å opprette en god relasjon med flyt i dialogen. Det var også enklere å avtale intervju over Zoom med utvalg 2 som følge av at de hadde eget kontor hvor samtalen kunne forgå uten avbrytelser.

Jeg erfarte at de fleste intervjuene fungerte godt i utvalg 1, og at stemningen i intervjuet ble mer og mer naturlig utover i samtalen. Det har vært veldig varierende hvor mye respondentene ønsket å fortelle, og hvor mye informasjon de gav utover spørsmålet som ble gitt. Mens noen intervju varte i godt over 60 minutter, varte noen i ikke mer enn 30 minutt. Noen var engasjerte, mens andre var mer tilbaketrukket. Mens flere ønsket å dele om opplevelsene sine og hadde mye på hjertet rundt situasjonen, kunne det virke som at andre stilte mer opp fordi de ønsket å gjøre han eller hun som spurte en tjeneste. Jeg rekrutterte som sagt via en lærer og frivillige organisasjoner. Det er ikke sikkert at respondentene ville tatt seg bryet med å stille opp dersom det var jeg personlig som spurte. Det at de har blitt utvalgt av noen de kjenner, vil mulig også ha påvirket hvordan de svarer for seg i intervjuet. Dette vil jeg diskutere videre under punkt 4.8.3.

Noen hadde klare svar og uttrykte at de synes det var kjekt å snakke om seg selv, mens det kunne virke som andre synes det var mer utfordrende å sette ord på opplevelsene sine. Noen ønsket å fortelle mer om sitt personlige liv, som hendelser rundt hvorfor man var i fengsel, barndom, familie og tidligere forhold. Dette gjorde at det i noen intervju kunne være vanskelig å holde fokus, da det kunne virke som at respondenten hadde behov for å prate med noen om situasjonen sin. Selv om disse intervjuene dro ut, og tidvis sporet litt av, er det disse intervjuene som har gitt meg mest informasjon.

Det kunne virke som at alle i utvalg 1 ikke var vant til å snakke om seg selv på denne måten, og det hendte flere ganger at mine formuleringer ikke ble forstått og at jeg måtte forsøke å omformulere spørsmålet. Dette er gjerne fordi begrepene som jeg har brukt, er begrep som jeg har lest i offentlige skriv som omhandler tilbakeføringsfasen. Jeg erfarte flere ganger at denne type begrep ikke ble forstått, da det gjerne er andre uttrykk som brukes i praksis. Dette ble bedre for hvert intervju, da jeg kunne justere spørsmålene som kunne virke forvirrende.

Intervjuene med utvalg 2 opplevdes noe forskjellig fra intervjuene med utvalg 1. Her opplevde jeg at samtlige hadde mye på hjertet og sterke meninger om spørsmål som ble stilt. Det kom godt fram at respondentene i dette utvalget var vant til å snakke om denne tematikken, og intervjuene varte ofte lenge, da det ble mer avsporinger fra intervjuguiden, og mye oppfølgingsspørsmål.

Samtlige intervjuer ble tatt opp med båndopptaker etter tillatelse fra respondent. Før intervjuet delte jeg ut et samtykkeskjema der respondenten kunne lese om prosjektet og om respondentens anonymitet. Jeg har kun erfart en gang at en respondent var skeptisk til at jeg skulle ta opp samtalen, da han lurte på hva jeg skulle med lydopptaket. Jeg fortalte at det kun var til mitt eget bruk, til min datainnsamling, og at han kom til å være anonym. Jeg fortalte at hvis han ikke ønsket at samtalen skulle bli tatt opp, så kunne jeg løse det på andre måter. Respondenten er en del av utvalg 1 og ble rekruttert av en lærer i utvalg 2. Respondenten var åpenlyst stresset da han kom inn i rommet, men etter hvert ble han rolig og vi fikk en god tone. Han hadde ikke lengre noe problem med at samtalen ble tatt opp, og han delte mer enn jeg stilte spørsmål om. Dette kan nok også ha noe med at han har blitt rekruttert uten å vite helt hva han skal snakke om i forkant. Han ble rekruttert via en lærer, og det er mulig at på grunn av lite tid eller dårlig informasjonsveksling mellom dem, at han ikke ble informert godt nok i forkant av intervjuet. Da jeg gjorde det klart for han at jeg ikke var interessert i å høre om hans kriminelle fortid, ble stemningen roligere og han kunne konsentrere seg om spørsmålene rundt utdanning og tilbakeføring.

4.8 Datainnsamlingens validitet og reliabilitet

I min studie er jeg opptatt av at dataene skal være av så god kvalitet som mulig. For å vurdere datakvaliteten vil jeg bruke en fremgangsmåte med to overordnede kriterier for kvalitetsvurdering. Disse kriteriene kalles validitet og reliabilitet, eller troverdighet og pålitelighet (Grønmo, 2016, s. 240).

4.8.1 Validitet

Validitet viser i hvilken grad undersøkelsesopplegget egner seg til å samle inn data som er relevante for problemstillingene i en bestemt studie, og kan også omtales som datainnsamlingens troverdighet (Grønmo, 2016, s. 241). Gyldigheten av resultatene vi kommer fram til og hvordan vi tolker disse resultatene er viktig for validiteten (Thaagard, 2018, s. 181). Som følge av endringer i problemstilling, og blant annet på grunn av koronarestriksjonene, erfarte jeg at jeg måtte gjøre noen endringer i utvalget mitt av respondenter. Da jeg bestemte meg for å endre på kriteriene for utvalg 1, endret jeg også noe av fokuset i oppgaven min, slik at respondentene jeg intervjuet passet til å besvare min problemstilling. Dette har jeg forklart under punkt 4.5, da jeg gikk vekk fra faste kriterier som at respondentene i utvalg 1 skulle være menn som har tatt yrkesutdanning. Jeg valgte å gå litt bredere med å sette søkelys på generell

utdanning, og erfaring av dette uavhengig av kjønn. Datamaterialets troverdighet er også basert på om tolkninger fra ulike studier kan bekrefte hverandre. Om et prosjekt er overførbart eller ikke, handler om den forståelsen vi utvikler innenfor rammen av et enkelt prosjekt, også kan være relevant i andre situasjoner (Thaagard, 2018, s. 182). Ifølge Thaagard skal en viktig målsetting med kvalitative studier være at tolkningen fra et enkelt prosjekt skal ha en mer generell relevans. Jeg har skrevet innledningsvis under punkt 1.5 at oppgaven er avgrenset til å handle om de som har tatt eller holder på med en utdanning i fengsel. Det betyr at utvalget ikke er representativt for alle som har tatt utdanning i fengsel og gått gjennom tilbakeføringen, men at deres erfaringer kan være relaterbare for andre i lignende situasjon. Det er derfor ikke en forventning om at deres opplevelser og erfaringer speiler alle innsattes erfaringer fra fengselsopphold og tilbakeføring. Denne masteroppgaven handler om innsattes personlige opplevelser, samt nøkkelaktører sine erfaringer. Respondentene i utvalg 2 beskriver situasjonen fra eget ståsted, men forteller også om hvordan de opplever andre aktører og innsattes situasjon. Siden respondentene har ulike erfaringer på ulike punkt, er datainnsamlingen ikke generaliserende, men kan gi et bilde på hvordan arbeidet rundt innsatte i tilbakeføringsfasen fungerer og hvordan innsatte erfarer dette samarbeidet. Siden datamaterialet på den måten kan gjelde for andre enn det bestemte utvalget som er utforsket, har resultatene overførbarhet. *Intern validitet* handler om resultatene er gyldige til å undersøke det bestemte utvalget eller fenomenet. Selv om erfaringene er forskjellige, er det også samsvar i det som fortelles, både av utvalg 1 og utvalg 2. Dette har gjort det mulig å danne kategorier ut fra respondentenes svar. Utvalget er strategisk utvalgt til å kunne svare på problemstillingen, og jeg mener derfor at resultatene er gyldige for det bestemte utvalget som er undersøkt, noe som gir datainnsamlingen intern validitet.

Måten respondentene ble rekruttert på, har også betydning for reliabiliteten. Utvalget kan ha blitt noe skjevt, da det ikke er et tilfeldig utvalg, men et utvalg 1 rekruttert via snøball- og døråpnermetoden. Dette kan skape skjevhet, da utvalg 2 kan ha rekruttert respondenter som støtter deres eget synspunkt.

4.8.2 Reliabilitet

Reliabilitet viser til datamaterialets *pålitelighet*. Påliteligheten er høy dersom undersøkelsesopplegget og datainnsamlingen gir pålitelige data. Thaagard (2018, s. 187) knytter reliabiliteten til spørsmålet om en kritisk vurdering av datainnsamlingen gir inntrykk av at undersøkelsen er utført på en pålitelig og tillitvekkende måte. Jeg har begrunnet mitt valg av

metode tidligere i oppgaven, og erkjenner at ved dette metodevalget har jeg å gjøre med et studiefelt som er påvirkelig og bevegelig i møte med forskningen. Denne innsikten betyr at jeg som forsker har vært bevisst, og reflektert over min medformende kraft (Aase & Fossaskåret, 2014, s. 35). Denne typen datainnsamling forutsetter altså at jeg som intervjuer klarer å tolke respondentens svar og utsagn, samt å improvisere spørsmålsformuleringer mens samtalen holder på (Grønmo, 2016, s. 225). Jeg har i denne situasjonen hele tiden være klar over min rolle, og være bevisst på at både svarene kan bli feiltolket, og at spørsmål kan fremstå ledende (Grønmo, 2016, s. 225). Om spørsmålene som har blitt stilt har vært for ledende, eller om jeg som forsker hadde latt min egen forforståelse prege intervjuene, ville det oppstått feilkilder.

En måte å teste reliabiliteten til datamaterialet kan være å gjøre samme datainnsamling flere ganger. Dette er spesielt utfordrende å få til i kvalitative undersøkelser, som min egen, da undersøkelsene ofte er for fleksible (Grønmo, 2016, s. 240). Min datainnsamling har blitt gjennomført gjennom uformelt kvalitativt intervju, som innebærer en åpen interaksjon mellom intervjuer og respondent. Det er jeg som har styrt samtalen, og styringen har blitt tilpasset respondenten. Denne uforutsigbarheten gjør det umulig for meg eller andre å gjenskape det samme intervjuet flere ganger, samtidig vil det være veldig tidkrevende og vanskelig å gjennomføre.

Jeg gjennomførte datainnsamlingen på en fleksibel måte, der jeg har tolket og vurdert opplegget mitt kontinuerlig gjennom hele prosessen. Jeg har justert og revidert intervjuguider der jeg har opplevd at spørsmål kan misforstås, og jeg har underveis gjort endringer dersom jeg har følt at informasjonen jeg har fått ikke har vært tilstrekkelig. Jeg har intervjuet en og en i min datainnsamling. Ifølge Grønmo (2016, s.255) er det viktig å skape en god relasjon med respondenten for å finne fram til den informasjonen som er mest relevant for problemstillingen. Jeg mener selv at jeg har fått gode relasjoner til respondentene, og at jeg har klart å skille ut hvilken informasjon som har vært viktig for oppgaven min, og hvilken informasjon som er relasjonsskapende, men ikke relevant. Jeg har ikke stoppet respondentene dersom de ville fortelle noe personlig, men jeg har gitt klart uttrykk innledningsvis i intervjuet, at deres kriminelle handlinger, ikke er noe som de trenger å fortelle. Jeg har forsøkt hele veien å skille ut informasjon som er relevant for min problemstilling.

Som jeg nevnte tidligere, har jeg brukt begrep som blir brukt i offentlige skriv, og hvordan kriminalomsorgen bruker begrepet. Da jeg har oppfattet at spørsmål ikke blir forstått, har jeg

forsøkt å stille spørsmålet på andre måter. Dette har jeg brukt ved å bruke andre situasjoner, eller tilsvarende begrep. Noen ganger kan det føles som at jeg dermed har lagt ordene i munnen på respondentene for å få svar på spørsmålet som jeg lurer på. Dette har for eksempel oppstått flere ganger med spørsmålet om respondentene har en «individuell plan». Flere har svart nei på dette spørsmålet, og da jeg har lurt på om dette er fordi de faktisk ikke har det eller fordi de ikke forstår hva jeg mener med en individuell plan, så har jeg forklart på en annen måte. Også i tilfeller der respondentene har svart kort, har jeg forsøkt å stille oppfølgingsspørsmål for å sette de mer inn i hva det er jeg faktisk stiller spørsmål om. Jeg mener dette er noe som oppstår i denne formen for intervju, og det ville vært mer feilkilder i datainnsamlingen min dersom jeg ikke stilte videre spørsmål for å få svar, eller dersom jeg ikke hadde satt innsatte inn i situasjonen på nye måter. Jeg har likevel vært bevisst i analysen på at svarene jeg har fått kan ha blitt påvirket av måten spørsmålene har vært formulert, eller hvordan jeg forsøker å beskrive situasjoner. I noen tilfeller har respondenten endret svaret sitt etter å ha fått en videre forklaring, som i spørsmål om individuell plan eller andre tilfeller. Endring i svar kan forekomme fordi at de faktisk kommer på eller forstår spørsmålet på en annen måte. Jeg må likevel være bevisst på at svar kan endres både av min påvirkning, eller av påvirkning fra personen som har rekruttert. Dersom mine spørsmål har blitt ledende, eller at respondenten opplever at jeg har ønsket et annet svar enn hva de først har gitt meg, vil det gi feilkilder om respondenten endrer på bakgrunn av det.

I denne datainnsamlingen, som er en kvalitativ studie, innebærer *validiteten* at de empiriske funn som presenteres, er basert på faktiske forhold. Datamaterialet er ikke troverdig dersom det bygger på meg som forsker sine rent subjektive skjønn eller skyldes tilfeldige omstendigheter under forskningsprosessen (Grønmo, 2016, s. 249). I min studie er jeg opptatt av å belyse respondentenes subjektive opplevelse, og det vil ikke være hensiktsmessig å lede respondentene i en retning som jeg selv måtte ønske. For å kvalitetssikre at store misforståelser ikke skjer, eller at respondentene får på trykk noe som de faktisk ikke mener eller står inne for, informerte jeg respondentene om at de kunne få lese over transkripsjonen av intervjuet dersom de ønsket det.

4.8.3 utfordringer i metoden for rekruttering

Hvordan jeg har rekruttert utvalget av respondenter kan også påvirke undersøkelsens pålitelighet og troverdighet. Som nevnt tidligere tok jeg direkte kontakt med utvalg 2, fordi de alle har direkte med tilbakeføring av innsatte å gjøre. Etter jeg hadde dannet meg et utvalg som

jeg mente representerte det systematiske arbeidet rundt innsatte i tilbakeføringsfasen fant jeg deres kontaktinformasjon ved å søke opp på instansens egen nettside. NAV-veilederen som jeg har intervjuet fikk jeg kontaktinformasjonen fra en annen NAV-arbeider. Hun sendte meg videre til en kollega fordi hun ikke hadde tid til å la seg intervju i det tidsrommet. Alle sin kontaktinformasjon lå offentlig ute, med unntak av representantene fra kriminalomsorgen. For å få kontakt med dem måtte jeg gjennom en søknadsprosess.

I intervjuguiden var jeg opptatt av å stille spørsmål om både barrierer og suksesshistorier knytt til tilbakeføring, og har en opplevelse at aktørene har vært ærlige, og at de skiller mellom visjon og virkelighet. Selv om jeg opplever at de er oppriktige, må jeg også være bevisst at de kan svare på vegne av sin bedrift og sin arbeidsrolle, og at denne gruppen dermed også kan være påvirket av forventinger til hva som er riktig å svare. Det at jeg har intervjuet ansatte i kriminalomsorgen, ved siden av aktører i frivillige organisasjoner mener jeg har vært viktig for troverdigheten (validiteten), da jeg har opplevd samsvar mellom aktørenes utsagn, uavhengig av om de er underlagt kriminalomsorgen eller ei.

Rekrutteringen til utvalg 1, har som nevnt gått gjennom utvalg 2, via en døråpner- og en snøballmetode. Dette kan ha påvirket utvalget. Jeg har vært oppmerksom på at det kan være ulikheter mellom hva som er viktig ut fra hvordan respondentene er rekruttert, og at det kan ha vært en fare for at respondentene er valgt ut av flere eller andre kriterier enn hva jeg har satt. Da jeg har rekruttert via frivillige organisasjoner, kan det være at respondenten ble utvalgt fordi man hadde et ønske om å få fram barrierene knytt til kriminalomsorgen, og viktigheten av frivillige organisasjoner. De respondentene som er rekruttert via en lærer og rådgiver på fengselsundervisningen, kan være preget av at døråpneren har ønsket at jeg skulle intervju en person som kunne fremme skolen på en positiv måte, og gjerne en som «har klart seg».

Jeg har i intervjuene erfart at det har vært noen ulikheter i syn på problemområder, og hva som er viktig for den enkelte. Jeg har intervjuet seks innsatte, og seks sentrale aktører. Da jeg er opptatt av subjektive erfaringer og meninger, er det vanskelig å tolke om det er en sammenheng mellom hvordan utvalg 1 er rekruttert, da jeg opplever at ingen verken svartmaler eller rosebilder. Det forekommer både ulikheter og likheter i hva respondentene trekker fram som viktige, både på kryss og tvers av hvordan de er rekruttert, noe jeg mener styrker datainnsamlingens troverdighet. Det forekommer ikke svar som tyder på at noen ikke forteller sannheten, men heller at deres ulike erfaringer kommer til uttrykk.

4.9 Etiske hensyn

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) har vedtatt forskningsetiske retningslinjer. Disse retningslinjene sammenfattes i hensyn som jeg har måttet tenke over i min datainnsamling. Jeg har tatt hensyn til deltakernes selvbestemmelse og autonomi, som betyr at de som deltar skal kunne bestemme over sin egen frivillige deltakelse, og skal på et hvilket som helst tidspunkt ha mulighet til å trekke seg fra undersøkelsen (Christoffersen & Johannesen, 2012, s. 41). På grunn av personvernloven, har det blitt innhentet informert samtykke fra hver enkelt respondent. Respondentene har i den forbindelse fått informasjon om studien og dens hensikt, om at dataen skal behandles konfidensielt, og om at respondentene skal anonymiseres. Respondentene er via informasjonsbrevet og muntlig kommunikasjon, blitt informert om sin rett til å nekte å delta i studien, og sin rett til å ikke svare på spørsmål som de ikke er komfortabel med. Intervjuene har blitt registrert ved elektroniske hjelpemidler. Samtlige av intervjuene har blitt tatt opp med båndopptaker etter godkjenning fra respondentene. Raskt etter intervjuene, har de blitt transkribert i Nvivo 12, et program som støttes av Høgskolen på Vestlandet. Nvivo er kun brukt til å manuelt transkribere for å kunne endre hastigheten på opptaket. Jeg har ikke brukt Nvivo til å kode intervjuet.

Gruppen av respondenter i denne undersøkelsen deler ulike egenskaper som er beskrevet tidligere i oppgaven. Utvalg 1 er også en sårbar gruppe, og det har vært spesielt viktig å klare å anonymisere respondentene. I oppgaven kommer ikke navn, bosted eller annen informasjon som direkte kan identifisere personene komme frem. Likevel inneholder datainnsamlingen opplysninger som gruppen av respondenter deler, samtidig som det blir tatt lydopptak. Jeg sendte derfor i forkant av datainnsamlingen inn en søknad til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Jeg var avhengig av å få godkjenning fra NSD før jeg kunne starte prosjektet. Godkjenningen fra NSD er lagt ved som vedlegg til oppgaven.

4.10 Bearbeiding av data

Ifølge Thaagard (2018, s. 152) leser man analytisk ved å lese teksten flere ganger for å bli fortrolig med innholdet, og danner på den måten en oppfatning av hvilke fenomener teksten kan gi en forståelse av. Bearbeidingen av mitt datamateriell begynte ved at jeg leste gjennom transkripsjonene og lagde kategorier ut fra intervjuguiden. Intervjuguidene var ulik mellom utvalg 1 og 2, og hadde noen tilpasninger ut fra hvem jeg intervjuet. Likevel var intervjuguidene relativt like, noe som gjorde at jeg raskt kunne sammenligne og kategorisere

svarene. Ettersom jeg i oppgaven har tre forskningsspørsmål som skal besvares, har jeg valgt å bruke forskningsspørsmålene som utgangspunkt i analysen. Jeg har kodet transkripsjonene og kategorisert svarene under passende forskningsspørsmål. Kategoriene er dannet ut fra hvilke svar som er fremtredende i intervjuene, som går igjen hos de aller fleste.

Kategorisering av data er et analytisk hjelpemiddel og en begrensning (Thaagard, 2018, s. 154). Informasjon som ikke har vært relevant for oppgaven har jeg luket ut, men samtidig har denne informasjonen vært til hjelp for å danne et helhetlig bilde av hvilke utfordringer den enkelte står overfor i tilbakeføringsfasen.

Jeg har i bearbeiding av data ikke benyttet meg av noe dataprogram, men manuelt brukt fargekoder for å kategorisere. Først fargekodet jeg overordnet hvilke svar som passet under hvert enkelt forskningsspørsmål. Svarene som passet under hvert forskningsspørsmål ble igjen fargekodet og jeg dannet kategorier ut fra det som ble hyppigst nevnt i intervjuene. Noen nøkkelord som gikk igjen i intervjuene dannet noen av kategoriene, for eksempel: samarbeid, økonomi, progresjon, betjentene, rus og skole.

5.0 Tilbakeføringsarbeidet – hvordan fungerer det?

5.1 Innledning - hva lukker og åpner systemet?

I denne delen av masteroppgaven vil jeg presentere og drøfte funn som har kommet fram i analysen av mine intervju. Gjennom tolv intervju med to ulike utvalg, har jeg samlet inn data som forteller noe om tilbakeføringsfasen for innsatte. Disse intervjuene er data som skal kunne besvare problemstillingen: «*Hvordan fungerer tilbakeføringen med tanke på å få innsatte til å fullføre utdanning eller komme inn i arbeidslivet etter soning?*». Problemstillingen er supplert med tre forskningsspørsmål. Disse forskningsspørsmålene har dannet grunnlaget for strukturen og kategoriene i analysen. Kategoriene er dannet ut fra hva som er fremtredende i flere eller samtlige av intervju. Forskningsspørsmålene som skal drøftes og besvares er følgende:

1. *Hvordan praktiseres det systematiske arbeidet med tilbakeføring?*
  - a. *Hvilke utfordringer hemmer og hvilke tiltak fremmer tilbakeføring på et systemnivå?*
2. *Hvilke erfaringer har innsatte fra systemet og utdanningen i fengsel?*
3. *Hva må være på plass hos den enkelte i tilbakeføringsfasen for at utdanningen skal komme til nytte i form av videre skolegang eller arbeid?*

I Stortingsmelding nr. 37 *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (2007-2008, s. 9) fremgår det at overgangen fra fengsel til frihet er lettere dess mindre forskjeller det er mellom livet i fengsel og livet utenfor murene. I forskningslitteraturen argumenteres det for at rehabilitering kun kan skje i et åpent system. På bakgrunn av de teoretiske perspektivene som ble diskutert i kapittel 3, har jeg strukturert analysen ved å trekke fram og drøfte hva som åpner systemet og hva som lukker systemet. For å svare på dette er både utvalg 1 og utvalg 2 integrert. Funnene vil presenteres først, og deretter drøftes i lys av systemperspektivene. Avslutningsvis fortsetter drøftingen med å samle trådene i avsluttende refleksjoner. Det blir dermed en deling som forteller hvordan både de sentrale nøkkelaktørene i tilbakeføringsarbeidet opplever systemet, og hvordan innsatte opplever systemet. I hovedsak presenteres nøkkelpersonene eller bakkebyråkratens perspektiv etterfulgt av innsattes perspektiv. Analysen er strukturert i en kronologisk tredeling, der første del av analysen skal få fram påkoblingen av systemet mens den dømte oppholder seg inne i fengslet. Andre del handler om hva som åpner og hva som lukket fengslet når den innsatte er på vei ut, mens i tredje del ønsker jeg å få fram hvordan det går med innsatte etter soning.

Jeg har valgt å strukturere analysen etter denne tredelingen for å tydeliggjøre at tilbakeføringsfasen er en prosess som foregår i ulike deler av soningen. Prosessen starter inne i fengslet via samtaler, veiledning og påkobling av instanser inne og utenfor fengslet. Det å starte tidlig med påkobling for å ha kjennskap og kontakt med instansene utenfor fremmes som viktig i tilbakeføringsarbeidet. Første del av analysen (punkt 5.2) handler om denne påkoblingen som skjer inne i fengslet. Del to (punkt 5.3) handler om tiden inne i fengslet, når man gradvis skal gå i en retning mot mer åpenhet for å vende seg til samfunnet utenfor. Dette fremmes som en viktig og kritisk del av tilbakeføringen. Hva åpner og hva lukker i denne delen av tilbakeføringen? Målet med straffegjennomføringen er at innsatte som løslates skal være rehabilitert og leve et liv uten kriminalitet. Om arbeidet som gjøres inne i fengslet er tilstrekkelig for innsatte til å gjøre denne endringen, er hovedfokuset i del tre (punkt 5.4) om tiden etter soning.

5.2 Ulike syn på påkobling av systemet mens den innsatte er fengslet – både lukker og åpner?

Ifølge kriminalomsorgen er tilbakeføringsarbeidet sammensatt av ulike etaters virksomhet, og er avhengig av et godt systematisk samarbeid av forpliktende etater. Tilbakeføringsarbeidet skal starte under soning, med individuelle planer for fengselsoppholdet slik at innsatte er rustet til å mestre tiden etter soning (Kriminalomsorgen region vest, u.å, s. 8). På spørsmål om hvordan de ulike aktørene arbeider med tilbakeføring, er det ord som *samarbeid, helhet, planlegging, påkobling, tverrfaglig samarbeid, ansvarsgruppemøter og individuell plan* som går igjen hos alle aktørene i utvalg 2. Det kommer fram at i tilbakeføringsarbeidet er man avhengig av at flere aktører samarbeider med ulike ansvarsområder. Tilbakeføringskoordinator har ansvar for å samordne tilbakeføringsarbeidet innad i kriminalomsorgen og mellom de ulike samarbeidspartnerne. Han beskriver blant annet at hans arbeid dreier seg om «å sørge for samarbeidet mellom den innsatte og andre etater, og legge til rette for at løslatelsen fra fengsel blir så god som mulig. At den innsatte har en del rammer rundt seg når den blir løslatt, som kan minske faren for ny kriminalitet» (Tilbakeføringskoordinator).

Systemet må være *påkoblet*, slik at samarbeid og kontakt er på plass før løslatelse. Dette er en faktor alle trekker fram som noe av det viktigste for at innsatte skal mestre tilbakeføringen.

Når aktørene beskriver sitt eget arbeid handler det for de fleste om å «koble de riktige instansene» til den innsatte. Dette betyr at for eksempel fengselsbetjenten hjelper innsatte til kontakt med skoleavdelingen, NAV-veileder oppretter kontakt med NAV i kommunen,

tilbakeføringskoordinator knytter kontakt med etater utenfor fengslet som helsehjelp, og skolen kobler på de frivillige organisasjonene. Dette samarbeidet handler altså om påkobling av andre etaters virksomhet og gjenspeiler stortingsmelding nr. 27 (2004-2005) som beskriver et arbeid organisert ved at representanter fra ulike etater møter sammen, og at dette systematiske samarbeidet skal skje gjennom *ansvarsgruppearbeid*.

5.2.1 Ansvarsgruppe og påkobling - er systemet påkoblet alle?

Representanten fra Kalfarhuset sier at mange som kommer ut ikke har hatt en ansvarsgruppe. De har heller ikke har de hatt noe forholdt til for eksempel NAV. Hun mener det da er vanskelig å opprette kontakten alene i ettertid. Hennes erfaring er at de som har ansvarsgruppe og individuell plan vil klare seg adskillig bedre. Blant annet mener hun at dersom det er et system som samarbeider rundt den innsatte, vil det være mer rom for sosialisering, som er viktig for tilbakeføringen. NAV-veileder som jobber med tilbakeføring trekker fram at ansvarsgruppene skal bidra til å «forberede den innsatte best mulig slik at han vet hva han kan forholde seg til, og at arbeid og aktivitet er på plass når han kommer ut» (NAV-veileder).

Therese, respondent i utvalg 1, forteller at hun har hatt flere fengselsopphold, og at det i varierende grad har vært fokus på ansvarsgruppearbeid. Hennes erfaring er at innsatte selv må ta mye ansvar for at samarbeidet skal skje: «Du må jo på en måte stå på litt selv og dra i gang, eller så er vel kanskje samarbeidet ikke tilstede så mye. Folk har jo veldig forskjellige opplevelser av dette. Men jeg har jo sittet i fengsel før, og da var jo ikke dette tilfelle i det hele tatt. Men så ja.. Det er jo litt sånn hva du vil» (Therese, 41 år).

Ifølge representanten fra Kalfarhuset er som nevnt påkobling av NAV en spesielt viktig oppgave for ansvarsgruppen. Hun sier at NAV tidligere har vært vant med at «når folk er inne, så kan folk slappe av, men det er da de bør jobbe, for da er folk motivert og det er da du får ting til. Den innsatte må motiveres til å ta det initiativet» (Representant fra Kalfarhuset). Hun mener NAV og de andre instansene rundt innsatte nå har mer fokus på at tiden i fengslet må brukes til å planlegge og opprette kontakt, slik at innsatte er klare for løslatelsen.

NAV-veilederen i fengslet som har en sentral oppgave i å knytte kontakt med NAV i den lokale kommunen mener at samarbeidet med NAV har blitt enklere som følge av mer fokus på arbeidet som skjer under soning: «Det var vanskeligere før, da var det mer en sånn vi kan vente til du kommer ut - holdning. De ser nå at fengslet kan være en ressurs til å få gjort mye» (NAV-

veileder). Denne holdningen fremstår i intervjuene til å være noe ulik, og det legges vekt på at ressurser og den enkelte NAV-konsulenten har mye å si for hvor mye hjelp innsatte får. Noen NAV-kontor trekkes fram positivt som veldig støttende og hjelpsomme, mens andre trekkes fram i en mer negativ retning. NAV-veilederen uttalte at det var en utfordring at kontakten med NAV ofte tok lang tid. Noen veiledere har veldig mange brukere, og man blir da bare en i mengden: «Innsatte forteller at betjentene og NAV aldri har tid. De kan si at de aldri har sett NAV-veilederen sin, og de kan gjerne si de har NAV-veileder nr. 14: «De har ikke tid, de kjenner ikke meg, de ringer ikke tilbake - du blir bare en i mengden da» (NAV-veileder).

I mine funn om denne tematikken kommer det fram at innsatte ofte trenger hjelp til påkobling av instanser utenfor, da dette kan være utfordrende på egenhånd. De som ikke får støtte i fengslet, får gjerne aldri denne kontakten med de instansene de har behov for. Det kan dermed være ulike utfordringer som de ikke får hjelp til å håndtere, som gjør at tiden etter soning blir ekstra vanskelig. Dette kan være ulike utfordringer som blant annet økonomi, helse, rus og bolig. Påkobling fra NAV fremmes som spesielt viktig blant flere aktører. Leder for Wayback forteller at flere av medlemmene ofte gruer seg til å opprette kontakt med NAV fordi de skammer seg. Medlemmene i Wayback får ifølge lederen ofte støtte av dem til å opprette kontakt etter løslatelse. Han poengterer at utfordringen ofte er hos dem som ikke er tilknyttet en frivillig organisasjon, og at en viktig oppgave for fengslet dermed er å hjelpe innsatte til å opprette denne kontakten under soning.

Det at instanser er påkoblet gjør at man er mindre alene når man løslates. Påkobling åpner systemet, mens mangel på påkobling kan lukke den enkeltes behov for kontakt og støtte fra utsiden. Dette er viktig for å få den støtten som er nødvendig, både under og etter soning.

5.2.2 Ikke alle har en individuell plan – betydningen av å koble sammen system og individ

Alle nøkkelaktørene forteller at det er viktig å kartlegge problemområder og ressursene som den innsatte har, for å tidlig kunne opprette kontakt med de nødvendige instansene. Litt avhengig av dommens lengde, planlegges oppholdet i fengsel, samt tilbakeføringen fra fengsel til frihet med en individuell plan for hver enkelt innsatt. Ifølge tilbakeføringskoordinator er det ofte kontaktbetjentene sammen med den innsatte i fengslet som planlegger et individuelt løp. Ifølge lovverket har alle innsatte krav på en individuell plan, og ifølge tilbakeføringskoordinator

har *de aller fleste* en individuell plan. De fleste forteller at det vanligvis er NAV-kontoret som den enkelte tilhører som har ansvaret for den individuelle planen.

Ifølge representanter fra de frivillige organisasjonene Kalfarhuset og Wayback, har de fleste innsatte som de har fulgt opp en individuell plan, men de hevder at dette ikke er før etter påtrykk fra de frivillige organisasjonene. Wayback setter opp en egen individuell plan for hvert medlem, der de kartlegger hver enkelt deltaker: «(...) må sette opp et ansvarsgruppemøte og tvinge NAV på banen da, for det er ikke automatikk i at folk får hjelp når de skal ut av et fengsel, det er noe de må kjempe selv for å få» (Leder i Wayback).

Leder for Wayback mener det «fuskes mye i det faget der – det er svært få som har det» i videre snakk om individuell plan. Han opplever at svært mange innsatte mangler forstand om hvordan systemet fungerer, og ikke vet hvilke rettigheter de har krav på før noen forteller om det: «Den gjengen som sitter i fengsel da, er jo faglig svak, lite skolert og vet jo mindre om egne rettigheter enn de burde» (Leder i Wayback). Han er derfor opptatt av at organisasjoner som Wayback eller Kalfarhuset tidlig «må på ballen» mens innsatte er under soning.

Hans uttalelse om at innsatte ikke alltid har innsikt i hvordan systemet fungerer, er noe som også kommer fram i intervjuene med innsatte. Det er ikke alle som vet hva en individuell plan er, og det er ikke alle som vet hvilke aktører i støtteapparatet de er i kontakt med. André, en av respondentene fra utvalg 1, har ikke klart å fortsette på studiene etter endt soning på grunn av ulike utfordringer. Han forteller at han har savnet mer veiledning i fengslet for å legge klare planer, og at han ikke helt visste hva det innebar å ta høyere utdanning i den situasjonen som han er i. André satt lenge i varetekt og forteller at han ikke har hatt individuell plan eller ansvarsgruppemøte:

Også er det snakk om noe sånt ansvarsgruppemøte da, og det har jeg enda ikke hatt. Jeg har planlagt det noen ganger, men det har ikke blitt til. Jeg lurte jo på hva jeg skulle gjøre? Hvordan foregår dette her? For du må finne ut av alt på egenhånd! Jeg synes det er merkelig at når du kommer i fengsel, at du ikke får informasjon om hvilke tilbud som er, om hva du kan gjøre, hva du ikke kan gjøre. Sånn at man finner et håp. For mange av oss som kommer i fengsel, vi vil jo ikke være sånn som vi var før vi kom inn, vi har lyst til å forandre oss. For nå kan jeg endelig gjøre en endring, for nå er alt vekke ikke sant. Men så sitter du der, kun med deg selv og diskuterer og man vet ingenting om hvilke muligheter som er. (André, 44 år).

Det kommer fram gjennom analysen av intervjuene at det er viktig at innsatte får innsikt i sine planer, at de forstår systemet og hvilke rettigheter og muligheter som finnes. Innsatte som for eksempel er svake lesere eller har andre utfordringer, har et spesielt behov for veiledning. I intervjuene med innsatte, er det dem som har hatt jobb og utdanning som best vet hvilke muligheter de har. De står mer på for å få individuelle planer, de vet mer om systemet, og er derfor mer fornøyd med informasjonen og mulighetene de har fått. Ole, respondent i utvalg 1, har utdanning fra før og god økonomi. Han har vært opptatt av muligheter og rettigheter, og har klart å stå på sitt selv om han tidvis har måtte jobbe hardt for mulighetene han har fått. Han er en av dem jeg har intervjuet som har vært mest fornøyd med utviklingen og planene i fengselsoppholdet.

5.2.3 Sperrer i det tverrfaglige samarbeidet

Nøkkelaktørene er opptatt av helhet i tilbakeføringen, og at det derfor er viktig med et tverrfaglig arbeid. Det tverrfaglige samarbeidet krever også at organisasjoner som er bygget med ulik struktur skal samarbeide om samme mål. Dette er organisasjoner som kan ha ulikt mandat. Kriminalomsorgen har en viktig oppgave i å beskytte samfunnet ved å gjennomføre straffereaksjoner, samt rehabiliterer straffedømte (Kriminalomsorgen, u.å.). De frivillige organisasjonene har blant annet tatt på seg et ansvar som skal sørge for at innsatte får den hjelpen de har rett på. Skoleavdelingen i fengslet handler ikke om å straffe eller overvåke elevene, og skiller seg på den måten fra fengslet. Strukturelle hindringer i systemet kan for eksempel hindre skolen i å få gjennom noe som de sterkt ønsker:

Vi representerer hver vår instans, men jeg synes det fungerer bra, også er det jo selvfølgelig noen ganger vi overlapper litt, eller vi representerer vårt område som vi anser som viktig, også blir det litt ... (Lærer og rådgiver).

Også har vi et veldig stort ønske, spesielt hvis folk har sittet litt i fengsel, at de begynner på Marken før løslatelse med fritak. Da er det liksom ett element som ikke er nytt når noen løslates, at man da vet hvor man skal gå. Det er mitt inntrykk og erfaring til at hvis vi får elever på frigang før løslatelse her, så øker vi sjansene for at de fortsetter betraktelig. (Lærer og rådgiver).

Samarbeid mellom ulike aktører som mener at deres arbeid er det viktigste kan skape konflikt og brudd i samarbeidet. Uenigheter kan gå på bekostning av fremdrift og av innsattes behov. Nøkkelaktørene er bevisst på utfordringene i samarbeidet, men mener generelt at samarbeidet fungerer godt.

5.2.4 Samarbeidet og påkoblingen sett fra innsattes ståsted

Innsatte som ikke får tilgang til frigang selv om skolen ønsker det, trekkes fram som et eksempel der et tverrfaglig system med mange aktører kan møte uenigheter som skaper sperrer.

De enkeltes erfaring fra både det tverrfaglige samarbeidet rundt tilbakeføringen og oppholdet i fengsel er ulike. Flere er positive til hjelpen de har fått. De har fått veiledning, hatt individuell plan og fått kontakt med instanser utenfor fengslet. André og Daniel som startet soningsperioden sin med å sitte i varetekt er de som er minst fornøyd med påkobling av systemet og mangel på informasjon. André og Daniel har begge utfordringer knyttet til rus som også gjorde den første perioden spesielt vanskelig:

Jeg var på nedtrapping i tre måneder. Det var avrusning og fengsel samtidig. Jeg gikk gjennom psykoser og det var helt jævlig. Det er det som er kjipt med å sitte på en celle med seg selv hele tiden. Når du har psykiske lidelser, så ja, jeg fikk jo ikke begynt på skole før det hadde gått nesten 6-7 måneder. (Daniel, 25 år).

André har opplevd at han har fått avslag på alt han har søkt på i fengslet og føler at systemet jobber mot han: «Går du der og holder deg rusfri og sånn, også får du ingen hjelp også har du 10 minutter telefontid i uken, så kan heller ikke ringe til noen, så da har jeg gått på en smell, også sier jeg: Men jeg spør jo om hjelp. Jeg er jo rusavhengig og trenger jo hjelp» (André, 44 år).

André trakk linjer til Hitler på et tidspunkt i intervjuet, om gassing av jøder og hvordan man føler seg verdiløs i fengslet, spesielt med kriminalitet knyttet til rus: «Istedenfor hjelp, så skal man trykkes ned (...) Problemet er ikke kriminaliteten, det er rusen. Jeg fatter ikke hvorfor det ikke er mer fokus på rus. Det er jo uheldige mennesker som egentlig er god» (André, 44 år). For André ble fengselsoppholdet bedre da han kom på en mer åpen avdeling der han trivdes bedre. På åpen avdeling kom han i kontakt med Wayback, som har vært veldig viktig for ham både for det sosiale, og for å få mer innsikt i hvilke rettigheter han har.

Ole har hatt en individuell plan som han skrev sammen med fengselsbetjenten. Ole, som anser seg selv som ressurssterk, har under hele fengselsoppholdet «hatt en plan, og hatt mål med soning. Og jeg har klart å gjennomføre målene mine» (Ole, 38 år). Ole har opplevd at systemet har jobbet mot ham, og at for alt han har fått til måtte han «kjempe og klage». Han forteller blant annet at han måtte kjempe for å få ta utdanning og at han har måtte kjempe for frigang:

Jeg føler at de som jobber her på skolen de gjør alt de kan for at du skal lykkes, men så føler jeg at fengslet har litt håndbrekket på når det gjelder å skulle studere på høyskole da. Det virker som at de vil hjelpe veldig de som ikke har studiekompetanse, men vi andre vi, det er ikke noe synd i oss. Det er den følelsen jeg sitter med. Jeg føler at jeg har blitt motarbeidet, men skolen har jobbet hardt for at jeg skulle få ta utdanning under soning. (Ole, 38 år).

Innsatte som har fortalt om hvordan systemet fungerer er mer opptatt av hvordan menneskene i systemet behandlet dem, og hvordan enkeltpersoner og enkelte avdelinger i systemet enten har gitt dem muligheter i fengslet, eller satt begrensninger for dem. Forholdet med fengselsbetjentene trekkes fram som viktig for mange i utvalg 1.

5.2.5 Forholdet mellom innsatte og ansatte i systemet – sett fra innsattes ståsted

Innsatte forteller om hvordan gode relasjoner med betjentene i fengslet bedrer fengselsoppholdet og øker mulighetene deres, mens andre opplever at forholdet er ujevnt og at betjentene begrenser deres muligheter. André har ulike erfaringer knyttet til ulike deler av fengslet: «Jeg satt jo i 1,5 år før jeg kom der på avdelingen, og da ble det jo ikke gjort noen ting, ingenting. Altså kontaktbetjenter som ikke fungerte, overhodet da» (André, 44 år). André uttrykker sterk misnøye over hvordan systemet og betjentene behandler innsatte som en kollektiv gruppe, og ikke som individ. Han mener betjentene må se enkeltindividets behov og forstå at ikke alle er like:

De må i hvert fall kommunisere mer med hver innsatt, for det er mennesker sant, det er individ, og de behandler alle helt likt sant. (...) de som faktisk vil noe, å plukke ut de sant. Også sier de da at de ikke kan gjøre noe forskjell, men altså det er jo forskjell! Vi er jo mennesker, vi er jo forskjellig, så de som vil noe, de må plukkes ut og hjelpes. Altså de må bli flinkere med informasjon og høre på hva den enkelte har å si. For vi trenger jo veiledning, og de må ha noen som veileder da. (André, 44 år).

André opplever at avstanden mellom innsatte og personalet er for stor og at man ikke blir behandlet som et likeverdig individ. Bente har en annen opplevelse, og opplever at hun selv ble behandlet annerledes enn andre innsatte fordi «de så jeg ikke var en sånn typisk innsatt på en måte» (Bente, 52 år).

For meg var det viktig at jeg hadde den kontakten med betjentene. De gjør jo en veldig god jobb, hvis de vil. Jeg tror de yter litt ekstra for deg hvis du gir noe tilbake eller hvis du viser at du er engasjert eller er interessert i å gjøre en endring, men jeg skjønner jo at de blir oppgitt når folk gjør ting som de ikke får beskjed om, og rus osv. så skjønner jeg de blir oppgitt og lei. Jeg fikk mye tillit, som hjalp meg til å oppleve mestring. (Bente, 52 år).

Daniel føler seg urettferdig behandlet av NAV-systemet og trekker inn hvordan den enkelte NAV-konsulent på bakgrunn av personlige meninger avgjør hvilken hjelp du får: «Det spørsveldig hvem som er saksbehandleren din og hva du heter. Hvis du har en fet saksbehandler og hun liker det du heter liksom, så kan hun ordne alt slags for deg. Men har du en saksbehandler som liksom går etter boken og du heter et visst navn, så får du ikke en dritt!» (Daniel, 25 år).

Samtlige av respondentene i utvalg 1 har derimot bare positivt å fortelle om forholdet med lærerne på Marken skole. De forteller at de opplever støtte og at lærerne virkelig gjør alt de kan for å hjelpe. Dette kan tolkes ut fra hvordan skolens mandat skiller seg ut fra både kriminalomsorgen og NAV. Skolen skal gi muligheter og skape mestringfølelse, og skiller seg fra kriminalomsorgens ansvar om sikkerhet. Skolen blir sett på som noe som åpner opp og skaper muligheter, mens kriminalomsorgen enten kan tilrettelegge for at disse mulighetene skal være mulig, eller «ha håndbrekket på».

5.2.6 Oppsummerende drøfting om påkobling mellom system og individ i lys av systemperspektivene

Det tverrfaglige samarbeidet krever at organisasjoner som er bygget med ulik struktur skal samarbeide om samme mål. Som lærer og rådgiver har fortalt representerer aktørene hver sin instans, og at hver aktør representerer det området som de synes er viktig. Ulikhet i hva som prioriteres som viktig i systemet kan gå på bekostning av innsattes individuelle behov, og det kan enkelt skape et skille mellom samarbeidende aktører som har samme mål, men ulike mandat. Hvis det er uenigheter i samarbeidet kan det gå på bekostning av påkobling fra viktige instanser på utsiden. Kriminalomsorgen har en viktig oppgave i å beskytte samfunnet ved å gjennomføre straffereaksjoner, samt rehabilitere straffedømte (Kriminalomsorgen, u.å.). De frivillige organisasjonene har blant annet tatt på seg et ansvar som skal sørge for at innsatte får den hjelpen de har rett på, og være deres sosiale støtte. Skoleavdelingen i fengslet handler ikke om å straffe eller overvåke elevene, og skiller seg på den måten fra fengslet.

Strukturelle hindringer i systemet i fengslet kan hindre skolen i å få gjennom noe som de sterkt ønsker. Jeg trakk fram under punkt 5.2.3 hendelser der det kan oppstå konflikt mellom hva skolen ønsker, og hva kriminalomsorgen kan gjøre for den innsatte. Dette trekkes fram som et eksempel der kriminalomsorgens mandat om sikkerhet kan gå på bekostning av skolens fokus

på utdanning. Skolen ønsker å åpne opp, mens fengslet lukker igjen. Dermed kan innsatte som har et ønske og behov for tilgang til skole, miste den nødvendige påkoblingen.

Dette kan ses i lys av Evensen (2006) sin beskrivelse av fengslet som et mekanisk system med lite rom for fleksibilitet. Skolen og den innsatte som påvirkes direkte av strenge strukturer, kan som Evensen poengterer, oppleve at fengslet overvåker og overstyrer fremfor å drive konfliktløsning. Dette kan gå på bekostning av menneskelige behov, som det å få muligheten til å få en gradvis tilbakeføring via utdanning som skolen ønsker. Evensen legger vekt på hvordan det standardiserte systemet sammen med menneskene i det utgjør hvordan organisasjonen fungerer. Dette gjør at forholdet til ansatte i organisasjonen oppleves for mange innsatte som spesielt viktig. Innsatte forteller i intervju at en god fengselsbetjent eller det å ha god kjemi med fengselsbetjenten er noe av det viktigste for å få de mulighetene som systemet tilbyr.

Det naturlige systemperspektivet har et fokus på hvordan menneskene som jobber i organisasjonen ikke bare er «innleide hender» styrt av formelle strukturer, men at de tar med seg både hodet og hjertet inn i organisasjonen. Scott peker på at det vil skje endringer i organisasjonsstrukturen som følge av endringer i personalet. Dette kan ses i sammenheng med innsatte sin opplevelse av forholdet og relasjonen til fengselsbetjentene. Flere innsatte forteller om hvordan gode relasjoner og fengselsbetjenter som de «klikker med», øker mulighetene i fengselsoppholdet, mens andre opplever at betjentene begrenser deres muligheter.

André er kritisk til hvordan systemet behandler alle likt og at han ikke følte han ble ivaretatt som et individ. André sine erfaringer kan ses i lys av det rasjonelle systemperspektivet sitt syn på hvordan organisasjoner er fellesskap som skal nå bestemte mål (Scott, 1998, s. 56). Ifølge Goffman sin definisjon på en «total institusjon», som er nær det rasjonelle systemperspektivet, er nøkkelen til den «totale institusjonens» karakteristikk: «Ivaretakelsen av mange menneskelige behov gjennom en byråkratisk organisering av store menneskegrupper». Det kommer fram i samtlige av intervjuene at menneskene i institusjonen har en sterk påvirkning på de formelle strukturene, men at deler av institusjonen har rasjonelle trekk ved seg. Som nevnt har innsatte ulike erfaringer med betjentene, og hva et godt forhold med betjentene betyr. For noen fremstår det som spesielt viktig å ha en god relasjon og føle seg likt. Dette ønsket om å bli spesielt godt likt av betjentene, kan tyde på at enkelte opplever dem som «høyerestående og rettferdige», slik Goffman beskriver forholdet. Han beskriver dette som et forhold der avstanden mellom innsatte og ansatte er stor.

Det tverrfaglige samarbeidet, der fengslet kobler på institusjoner som er utenfor fengslet, som helse, NAV og skole, er et systematisk arbeid som bidrar til å åpne opp fengslet. Instansene er opptatt av å påkoble kontakt slik at innsatte vet hva de skal forholde seg til når de løslates, og at instansene ikke er et nytt fremmed element ved løslatelse. Innsatte trekker fram hvordan personalet, både i kriminalomsorgen og i andre instanser, bidrar til å både åpne systemet ved å gi flere muligheter, og til å lukke systemet ved å sette begrensninger. Det systematiske samarbeidet er komplekst og preget av menneskene i systemet. Selv om man ser at samarbeidet er til for å åpne, finnes det også elementer som gjør fengslet mer lukket.

5.3 Tiltak som åpner og lukker systemet på veien ut av fengslet

I denne delen av analysen vil jeg fokusere på hva som åpner og hva som lukker fengslet når den innsatte er på vei ut. Som nevnt innledningsvis er det enighet i forskningslitteraturen at et åpent fengsel er veien å gå for at innsatte skal rehabiliteres. Fengslet åpnes ved at det er gjennomstrømninger mellom innsiden og utsiden, og at ansvar for blant annet skole og helsevesen er ilagt institusjoner utenfor fengslet. Straffegjennomføringen bygger blant annet på verdien om at innsatte skal ha det så normalt som mulig. Det innebærer at fengslet må organiseres på en måte som i størst mulig grad gjenspeiler samfunnet.

5.3.1 Utdanning åpner systemet

Utdanning blir sett på som det sterkeste virkemiddelet for å oppnå rehabilitering, og det er i dag opplæringstilbud i alle norske fengsler (Fylkesmannen i Vestland, 2019, s. 9-10). Den opplæringen innsatte får er et viktig tiltak som iverksettes for å styrke deres *tilbakeføring* til samfunnet. I intervjuene kommer det fram ulike grunner til hvorfor og hvordan skolen i fengslet lykkes med å øke sjansene for et liv uten kriminalitet, samt hvilke barrierer som kan hindre dem. Representant fra Kalfarhuset mener at innsatte som har tatt utdanning i fengsel oftere har en bedre overgang til samfunnet. Deres medlemmer som har tatt utdanning har fått bedre informasjon, og hatt et system rundt seg som er flink til å følge opp og tilrettelegge. Lærer og rådgiver ved Marken forteller om hvordan de tilrettelegger for innsatte som tar utdanning:

(...) Skal skolen fungere for våre elever, så må det være koordinert. Og det betyr jo at man må ha penger, man må ha busskort, et sted å bo osv. så vi prøver å koordinere og kanskje ha litt oppfølging i forhold til rusproblematikk, så vi tilpasser timeplanen vår i forhold til at man kan gå til psykolog eller andre helsetilbud. Man trenger ikke ta et helt studie, men kanskje bare et halvt studie hvis man har mange andre baller i luften, så vi

prøver å tilrettelegge det slik at det er en oppnåelig oppgave for elevene. (Lærer og rådgiver).

Innsatte som tar utdanning på skolen som er inne i fengslet, får kontakt med samfunnet utenfor via lærerne. Det er enighet blant aktørene om at innsattes mulighet til å dra ut av fengslet og ha kontakt med «normale» institusjoner og mennesker utenfor fengslet er viktig for å forhindre en brå overgang.

Det ble nevnt under punkt 5.2.3 at aktørene i fengselssystemet har ulike mandat, som kan skape utfordringer. Mens samfunnet og utdanningsinstitusjoner stadig benytter seg mer av og blir mer avhengig av internett, går det ifølge tilbakeføringskoordinator i en annen retning i kriminalomsorgen. Internett er en stor del av fengslets tilknytning til samfunnet utenfor, men på grunn av en økning i kriminalitet som foregår på internett, vil kriminalomsorgen innføre strengere internettkontroll. Dette har ifølge tilbakeføringskoordinator konsekvenser for de som tar utdanning fra åpent fengsel. Der er tilgangen allerede er begrenset, og skal nå bli enda strengere. Dette skaper igjen utfordringer for samarbeidet, da kriminalomsorgens oppgave om sikkerhet går på bekostning av elevenes muligheter til å delta aktivt i alle områder av undervisningen. Internett er en viktig del av samfunnet og en viktig del av det å gå på skole. Samtidig gir internett en åpning mellom fengslet og samfunnet utenfor, med flyt av informasjon og muligheter til å følge med på hva som skjer utenfor murene. Representant fra Kalfarhuset mener at det å følge opp med internett og teknologi er en stor utfordring i fengselsvesenet, og at det gir innsatte store utfordringer dersom de mangler den teknologiske kunnskapen: «I dagens samfunn kan du ikke unngå teknologien, så det burde vært bragt høyere (...) det bør veie tyngre at man skal rehabiliteres enn dette med sikkerhet. Du har jo ganske mange soningsskader hvis du ikke får vært ute» (Representant fra Kalfarhuset).

5.3.1.1 Innsatte om utdanning i fengsel

Alle respondentene i utvalg 1 har vært veldig fornøyd med Marken skole, og sier at de her har fått muligheter, tette relasjoner med lærere og mestring som de aldri tidligere har erfart.

Daniel forteller at han alltid har likt å være fysisk og at han har dårlig tilknytning til skolebenken. Han har ADHD, dysleksi «og alle de her diagnosene de skriver på deg, vet du». Han forteller at han gikk på skole for utagerende elever etter å ha blitt kastet ut fra ungdomsskolen. Han synes det var «fucked up» at etter ungdomsskolen, så skulle han tilbake til «vanlig» videregående og «fungere som normalt». Daniel forteller i intervjuet om hvordan

han ble motivert til å gå på skole av en annen eldre innsatt som sa til han «du skal jo sitte her og gjør ikke noe som helst». Etter denne samtalen søkte Daniel på skolen: «Også var matten peace of cake, norsken var gøy, det var jo bare å skrive noen ord, så falt ting på plass» (Daniel, 25 år).

Det er masse gode mennesker som vil hjelpe deg. Jeg har jo aldri i hele mitt liv hatt karakterer, det har alltid stått ikke vurdert i alt jeg kan huske. Så kommer jeg her også har jeg plutselig fire-fem i historie, du vet. Jeg begynte å engasjere meg! Nå har jeg prøvd i ti år og bare ruse meg og ha det fett. Kanskje jeg skal legge det fra meg å være seriøs? Når rusen går ut av kroppen din, så begynner du å være med på aktiviteter som å jogge for å få ut all den der giften som har ligget i kroppen din, så begynner du å bli interessert i skole og det er jo jævlig mange gode mennesker da egentlig som er rundt oss, som jeg ikke har lagt merke til. (Daniel, 25 år).

Daniel legger vekt på hvordan menneskene i systemet har hjulpet han. Den tette oppfølgingen, og det at han samtidig som han ble rusfri, opplevde at folk rundt han faktisk ville hjelpe han. Dette som Daniel forteller om sin opplevelse, underbygger det som teoretikere innenfor det naturlige systemperspektivet fremmer om at menneskene som jobber i organisasjonen ikke bare er «innleide hender», men tar med seg både hodet og hjertet på jobb. Det kommer i flere intervju fram at elevene ved Marken skole har en opplevelse av at lærerne virkelig ønsker å gjøre alt de kan for å hjelpe dem, og at dette gir elevene motivasjon og en ny tro på seg selv. Flere forteller at de startet på utdanningen for å få tiden til å gå i fengslet, men at de etter hvert har satt pris på utdanningen. Tiden i fengslet ble en gylden mulighet til å finne roen til å ta utdanning som man tidligere ikke hadde samme mulighet til. Daniel synes det er dumt at han måtte dømmes før han fikk denne sjansen.

Ifølge Daniel har fengselsoppholdet og spesielt utdanningen han har tatt i fengslet gjort han «streit som faen». Dette forteller han mens han ler litt av seg selv. Han forteller at utdanningen har gjort at «sånne som meg som sliter, kan få det bra med oss selv, det er bare å ha gode folk rundt seg». Videre forteller han at:

Jeg har jo aldri vært så streit i mitt liv. Det er noen ganger jeg tenker «er jeg ruset eller?» når jeg sitter på bussen og er på vei til et møte eller noe. Jeg tenker jeg hadde aldri gidde å stå opp kl. 8 for å dra på et møte liksom. Da fikk heller møte komme til meg, sånn var tankegangen før. Da kom de med bil og hentet meg for at jeg skulle komme meg på skolen. (Daniel, 25 år).

André og Jonas går begge på høyere utdanning, men velger heller å være på Marken enn på studieinstitusjonen:

Det er kjedelig å være på høyskolen fordi jeg kjenner ingen folk. Her er det mer sosialt og jeg kjenner folk. I begynnelsen var det jo en veldig overgang til det digitale på høyskolen. Jeg hadde jo ikke peiling på hvordan ting fungerte, og det var jo ingen som hjalp meg. Du har jo begrenset nettilgang både på lukket og på åpent fengsel. Det var jo så lite tilgang. Nå når jeg kom på overgangsboligen så har jeg jo full tilgang. (Ole, 38 år).

Jonas forteller at han synes skolen er flink til å tilrettelegge, men at det har vært mye for han. Han synes det er vanskelig å fokusere på skole på cellen, da det er mye annet man tenker på når man er inne i fengslet: «Det er jo stress fordi man har så mye andre ting i hodet når man sitter inne, så det er ikke lett å fokusere på skole. Men skolen er veldig sann at hvis du vil, så er det veldig tilrettelagt for deg» (Jonas, 21 år).

Oppsummerende kan vi si at respondentene opplever at skolen har en spesiell funksjon i åpne opp fengslet. Innsatte forteller at utdanningen blir enklere for dem jo lengre ut i soningen man kommer. Dette er fordi progresjonen de har i soningen gjør fengslet mer og mer åpent etter hvert. Det er for eksempel som nevnt utfordringer knyttet til internett, noe som det åpnes mer opp for nærmere løslatelse.

5.3.2 Progresjonssonning – åpner og lukker?

Soningsprogresjon handler om at innsatte skal få mer frihet jo nærmere løslatelse man kommer. Denne verdien i norsk kriminalomsorg åpner fengslet gradvis, slik at innsatte enklere skal kunne tilpasse seg hverdagen (Langelid, 2015, s. 19). Ifølge tilbakeføringskoordinator er soningsprogresjon viktig for at innsatte skal få det han kaller for en «sømløs» tilbakeføring:

(...) der du går fra et lukket fengsel til et åpnere fengsel, og at de får det de har krav på under soning, og at jo åpnere soning man kommer til, at man får muligheten til å utvikle de ressursene som en selv har, om det dreier seg om både utdanning, sysselsetting, nettverk, aktiviteter, så må vi prøve å legge til rette for alle disse tingene, slik at en har innhold i dagene sine når man er løslatt. (Tilbakeføringskoordinator).

Tilbakeføringskoordinator forteller at de jobber for at de fleste løslatelser skal være fra åpen soning. Dette begrunner han med at dem som løslates fra åpen soning oftere har hatt en gradvis overgang fra lukket, og at det på åpen soning er mer muligheter til frigang, permisjoner og

nettverksbygging. Fra hans ståsted er det veldig lite gunstig å bli løslatt fra lukket soning, men at mange blir det fordi de har såpass korte dommer at de ikke er i posisjon til å komme over på en åpen soning. Dette forteller han at er en utfordring for mange, da overgangen fra lukket til samfunnet blir for brå: «Det er ofte de som blir løslatt direkte fra lukket soning som ender opp med å bli gjengangere, som går igjen og igjen og igjen» (Tilbakeføringskoordinator).

I tillegg til manglende progresjon i soningen, får gruppen med korte dommer ofte heller ikke starte på utdanning under soning. De får ifølge aktørene sjeldnere individuell plan og dermed et manglende systematisk samarbeid rundt seg. Lærer ved Marken sier at de har et spesielt ønske om at også innsatte med korte dommer skal utdanne seg fordi:

Vi har en gylden mulighet, fordi når du slutter, så slutter forholdet ditt med kriminalomsorgen (...) men vi har en gylden mulighet til å følge opp elevene videre, og det vi ønsker å være – vi tilbyr oppstart, og vi har ingen inntakskrav for uten om at man har en kontakt med kriminalomsorgen. (Lærer og rådgiver).

Når man er ferdig å sone en fengselsdom har ikke lengre kriminalomsorgen noe ansvar for deg. Deres oppgave slutter den dagen man er løslatt, hvis ikke man har en særegen avtale om oppfølging. Fengselsbetjent ved overgangsbolig beskriver denne oppfølgingen som kun kontroll: «Det er ikke en oppfølging i hjelpetjenester, kun kontroll. De skal møte edru, nøktern og skikket til møtene i friomsorgen». Slik er det ikke for Marken skole sin mulighet til å følge opp løslatte ved skolen. Ifølge lærer og rådgiver handler det om at elevene får fullføre det de har startet, samt mulighet til å ha noe i livet sitt som ikke er helt nytt, noe som de kjenner til fra før. Samtlige av aktørene mener at det er en utfordring for innsatte å fortsette med studiene etter løslatelse, da det er mye nytt og mye annet som kan stå i fokus. På grunn av manglende oppfølging som følge av korte dommer forteller både lærer ved Marken skole og betjent ved overgangsbolig at de noen ganger kunne ønske at innsatte hadde lengre dommer:

(...) noen ganger skulle vi faktisk ønske oss litt lengre straffer for å kunne fullføre skolen. Jeg tenker jo alltid at minst mulig fengsel og den type ting er best, men innimellom sånn praktisk, så hadde det vært bra med lengre straff. Da hadde vi fått gjort mer, for vi møter veldig mange ungdom og unge voksne som plutselig får litt ro, får oversikt over utfordringer, både med helse og psyke, og alt sånt, så får man også gjerne presentert hvordan man kan nå et utdanningsmål, så får man avklart en del ting som gjør at de gjerne fortsatt er her eller på andre institusjoner. (Lærer og rådgiver).

5.3.2.1 Innsatte om progresjonssonering

De fleste av respondentene er positive til progresjonssystemet, og mener at det i hovedsak har gitt dem flere muligheter og en bedre tilvenning til samfunnet. Ole er fornøyd med progresjonen han har hatt i soningen, og begrunner blant annet progresjonssystemet med hvorfor han mener han er klar for å vende tilbake til samfunnet:

Jeg har jo hatt så bra progresjon i soning. Hadde jeg sittet på lukket hele tiden, hadde det vært vanskelig å komme tilbake til samfunnet, men nå er jeg jo ute hele tiden. Jeg går og trener og gjør mye når jeg har permisjoner. (...) for da blir ikke den overgangen til samfunnet så stor. Du begynner jo veldig hardt, også mykner det opp etter hvert (Ole, 38 år).

André mener selv at han ikke hadde en gunstig progresjon i soningen og at hele veien til overgangsboligen ble «rotete». Han mistet den først planlagte plassen på overgangsboligen, og måtte derfor begynne på utdanning fra høysikkerhet:

Også begynte jo skolen min sånn at jeg måtte begynne på skolen høysikkerhetsfengsel, og det er jo ikke bra. Greit nok at det går an å reise inn, og du er tilbake og.. men det er ikke bra for da hadde jeg jo sittet et par år på høysikkerhet uten buss og folk (...) Også flyttet de meg da til åpen i påvente av plass, for da er det jo lettere med frigang med tanke på skole, men jeg hadde jo ikke søkt meg der, jeg ville jo ikke der. Men det blir mye rot, for den planen so du har hatt den blir ikke sånn, også plutselig den ene dagen så kommer de plutselig, ja nå har de hørt fra overgangsboligen, og sa skal du flytte samme dag sant. Det er liksom, det er rotete. (André, 44 år).

Fire av seks respondenter fra utvalg 1 har hatt eller har utfordringer med rus. Det kommer fram i flere intervju at rus er en utfordring inne i fengslet, og for mange også en utfordring når de blir løslatt. Både Daniel og André har fortalt at de har gått på «noen smeller», som har gitt sanksjoner som har hindret progresjonen i soningen. André forteller at han har følt at «de straffer meg med en gang det skjer noe dumt». Han har tidvis opplevd progresjonssystemet som demotiverende, da han opplever at systemet straffer han istedenfor å gi han den hjelpen han trenger.

Oppsummert kan man si at progresjonssoneringen er et viktig tiltak som åpner fengslet mer og mer, og at progresjonssoneringen gjør innsatte bedre forberedt til livet utenfor murene. Progresjonssoneringen gjør overgangene fra de ulike soningsformene, og frihet mindre brå. Likevel erfares dette systemet også for noen som demotiverende, og lukkende. Dette fordi systemet er ordnet slik at oppførsel som ikke er tillatt sanksjonerer med for eksempel mindre

frihet, færre permisjoner og avbrytelser i frigangsordninger. Avbrytelser i frigangsordninger kan blant annet gå på bekostning av utdanningsløpet. Brudd i utdanningsløpet er noe flere av nøkkelaktørene trekker fram som en negativ konsekvens.

5.3.3 Frigang og overgangsbolig åpner opp

Frigang fra åpen soning er et tiltak som åpner opp fengselssystemet og forbereder innsatte på tilbakeføringen til samfunnet utenfor. Samtlige av de sentrale aktørene mener overgangsbolig er et viktig ledd i tilbakeføringen, og at de helst skulle sett flere overgangsboliger. Tilbakeføringskoordinator mener at de som klarer seg best er de som har progresjon i soningen, og som gjerne får avslutte soningsperioden på overgangsbolig. Betjent i overgangsbolig beskriver overgangsbolig som et tilbud for at innsatte skal tilvenne seg samfunnet, med søkelys på egentrening når det gjelder å klare seg selv. I overgangsboligen skal man oppnå selvstendighet og være klar for neste steg i livet, slik at man er forberedt til å klare seg selv. Representant fra Kalfarhuset sier at det er veldig mye nytt man skal ordne med dersom man skal fortsette eller starte på studier, og sier at overgangsboligen er et viktig ledd i tilbakeføringen:

(...) de som skal kunne klare det, det er de som kommer på overgangsbolig først fordi de er i trygge rammer i den hybelen og du har folk å spørre, du har Marken som er på siden som kan hjelpe deg, men hvis du da kommer ut med alle de utfordringene som er ute, så tror jeg det er vanskelig å fortsette å klare det? (Representant fra Kalfarhuset).

De samarbeidende aktørene trekker alle fram hvordan tiden i overgangsbolig er nyttig, da det i denne perioden er tid og fokus på å tilrettelegge for at de nødvendige instansene er påkoblet og at for eksempel bolig er på plass. Representant fra Kalfarhuset mener systemet må ha mer fokus på at innsatte har egnet bolig når de løslates, og at innsatte som har vært i overgangsbolig oftere enn andre, har tilfredsstillende bolig ved løslatelse:

Hvis du sitter inne på en femmåneders dom og blir sluppet ut igjen, så kan noen hospits også være godkjent som bolig, men hvem kan sitte og gjøre lekser der? Altså det har jeg vært med på før, at man er blitt tilbudt det og kommet inn i en skolesituasjon og det er helt umulig å bo et slikt sted. (Representant fra Kalfarhuset).

Betjenten ved overgangsbolig beskriver fordelene ved å være på overgangsbolig. Hans beskrivelser gjenspeiler også det de andre aktørene forteller om fordelene ved å løslates fra en overgangsbolig sammenlignet med fengsel:

De som er hos oss, de har jo allerede levd et liv på utsiden av buret, mens de er her. De lærer et liv på utsiden. Vi legger til rette for at de har et liv på jobb og skole. Det er jo den største forskjellen at de mister de rammene som er hos oss. Den normaliseringen skjer mye mer når du kommer til en overgangsbolig. Det store sjokket, og overgangen, blir ikke like stort når du er i overgangsbolig. (Betjent i overgangsbolig).

Betjenten ved overgangsbolig beskriver en vanlig dag for en innsatt i overgangsbolig. Han legger vekt på at «det er en helt vanlig dag, akkurat som alle andre, slik som vi andre har det». Han forteller om en innsatt som var løslatt som forteller han at «livet mitt er akkurat slik som det var hos dere».

Oppsummert viser funnene at nøkkelaktørene mener overgangsbolig er et viktig ledd i tilbakeføringen. Overgangsboligen åpner opp, man vender seg til «vanlige» rutiner og gjøremål, og opplever mer frihet mens man enda er under noe kontroll. Alle nøkkelaktørene mener de gjerne skulle sett flere overgangsboliger, da innsatte som blir løslatt via overgangsboliger har ifølge dem, den beste tilbakeføringen til samfunnet.

5.3.3.1 Innsatte om frigang og overgangsbolig

Ole er takknemlig for plassen på overgangsbolig, da han sier at han ikke hadde fått mulighet til å studere hvis det ikke var for overgangsboligen. Han har en dom på fem år, og sier at overgangsboligen har vært til stor hjelp for at overgangen til samfunnet ikke blir for stor. Therese likte seg også veldig godt på overgangsboligen og synes det fungerte bra i samarbeid med Marken, og i samarbeid med jobb. Hun synes det var viktig å vende seg til «vanlige» rutiner og sette opp en ukeplan som hun styrte mer selv: «Helt knall! Den overgangen var veldig nødvendig for meg, jeg tror det hadde blitt veldig rotete og litt kavete. Man mister kanskje mål og mening underveis, så jeg trengte det året der, ja virkelig» (Therese, 41 år).

Tiden i overgangsbolig har vært viktig for innsatte, da de har fått tid til å bedre tilrettelegge for at ting er på plass når de løslates. De har også gradvis vendt seg av strukturene som finnes i de mer lukkede avdelingene. Funnene viser at innsatte trenger denne gradvise overgangen til åpenhet, da tilbakeføringen fra lukket ofte blir for brå.

5.3.4 Mangel på ressurser lukker systemet

Respondentene i utvalg 2 ble i intervjuene stilt spørsmål om det hadde skjedd noen endringer det siste tiåret i kriminalomsorgen. Alle respondentene forteller hvordan nedskjæringer i ressurser i kriminalomsorgen har gått på bekostning av det de mener er viktig arbeid for at innsatte skal ha et godt utbytte av fengselsopphold og en god tilbakeføring. NAV-veileder mener at den dårlige økonomien i kriminalomsorgen går på bekostning av programvirksomhet, kurs og bemanning og «er å dra tilbakeføringen langt, langt tilbake. Slik som det er blitt i lukket fengsel, så er tilbakeføringsarbeidet blitt mye, mye vanskeligere». Ifølge NAV-veilederen er det i dag ikke nok ressurser til å hjelpe innsatte med det de har behov for. I hennes øyne er dermed ikke alle innsatte forberedt på livet etter soning. Leder i Wayback beskriver kuttene i kriminalomsorgens økonomi:

Tenk deg at du hver måned fram til jul får beskjed om at du må kutte i ditt private budsjett. Det er de beste tingene som går først, til slutt har du husleie og strøm, det er vel de siste tingene du kan gi slipp på. Og da er det ingenting igjen til programvirksomhet, til rehabilitering, til å ha betjenter til å lage individuell plan, følge de opp, passe på at de har et godt tilbud ved løslatelse, så det har bare gått nedover. (Leder i Wayback).

Tilbakeføringskoordinator og representant fra Kalfarhuset har begge jobbet som fengselsbetjenter tidligere. Begge forteller at det har skjedd store endringer siden de jobbet i fengslet, og at nedskjæringene var en av årsakene til at representanten fra Kalfarhuset sluttet i jobben. Begge beskriver forholdet mellom innsatte og betjenter som bedre før, da det var mer rom for sosialiserende aktiviteter som spill, trening og matlaging. De forteller begge at det ikke lengre er rom for denne type aktivitet, og at dette går på bekostning av relasjonsbygging mellom ansatte og innsatte i fengslet.

Nå er dette totalt uaktuelt fordi betjentene er mye mer låst til nødvendig betjentarbeid som får på sikkerhet og følgetjenester. Mye mer fokus på fremmedstillinger, urinprøvetaking og slike ting. Det har gått utover ansatte fordi det er mindre ressurser, mindre folk på jobb, mer fokus på at de ansatte må gjøre oppgaver som tidligere ikke var lagt betjenter, som å foreta kartlegginger, annen type mer sosialfaglig arbeid. Det spiser opp tiden som man tidligere brukte på sikkerhetsmessig arbeid, men det arbeidet ble gjort sammen med de innsatte med å være sammen, være aktiv, og å se de innsatte. Nå er det mye mer mekanisk kan man si. (Tilbakeføringskoordinator).

Tilbakeføringskoordinator uttrykker, sammen med andre aktører, misnøye med nedleggelse av mindre og mer åpne fengsler som har skjedd de siste årene. Han og andre aktører kommenterer

dette som en negativ trend i tilbakeføringen, og igjen kommenteres det at tilbakeføringen tar et steg tilbake.

Øyen valgte de å legge ned, nå er fokuset at de skal ha flere og større fengsler. Jeg synes jo at de snakker litt mot seg selv, for det er veldig fokus på tilbakeføring, men så ser vi at det som de faktisk gjør det fungerer ikke. For vi tenker jo at med tilbakeføring, så skal en person mer og mer, større og større muligheter, frihet og sjanser til å gjøre ting, men når man ser at man fysisk jobber, så blir det mer fokus på større fengsler, lukket fengsler, mer fokus på innlåsing og en fratar innsatte de mulighetene som jeg tenker at er helt nødvendige. (Tilbakeføringskoordinator).

Ja, vi ser jo det at betjenter får mindre tid. De får flere oppgaver. Kanskje litt mindre grad enn tidligere får mulighet til å jobbe med det individuelle, så det er jo tid som ofte. Det får ofte mange konsekvenser. Jeg prøver ikke å svartmale noen som helst, men det å bli kjent er jo viktig. Det er viktig med relasjoner for å kunne være tilstede i en slik situasjon. Nei altså, vi merker jo at det er endringer i kriminalomsorgen, det er ikke til å stikke under en stol. Det er mindre penger, mindre vedlikehold, mindre muligheter til frigang, til å få fremstillinger, den type ting på grunn av mangel på personell. (Lærer og rådgiver).

Både Kalfarhuset og Marken skole har mulighet til å bistå for at innsatte skal få flere muligheter utenfor fengslet, men også de opplever at kuttene i kriminalomsorgen har en direkte effekt. Som lærer og veileder forteller, er det færre som får frigang som følge av at det er mindre ansatte på jobb til å ta seg av søknadene. Dette fremmes som en direkte konsekvens av kuttene. Representant fra Kalfarhuset opplever at innsatte har mindre muligheter til å benytte seg av tilbudene som de gir dem:

Vi får enda mindre med innsatte å gjøre når fengslene har mindre ressurser, da blir det slik at alt vi tilbyr blir en ekstra belastning for fengslet, selv om det skulle vært omvendt. De skulle tenkt «Å, så bra! Nå er det noen som kan gjøre det som vi ikke har tid til», men så har ikke de tid til å sitte å skrive ut permisjonssedler eller til å motivere folk til å gå på frigang, fordi alt det skaper ekstra arbeid. (...) De strammer inn slik at de ikke kan være med på ting hos oss fordi de skal låses inn tidligere, fordi at de skal spare penger, også kan de ikke være med lengre på ting. Jeg må si at faktisk så får vi mulighet til å tilby mindre nå som de har strammet inn, selv om det skulle vært omvendt. (Kalfarhuset).

5.3.5 Mangel på ressurser – de innsatte har også merket kuttene

Innsatte merker også at det er blitt færre på jobb. André forteller blant annet at han føler at betjentene aldri har tid hvis han lurere på noe, og flere nevner at det har blitt mindre telefontid og mindre muligheter til å være på data, da det er færre som kan betjene dem under ulike

tjenester. Bente trekker også fram nedleggelse av Øyen som en spesielt negativ følge av kuttene.

Therese har sonet flere fengselsdommer på ulike institusjoner. Hun forteller at under sin siste fengselsdom var det mer innlåsing enn ved tidligere opphold i fengsel, og at dette går utover både det fysiske og det psykiske. Hun beskriver dette som en «runddans – en sirkel som ikke er god». Hun forteller også at færre betjenter på jobb, betydde mindre telefontid og dermed mindre kontakt med utsiden. Hennes beskrivelser av hva mangelen på ressurser i kriminalomsorgen gjør i fengslene, gjenspeiler både det utvalg 1 og utvalg 2 forteller i intervjuene:

Det er mindre betjenter på jobb, veldig mye mer innlåsing, mye mindre trening, fra fem ganger i uken med luft og trening, til tre. Det er TRE timer luft på en uke! Høres jo ikke riktig ut heller? Så ikke bare var du innlåst på natten og fra kveld til morgen, men sånn altså de som ikke da har arbeidstilbud eller i det hele tatt, innlåst fram til lunsj, innlåst etter lunsj, innlåst etter middag også er det ute noen timer også er det innlåst på natten. (Therese, 41 år).

Therese forteller også at mangel på betjenter på jobb førte til mer innlåsing dersom det skjedde noe uforutsigbart: «Så var eneste muligheten de har å låse oss inn, og når guttene skulle luftes, så var det ikke nok betjenter til at vi kunne være inne i boenheten, så da måtte vi låses inne. Det ble en veldig stor merknad på grunn av de økonomiske kuttene» (Therese, 41 år).

5.3.6 Oppsummerende drøfting i lys av perspektivene

Oppsummert viser funnene at utdanning under soning, overgangsbolig og frigang åpner opp fengslet. Progresjonssoningen kan både åpne opp og lukke fengslet, men ses generelt på som et viktig tiltak, da det at man går gradvis mer mot åpenhet anses som viktig for å unngå brå overganger. Funnene viser også at mangel på ressurser går på bekostning av det som åpner fengslet. Mangel på ressurser skaper flere brå overganger som følge av mindre bruk av internett, telefontid, færre permisjoner, mindre bruk av frigang, mer kontroll og generelt mindre kontakt med utsiden.

Respondentene i utvalg 1 har alle startet på lukket soning og gradvis gått mot mer åpenhet. Beskrivelsene av fengsel som «total institusjon» innenfor det lukkede systemperspektivet kan kjennetegnes ved hvordan innsatte opplever den første tiden i fengslet, i varetekt og generelt på lukket soning. Respondentene (som ikke satt i varetekt) forteller at de fikk starte tidlig med å

ta studiespesialiserende mens de fremdeles satt på lukket avdeling i fengslet. Ifølge Baer og Ravneberg (2008) gir denne muligheten en viss form for åpenhet også i den lukkede avdelingen. Dette handler om det Baer og Ravneberg (2008) beskriver som flyt mellom det indre og det ytre og besøk fra utsiden. I dette tilfellet er det lærere som kommer på besøk fra institusjoner utenfor fengslet, som bidrar til at også lukkede deler av fengslet har deler som kan tolkes som åpne. Selv om innsatte den første perioden ikke forlot institusjonen selv, fikk de inntrykk av omverden utenfor gjennom lærerne og fengselsbetjenter, som kan gi en innsikt i samfunnet utenfor.

Tilgang til utdanning er ifølge teorien en vesentlig del av det som åpner fengslet til samfunnet utenfor. Det er enighet blant aktørene om at innsattes mulighet til å forlate fengslet er viktig for deres sosialisering og tilvenning til samfunnet. Dette er i tråd med Niels Christie sitt (1970) syn på isolasjon fra samfunnet som en vesentlig fare for menneskene i organisasjonen. Christie trekker importmodellen inn som en åpnende faktor i fengslet, og legger blant annet vekt på hvordan utdanning åpner fengslet. I dagens fengsler kommer lærerne inn i fengslet, eller innsatte drar fra fengslet og til skolen for å møte læreren. På denne måten er skolen en vesentlig del av det som åpner fengslet, og som bidrar til innsattes tilvenning til samfunnet. Læreren forteller at noe av det som gjør deres mandat ekstra spesielt er at i motsetning til kriminalomsorgen, så stopper ikke samarbeidet med skolen i det den innsatte er løslatt, men fortsetter så lenge den innsatte har behov for det. Dette gjør at læreren kan følge elevens progresjon både under soning, gjennom tilbakeføringen og etter soning. Lærerne har også, som jeg har diskutert tidligere et annet mandat enn fengselsbetjentene. Dette forholdet fremmes som viktig for innsatte. Samtlige av respondentene snakker positivt om skolen og lærerne, og flere forteller at de her har opplevd mestring som de aldri tidligere har erfart.

Samtidig som at skolen åpner opp for samfunnet utenfor, er også skolen bygget opp med en løsere struktur enn fengslet. Evensen (2006) mener i likhet med tilbakeføringskoordinator at fengslet er et mekanisk system. Han mener at et slikt system ikke tar hensyn til menneskelige individuelle behov. Skolen har en annen organisasjonsstruktur enn fengslet, og som nevnt et mandat som ikke handler om å straffe eller kontrollere. Dette gjør at innsatte som er kritisk til fengselssystemet kan oppleve å få støtte av utenforstående via skolegangen. Denne støtten som lærerne på Marken gir fremstår som avgjørende for hvordan innsatte opplever fengselsoppholdet. Lærer og rådgiver ved Marken forteller om hvordan han møter unge mennesker med utfordringer som endelig finner ro. Daniel kan trekkes fram som et eksempel,

da han forteller selv om et liv preget av rus, vold og dårlige skoleopplevelser. Daniel sier han trengte den strenge strukturen i fengslet for å finne roen til å ta utdanning. Dette er i tråd med det Manger (2006) skriver om at fengslet kan være den stabiliserende faktoren som skal til for å gjøre skolegang mulig, for personer som for eksempel Daniel.

Therese og Ole sitt behov for treningen som overgangsboligen gir, kan ses i lys av Hjellnes (2006) som beskriver hvordan spekteret av ulike situasjoner og relasjoner som man kjenner til i samfunnet forsvinner. Mangelen på denne treningen mener hun gjør at innsatte opplever en form for institusjonalisering, som gjør at de ikke er sosialt egnet til å delta i dagliglivet utenfor fengslet. Når handlingsmønsteret «inne» blir for ulikt handlingsmønsteret «ute» blir den sosiale treningen mangelfull. Siden et høysikkerhetsfengsel er mer adskilt samfunnet utenfor, mener samtlige av respondentene i utvalg 2 at det er viktig at innsatte får progresjon i soningen slik at livet på institusjonen går mot et mer normalt, et mer åpent og et mer likt dagligliv som man er vant til utenfor institusjonen.

Betjent ved overgangsbolig forklarer en vanlig dag i overgangsboligen, og legger vekt på at hverdagen i overgangsbolig skal være så normal som mulig. Verdien om normalitet innebærer at fengslet må organiseres på en måte som i størst mulig grad gjenspeiler samfunnet utenfor.

Overflod av rus i fengslet er noe flere poengterer som utfordrende, og blant de innsatte jeg har intervjuet som ikke har et rusproblem, blir det fortalt at det er de som har problemer med rus som har det vanskeligst inne i fengslet. André som forteller at han har følt at «de straffer meg med en gang det skjer noe dumt», kan ses i sammenheng med Lien og Olsen (2008, s. 50) sin undersøkelse som viser at mange innsatte opplever progresjonssystemet som demotiverende, fordi systemet ikke tolererer tabber. I norske fengsler blir det som ansees som god oppførsel belønnet, mens uønsket atferd gir sanksjoner. Dette har for André opplevdes spesielt demotiverende, da istedenfor å få mer hjelp når han går på «en smell», som følge av sine rusutfordringer, møter sanksjoner og ikke hjelp. Progresjonssystemet virket for André imot sin hensikt, da følgene av «tabbene» han gjorde endte med at goder ble trukket tilbake, og han mistet den planlagte progresjonen. Dette førte til at han måtte begynne på utdanning mens han satt på høysikkerhet, noe som for André ble en brå overgang, noe som tilbakeføringskoordinator og de andre aktørene mener at er viktig å unngå.

Det fremmes generell misnøye over at manglende ressurser går på bekostning av personell som igjen går på bekostning av verdiene i kriminalomsorgen, som fokuserer på å åpne systemet. Hammerlin (1994) mener den lukkede institusjonen gir institusjonskompetanse, ikke «livs» kompetanse. Med dette trekker han fram hvordan innsatte ikke kan rehabiliteres i et lukket miljø. Slik som situasjonen i kriminalomsorgen presenteres av utvalget, går dagens straffegjennomføring i motsatt retning enn det som teoretikere og eksperter innenfor feltet mener er riktig. Flere enn noen gang soner med elektronisk soning i hjemmet, noe som gjør at man kan si at dagens straffegjennomføring generelt sett er mer åpen enn for ti år siden. Likevel ser det ut til at kuttene har direkte konsekvenser for tilbakeføringen av innsatte, da flere sentrale aktører, som daglig er i kontakt med innsatte, mener at tilbakeføringen direkte påvirkes av disse endringene.

Som nevnt tidligere, hevder Christie (1970) at organisasjonsformer som åpner systemet er å foretrekke, da isolasjon kan være skadelig for menneskene i organisasjonen. Lien og Olsen (2008), er i likhet med Christie (1970) kritisk til hva som skjer med mennesker på lukket anstalt. Ifølge Hjellnes (2006) som beskriver fengslet som et system preget av mer lukkethet enn åpenhet, har betjenter fokus på kontroll og ivaretagelse av straffens formål, men at de samtidig skal vise omsorg og respekt for innsatte. Som tilbakeføringskoordinator og representant fra Kalfarhuset forteller er det i dag mer søkelys på urinprøvetaking og kontroll, mer innlåsing og mindre tid til å bli kjent og skape relasjoner. Manglende tid til å bli kjent kan skape en usunn dynamikk i forholdet mellom innsatte og betjenter. Mindre kontakt mellom innsatte og betjenter gir også innsatte mindre kontakt med mennesker som lever på utsiden av institusjonen. Dersom man ser situasjonen i sammenheng med Goffman sitt perspektiv på fengslet som «total institusjon», kan det diskuteres om den usunne dynamikken kan få innsatte til å føle seg mindreverdige, da forholdet mellom innsatte og ansatte preges av at avstanden mellom dem er stor dersom det blir for mye fokus på kontroll.

5.4 Hvordan går det med innsatte etter løslatelse?

Dette underkapitlet handler om hvordan det går med innsatte etter løslatelse, og er tredje og siste del av den tredelte analysen. Her vil utvalg 1 og utvalg 2 sine synspunkt skrives løpende, og ikke med en klar todeling slik det har vært under de foregående punktene. Punktene som forteller om hvordan det går med innsatte etter løslatelse oppsummeres og drøftes i lys av teorien mot slutten av kapitlet.

5.4.1 Svak økonomi og gjeld et hinder

Respondenter fra både utvalg 1 og utvalg 2 uttrykker at personlig økonomi er av de fremste hindrene for at innsatte ikke klarer å fortsette med utdanningen etter løslatelse. Gjeld fremmes som et spesielt stort problem blant alle i utvalg 2. Betjent i overgangsbolig forteller at det ikke bare handler om gjeld, men at innsatte må snu opp ned på hele tankegangen for hvordan man bruker penger: «Det er både på grunn av gjeld og på grunn av lite støtte, men mange har jo mye gjeld, og det å gå gjeldsordning, det er vanskelig, og det tar utrolig lang tid. Det å få en økonomisk trygghet, som gjør at du får den roen til å studere eller gjøre de tingene du ønsker» (Betjent i overgangsbolig). Hvis man har gjeld og ingen inntekt er det ikke enkelt å fullføre studiene. Det uttrykkes også kritikk mot at mange tar studiespesialiserende for å ta høyere utdanning, men at svært få får innvilget studielån på grunn av gjeld. André som tok studiespesialiserende i fengslet og startet på høyere utdanning forteller at han måtte slutte på grunn av den økonomiske situasjonen. Han sier han ikke får endene til å møtes, da han verken har råd til skolebøker, busskort eller har mulighet til å skaffe seg en bolig til seg selv og familien.

Blant respondentene i utvalg 1 har samtlige gjeld i ulik grad, fra et sprik på femti tusen kroner til femten millioner. Bente uttrykker at gjeld er en av de største belastningene for henne etter at hun ble løslatt.

5.4.2 Løslatelse uten egnet bolig

Jeg intervjuet seks innsatte eller tidligere innsatte, der fire stykker var løslatt og ferdig med kriminalomsorgen. Av fire hadde to ikke fått bolig enda. Dette viser at selv om det er et mål fra kriminalomsorgen sin side at innsatte skal ha en egnet bolig før løslatelse, er det ikke alltid tilfelle. Daniel står uten bolig og skrev moren sin adresse da han skulle løslates: «Nei, jeg har jo ikke det enda liksom. Jeg bodde litt overalt. Litt hjemme hos fruene, litt hos min mor, litt hos tjommier». Tilbakeføringskoordinator ser på mangel på egnet bolig som det største hinderet for at innsatte skal klare å gå på skole eller arbeid. Både Daniel og André har også utfordringer når det gjelder rus, som også fremmes som en barriere som skaper utfordringer for innsatte i utdanning og arbeidsliv.

5.4.3 utfordringer knyttet til rus

Lærer og rådgiver ved Marken skole mener at rus er den største utfordringen for innsatte som ikke klarer å fortsette på utdannelsen etter løslatelse. Betjent i overgangsboligen sier at innsatte klarer seg mens de er hos dem fordi de da kan skyldes på kriminalomsorgen for at de ikke skal ruse seg, men at det blir vanskelig å takke nei når «de ikke lengre har oss å skyldes på». Daniel forteller at han ønsket å komme seg ut av byen som han bor i for å komme seg unna miljøet som han er en del av: «Det er så komplisert det der med rus. Verden er kynisk når du lever i et rusmiljø. Jeg søkte meg faktisk ut fra byen da, fordi jeg ville ikke tilbake igjen fordi jeg trodde jeg kom til å ta livet av noen eller at noen kom til å ta livet av meg» (Daniel, 25 år).

Fire av seks fra utvalg 1 har hatt eller har utfordringer med rus. Det kommer fram i flere intervju at rus er en utfordring inne i fengslet, og for mange også en utfordring når de blir løslatt. Både Daniel og André har fortalt at de har gått på «noen smeller», som har gitt sanksjoner som har hindret progresjonen i soningen. Jonas har fortalt at han er bekymret for at rus kan påvirke utdanningen: «Hvis jeg røyker hasj, så vet jeg at jeg får gjort mindre ting og jeg dropper ting. Rus har vært en ting i livet mitt. Så når jeg sa at jeg kanskje var litt naiv i forhold til å komme tilbake igjen, så vet jeg at hvis ting blir vanskelig, så kan jeg ruse meg liksom» (Jonas, 21 år).

5.4.4 Økt fokus på studiekompetanse, høyere utdanning og strengere vandel

Relevant kvalifikasjon er noe som fremmes som viktig blant flere i utvalg 2. Begge utvalgene forteller at det er et spesielt fokus på å få fullført studiespesialiserende i fengslet, men at mange innsatte ikke har de ressursene som er nødvendig for å klare å starte på høyere utdanning etter studiekompetansen er fullført. Ifølge lærer og rådgiver påvirkes utdanningen i fengsel av trendene ellers i samfunnet. Skolen er ifølge læreren opptatt av å jobbe tett med næringslivet, og vite hva næringslivet trenger og hvilke kvalifikasjoner næringslivet er på jakt etter. Han forteller at han ofte forsøker å veilede innsatte til en yrkesrettet utdanning: «Som er litt kortere og det er mye jobber».

Både representant fra Kalfarhuset, NAV-veileder og Wayback er kritisk til at det er flest innsatte som tar studiekompetanse. Leder i Wayback sine uttalelser gjenspeiler også de andre aktørenes inntrykk:

Det skjer veldig ofte at de er opptatt av å få folk inn på generell studiekompetanse som i seg selv jo ikke kvalifiserer til noe jobb. En da fremtidig jobb er kanskje tre til fem år unna. Det er ikke realistisk for en som har svært dårlig økonomi, har gjeld, erstatningskrav. Det er nok der jeg føler det kunne vært gjort mer da, i form av rådgivning - hva har du lyst til og hva er virkeligheten? Det blir ikke realistisk. Jeg vil si at hvis to av tre innsatte tar utdanning under soning, så er kanskje bare én av tre i et eller annet studieløp etter løslatelse. Det er en sånn realitycheck for mange at man skal klare å leve på studentbudsjett.. Så de fleste får jo seg arbeid når soningen er ferdig for rett og slett å klare å overleve. (Leder i Wayback).

5.4.4.1 Vandel

Det har de siste årene blitt strengere med vandel, noe flere trekker frem. Bente, som er tidligere innsatt, startet på helsefagarbeider samtidig som hun var på overgangsbolig. Halvveis inn i studiet endret reglene for vandel seg, og hun kan ikke jobbe som helsefagarbeider som hun har utdannet seg som. Lærer og rådgiver ved Marken forteller at «i tillegg er det blitt mer utfordrende med vandel som er blitt utvidet, og man markerer for mye mer». NAV-veileder uttrykte også at dette er en kjent utfordring, spesielt blant kvinner i fengsel: «For en del damer, så er det flere som har begynt på løp for å bli helsefagarbeider eller har et ønske om å bli det, men da er det jo dette med vandel, og det er jo flere og flere yrker som krever plettfri vandel, så det er jo noe som er viktig å ha med seg inn i veiledningen» (NAV-veileder).

5.4.5 Mangel på sosialt nettverk og ensomhet

Fire av seks av respondenter i utvalg 1 fortalte at de var nødt til å bryte med et miljø for å klare å leve et rusfritt liv uten kriminalitet: «Så godt som alle som har hatt en eller annen befatning med rus, ønsker å bryte med tidligere rusbelastet nettverk og ønsker hjelp til å bygge opp et nytt rusfritt nettverk. Så å si alle har hatt rusproblematikk» (Leder i Wayback).

Leder i Wayback opplever at dersom innsatte ikke har et sosialt nettverk og er ensom, kan de føle at endringen de har gjort ikke er verdt det:

De velger bort rus, kriminalitet, gamle venner, men så blir det ikke slik som på Olsenbanden at noen står der med norsk flagg, det er ingen som står der og venter også ender de opp alene i en kjip leilighet, en kjip jobb, ingen venner som de kan være med også tenker de at «var det dette jeg skulle begynne et nytt og bedre liv for?», det blir jo trasig da. Jeg ser jo det at av de som skal gjøre dette på egenhånd, grunnen til at så mange feiler, er fordi det blir for tøft å stå aleine i den første tiden, svært mange svikter etter løslatelse. Det første halve året er det veldig mange som går på trynet og ryker inn igjen. (Leder i Wayback).

Det kommer fram i intervjuene at selv om man gjerne har jobb eller skole å gå til, er det viktig at man har noe å gjøre på fritiden for å ikke være ensom. André sin opplevelse representerer også flere av de andre i utvalg 1 sine opplevelser av ensomhet etter løslatelse: «Når du skal forandre deg, så må du forandre alt. Og da sitter du igjen alene. Jeg har foreldre og søsken, men det er ikke alt. Altså for det første så forstår de ikke hvordan det er, og for det andre så er det ikke alt jeg kan snakke med de om heller» (André, 44 år).

De fleste av respondentene i utvalg 1 forteller at de er medlem av en frivillig organisasjon, og at de etter løslatelsen har vært avhengig av den støtten for å mestre livet utenfor. De forteller at det er hjelp i å ha kontakt med andre som har opplevd det samme, og at det er spesielt viktig i en periode der du skal kutte kontakten med alt du kjenner til, at du har noen du kan snakke med og gjøre fritidsaktiviteter sammen med. Spesielt etter tiden i fengslet, som av flere fortelles om som veldig sosialt, der du hele tiden har folk rundt deg:

Egentlig savner jeg litt livet i fengslet. Jeg savner jobb, og å ha noe som jeg liker å drive på med, og folk. Det var egentlig alltid folk der, så jeg følte meg aldri ensom, slik som jeg er nå. Jeg savner det å ha rutine, og hele tiden å ha noen rundt meg. Fengslet er veldig sosialt, hvis du vil. (Bente, 52 år).

Therese som valgte å flytte til en annen by for å unngå sitt tidligere miljø har til tross for at hun har hatt både studier og fulltidsjobb å drive med, vært avhengig av en frivillig organisasjon for å ikke være ensom:

Uten Wayback hadde jeg gått i kjelleren. Man er vant til å ha folk rundt seg hele tiden også plutselig så står du der, er kanskje i en annen by og kjenner ikke folk, og uten dette nettverket her, så hadde det blitt ensomt. Hvis jeg ikke hadde hatt Wayback, da hadde jeg nok vært alene i egen leilighet. «Gratulerer, du er fri». Jeg hadde savnet den oppfølgingen og det nettverket. Det offentlige er ikke tilstrekkelig.. (Therese, 41 år).

5.4.6 Frykt for sosiale situasjoner og stigmatisering

Som skrevet i punkt 5.4.5 forteller flere i utvalg 1 at de er avhengig av frivillige organisasjoner, uavhengig av om de har jobb eller familie rundt seg. Dette handler for mange om at de ønsker og har behov for å snakke med noen som er i samme situasjon som dem. Representant fra Kalfarhuset forteller at mange har utfordringer på arbeidsplassen med å sitte å snakke om «vanlige ting» i lunsjpausene. Hun mener det er mye som er vanskelig når man skal ut samfunnet. Hun forteller hvordan de fleste innsatte har lav tilknytning til arbeidslivet og skolebenken, noe som gjør at det blir mange nye sosiale settinger som er uvante, med nye

spilleregler som kan ta tid å sette seg inn i. Hun opplever spesielt at enkelte kan være skadet etter mange år på institusjon, og at de generelt har opplevd lite mestring og lite sosial input over tid, og at de dermed vil «tape ut mot alt det sosiale». NAV-veileder bekrefter denne tanken og sier at det sosiale på jobben er skremmende for mange:

Hva har jeg å snakke med de andre om da? Det jeg kan det er kriminelle ting, og kanskje mye rus og de tingene jeg snakker om, så jeg har aldri gått på kor eller fotball, eller et eller annet sånt, hva skal jeg snakke med kollegaene mine om i pausen? Det er jo kjempeskummelt. Hvordan skal jeg være sammen med de her streite folkene? (NAV-veileder).

Ifølge tilbakeføringskoordinator er angstproblemer, ensomhet, mangel på mestring, frykt for å ikke være bra nok og lav selvtillit en barriere: «Jeg klarer ikke dette heller». Han mener at for innsatte som gjerne har vært på en del institusjoner, så er det ikke enkelt å leve et A4-liv når de kommer ut av fengslet. Han peker på at det kan være vanskelig for den øvrige befolkningen å forstå: «Da innsatte ofte har helt andre utfordringer enn det som vi møter på hver dag» (Tilbakeføringskoordinator).

Tilbakeføringskoordinator trekker fram at arenaer som er helt uproblematiske for mange, ofte kan by på utfordringer for tidligere innsatte. Han bruker treningssenter, jobb, sosialt nettverk som eksempler hvor situasjoner som løslatte kan ønske å unngå: «Det er jo ofte i situasjoner der folk ønsker å bli kjent med deg at du får spørsmål om hva du holder på med, hvor kommer du fra?» (Tilbakeføringskoordinator).

(...) så er det jo ofte det at folk som ønsker å bli kjent med deg, så får du spørsmål om hva holder du på med, hvor kommer du fra? Jeg vet det er mange som sier at de frykter den biten av jobben, det med å sitte i lunsjen sammen med 3-4 andre personer som prater om sitt liv, og en sitter og tenker hva i alle dager skal jeg fortelle, jeg er jo bare en sånn der.. Da er det viktig å forsøke å bygge opp personen der til å takle slike situasjoner også (Tilbakeføringskoordinator).

5.4.6.1 Følelsen av skam begrenser muligheter

Leder i Wayback forteller at tidligere innsatte har lav selvtillit, og ofte dropper å søke på jobber i frykt for å måtte fortelle om situasjonen sin. Han forteller at det er innsatte sin egen følelse av utilstrekkelighet som ofte holder dem igjen, og at samfunnet er blitt mer aksepterende enn før til å ta imot løslatte. Dette er det enighet om blant de sentrale aktørene. NAV-veileder opplever at kvinner spesielt opplever mye skam over å sitte i fengsel:

Det er ikke kult å ha vært i fengsel, og spesielt ikke som kvinne. Det er mye skam vi må jobbe med. Skammen kan hindre deg i å komme i jobb og utdanning. Flere oppsøker ikke situasjoner der man kan få spørsmål om hva man har drevet med. «Hvem vil vel ha noe med meg å gjøre, jeg har jo sittet i fengsel». Vi har jo opplevd noen ganger at det er folk som soner som ikke har fortalt til noen at de skal i fengsel, heller ikke mann eller barn, ingen. Det er skambelagt. (NAV-veileder).

Dette med skam er det veldig delte følelser rundt blant utvalg 1. Bente, Ole og Jonas er blant dem som gjennom intervjuene viser at de kan relatere seg til den skammen som utvalg 2 forteller om. Ole ønsker ikke å fortelle til noen at han har vært i fengsel, og han er usikker på om han ønsker å søke jobb på grunn av dette. Han sier at han heller ønsker å starte for seg selv hvis han har muligheten til det, og at han da slipper å forklare hvorfor han har hull på CV 'en. Jonas velger å bli på Marken skole istedenfor å dra på BI, da han er redd for å få spørsmål om hvor han bor og hva han driver med.

Jeg føler liksom ikke folk forstår med mindre de har vært der. Det er jo på en måte over to år der jeg har et hull i CV 'en. Jeg har jo et hull i livet mitt. Hvis noen spør meg hva jeg drev med fra jeg var 19 til 22, så vet jeg liksom ikke hva jeg skal si da... Jeg tror liksom ikke det er så mange som kan skrive at de ikke har gjort noen ting på to år. (Jonas, 21 år).

Jonas forteller også at han er bekymret for at det skal komme opp når han søker jobber at han har gått på en fengselsskole. Han uttrykker mange bekymringer for fremtiden, og han forteller at han har mistet mange venner: «Jeg føler at spesielt folk på min alder er veldig rask til å dømme. (...) Man kan akseptere det, men man vil liksom ikke assosieres med det» (Jonas, 21 år).

5.4.7 Oppsummerende drøfting i lys av teorien

Jeg vil avslutte kapittel 5.4 ved å diskutere innsattes erfaringer fra livet etter soning i lys av teoretikers ulike beskrivelser av hva som skjer med innsatte som sitter i fengsel over en lengre periode. Innsatte som jeg har intervjuet har startet dommen sin på lukket avdeling, hatt progresjon i soningen og dermed hatt gradvis mer åpenhet og tilknytning til samfunnet. Gjennom intervjuene har det kommet fram hvordan fengselsoppholdet har påvirket dem, der noen har hatt positive erfaringer av den strukturerte og lukkede strukturen av fengslet, mens andre trenger mer tid til å akklimatisere seg og finne seg selv igjen etter oppholdet. Felles for dem alle er at de har tatt utdanning under soning. Som nevnt er dette et viktig trekk som åpner fengslet, får innsatte til å føle seg bedre med seg selv ved å gjøre noe nyttig og føle mestring.

Mange innsatte har uavhengig av utdannelsen i fengslet, sammensatte utfordringer som kan skape barrierer for videre skolegang, og et liv uten kriminalitet.

Det er som nevnt tidligere dokumentert at det oppstår en rekke utfordringer i tilbakeføringsfasen og i tiden etter soning som gjør at innsatte ikke klarer å fortsette på utdanningen. Innsatte mister strukturen og roen de har i fengslet og får andre bekymringer og utfordringer som kan hemme dem i videre utdanning. I analysen delte jeg disse utfordringene inn i kategorier, ut fra hva som var fram tredende i intervjuene. Som nevnt kommer det fram at utfordringer knytt til bolig, svak økonomi, gjeld, rus, ensomhet og frykt for stigmatisering beskrives som barrierer som kan hindre innsatte i å fullføre utdanning eller søke arbeid.

I analysen trekkes det fram hvordan innsatte frykter avvisning og stigmatisering som følge av fengselsopphold og hull i CV. Denne bekymringen er ifølge Lien og Olsen (2008) ikke ubegrunnet. Deres undersøkelse viser at tidligere straffedømte er av de gruppene som har minst sjans til å bli kalt inn på jobbintervju. Dette er i tråd med Hammerlin (1994, s. 98) som trekker fram hvordan tidligere innsatte, som er motivert for og interessert i en ny retning i livet, kan oppleve å møte et samfunn som i liten grad er villig til å re-integrere. Undersøkelsen fra Nordlandsforskning er fra 2008, som nå er 13 år siden. Aktørene i utvalg 2 trekker fram at holdninger generelt i samfunnet og blant arbeidsgivere har gått i en positiv retning det siste tiåret. De mener at det har blitt mer åpenhet og mer fokus på å gi folk nye sjanser. Likevel hemmer frykt for avvisning og stigmatisering innsatte i å søke på jobber. Det fremkommer også i intervjuene at innsatte ikke mestrer, eller frykter at de ikke mestrer daglige gjøremål, som for andre kan være uproblematisk. Institusjonen gir deg «institusjonskompetanse» ikke «livskompetanse» skriver Hammerlin (1994). Ifølge Goffman (1961) handler dette om at mangelen på daglige gjøremål gjør innsatte uegnet til å klare flere områder av dagliglivet utenfor. Goffman mener at prosesser i den «totale institusjonen» fører til svekkelse av innsattes personlighet og selvilde. Dette er i tråd med Jonas sin opplevelse om at han er blitt forandret. Han mener han har gått fra å være morsom, sosial og utadvendt til å bli innadvendt og usosial. Dette gjør at han gruer seg til å ulike sosiale settinger, som å møte venner når han har permisjon, og til å dra på BI som han har mulighet til å få frigang til.

Tidligere innsatte som også har rusutfordringer kan oppleve det som Goffman (1986) beskriver som dobbelstigmatisering. Det å ha vært i fengsel og samtidig bære preg av å ha vært i et rusmiljø, kan skape ekstra marginalisering på arbeidsmarkedet. Opplevelsen av stigma i

samfunnet, vil ifølge Goffman (1986) redusere livssjansene til den stigmatiserte. At innsatte er redd for å oppsøke situasjoner der de kan møte fordommer viser at Goffman (1986) kan ha rett i at livssjansene i noen tilfeller reduseres. Det er denne effekten av fengselsoppholdet som Hammerlin (1994) er spesielt kritisk til, da han mener fengslingen ofte får konsekvenser som sosial diskvalifisering og utestengning. Han mener dette er motsatt betydning av hva vi tillegger rehabilitering, som er fengslets fremste mål.

Påkobling fra instanser på utsiden, nye sunne relasjoner og støtte er viktig for innsatte skal mestre tiden etter soning. Fravær fra et kriminelt miljø sammen med støtte fra et sosialt nettverk vil øke innsattes muligheter til å fortsette med utdannelsen sin. Flere av respondentene i utvalg 1 forteller at de er avhengig av en frivillig organisasjon, uavhengig av om de har jobb eller ikke. Både Wayback og Kalfarhuset mener innsatte i dag får mindre mulighet til å starte nettverksbygging inne i fengslet, som følge av mindre ressurser. «Det er for seint å ringe dagen før» sier leder for Wayback. Han er opptatt av at innsatte må bruke tiden i fengslet til å bygge opp relasjoner slik at de har noen som er der når de kommer hjem, hvis ikke blir det ensomt. Mindre muligheter til å bygge relasjoner kan skape mer utfordringer i tilbakeføringsfasen. Sett i lys av Manger (2006) som fremmer bruken av lokalsamfunnet utenfor som viktig for å forhindre en brå overgang, er mer tid utenfor fengslet til relasjonsbygging viktig. Sett i lys av verdien om normalitet i fengslet, vil mindre tid til å gjøre «normale» aktiviteter utenfor fengslet, gi innsatte mindre normalitet og en mer lukket soning.

Innsattes erfaringer i tilbakeføringsfasen og tiden etter soning er ulike, og mange har sammensatte utfordringer. Disse erfaringene forsterker blant annet behovet innsatte har for å oppleve mestringsfølelse, da det å ha tro på seg selv fremmes som viktig for at innsatte skal tørre å ta sjanser i møte med samfunnet. Denne mestringsfølelsen forteller innsatte at de får gjennom utdanning i fengslet. Utfordringene beskriver også behovet for gradvis åpenhet til samfunnet, og et fengsel som gir rom for rehabilitering i form av kontakt med samfunnet utenfor. I en situasjon der innsatte går gjennom en stor omveltning, kan det å ha et sosialt nettverk som man kan støtte seg til og rådføre seg med, ifølge flere av respondentene, være en avgjørende faktor.

6.0 Avsluttende drøfting og refleksjoner i lys av systemperspektivene

I dette avsluttende kapitlet vil jeg drøfte den overordnede problemstillingen:

Hvordan fungerer tilbakeføringen med tanke på å få innsatte til å fullføre utdanning eller komme inn i arbeidslivet etter soning?

Jeg vil trekke fram sentrale funn som ble presentert i kapittel 5, og diskutere funnene i lys av de tre systemperspektivene: det rasjonelle systemet, det naturlige systemet og det åpne systemet.

Det er bred enighet blant forskere om at mer åpenhet i fengslet øker sjansene for rehabilitering. Stadig flere soner i dag med elektronisk kontroll i hjemmet (fotlenke) som viser at straffegjennomføringen generelt går mot mer åpenhet i soningen. Likevel er det til enhver tid rundt 3000 mennesker som soner en dom inne i fengslet. Selv offentlige skriv som stortingsmeldinger refererer til forskning som dokumenterer at det å sitte i fengsel kan være skadevirkende for mange. I stortingsmelding nr. 12 (2014-2015) om *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen* står det at fengselsoppholdet blant annet kan føre til institusjonalisering og passivisering, som skaper utfordringer med å vende tilbake til det vanlige samfunnet. For å gjøre veien tilbake enklere, og for å gjøre rehabilitering mulig, er det flere tiltak og verdier i dagens fengsler som skal åpne institusjonene.

6.1 Stadig flyt mellom innsiden og utsiden

Allerede fra innsatte kommer inn i fengslet er det fokus på at innsatte skal tilbake til samfunnet. Dette søkelyset starter med påkobling av instanser inne og utenfor fengslet. Det er et tverrfaglig samarbeid der ulike instanser med ulike mandat skal sørge for at fengselsoppholdet og veien tilbake til samfunnet blir enklest mulig for den innsatte. Denne påkoblingen handler om å knytte kontakt med utsiden, slik som helse, utdanningsinstitusjoner og NAV i kommunen. Dette er et samarbeid som skal åpne opp fengslet, da tjenester utenfra importeres inn i fengslet. Dette er slik systemet i hvert fall ideelt sett skal fungere. Innsatte har ulike erfaringer fra dette samarbeidet, og ikke alle har individuelle planer og påkobling fra de instansene som de ønsker. Likevel har jeg en generell oppfatning av at respondentene i utvalg 1 som jeg har intervjuet, er fornøyd med denne delen av tilbakeføringsarbeidet, med noen unntak. Dette kan ha en sammenheng med det representant fra Kalfarhuset forteller, om at de innsatte som har vært i

kontakt med Marken skole oftere enn andre har individuelle planer og ansvarsgruppemøte. Innsatte som tar del i utdanning i fengslet, har i de fleste tilfeller først startet inne i fengslet med lærere som kommer inn, og senere i soningsløpet fått frigang som har gitt dem muligheten til å forlate institusjonen. Dette fremmes som en viktig del av tilbakeføringsarbeidet, da progresjon i soningen gradvis skal gi innsatte økt åpenhet.

Denne flyten mellom innsiden og utsiden er det Baer og Ravneberg (2008) trekker fram som et eksempel på at fengslet har åpne trekk, både på lukket og på åpen avdeling. Flyten mellom det indre og det ytre, og påvirkningen fra omgivelsene rundt, er det Scott (1998) i sine tre organisasjonsperspektiver vektlegger i det åpne systemperspektivet. Innsattes opplevelse av fengselsundervisningen og møte med den normale institusjonen, kan skape følelse av frihet og økt sosialisering med utsiden. Møtet med «normale» institusjoner og «normale» mennesker som har en annen rolle enn å kontrollere, slik som Goffman (1961) presiserte var betjentens rolle, fremstår som spesielt positivt for innsatte. Ikke fordi innsatte gir et inntrykk av at betjentene kun kontrollerer dem, men fordi forholdet med lærerne trekkes fram som spesielt viktig. Det er flere som trekker fram hvordan betjentene også har vært til hjelp, men at de ikke har tid og at innsatte derfor ikke føler seg sett.

6.2 Mot en mer statisk organisasjonsstruktur

Tilbakeføringskoordinator stiller seg bak Evensen (2006), og mener i likhet med han at fengslet er et mekanisk system som gradvis de siste ti årene har innført mer formelle strukturer. Det mekaniske systemet går ifølge Evensen på bekostning av menneskelige behov, noe som fremmes fra innsatte som André. Han forteller om opplevelser der han trengte hjelp, men ble svart med sanksjoner. André kritiserte også fengslet for å behandle alle innsatte likt, selv om innsatte er enkeltindivid med ulike behov. Hans opplevelse kan knyttes til Goffman (1961) sin beskrivelse av den «totale institusjon», der en hovedkarakteristikk som fremmes handler om hvordan innsatte kollektivt skal ledes. I lys av Goffman (1961) sin beskrivelse av den «totale institusjonen» legges rollene man har i hjemme bort i møtet med institusjonen. Man går inn i en ny rolle som «innsatt», og mister sin identitet. At alle innsatte behandles likt er ikke en generell opplevelse jeg har fått i intervjuene. Denne følelsen er noe som varierer mellom respondentene. Noen av respondentene forteller også at dette er en følelse som varierer mellom de ulike avdelingene i fengslet. På en avdeling kan de føle seg sett, mens på en annen føler de seg oversett. Generelt er innsatte opptatt av hvordan noen enkeltpersoner i systemet har stått på

for å hjelpe dem, mens andre peker på urettferdighet som følge av at noen får muligheter, «men jeg får bare avslag».

I lys av det rasjonelle perspektivet blir beslutninger tatt på bakgrunn av faste vilkår som regler og begrensninger, som gjør at atferden til ansatte mer statisk. Koblet opp mot fengslet gir flere rammer mindre rom for betjenters mulighet til å forme organisasjonen med uformelle og personlige egenskaper. Betjent for overgangsbolig forteller i intervjuet at han synes strukturene var blitt strengere, og at betjentene har mindre selvbestemmelse i arbeidet: «Jeg synes det har blitt strengere, mye mer bokstavtro. Det er mindre kreativt bruk av lovverket. Når vi åpnet fikk alle innsatte 50 permisjonsdøgn, nå får nesten ingen. Det er blitt mye strengere praktisering av permisjonsreglene» (Betjent i overgangsbolig). Strengere praktisering av permisjonsreglene og mer statiske strukturer i organisasjonen gjør fengslet mer lukket.

Progresjonssystemet fremmes som et tiltak som skal øke innsattes tilvenning til samfunnet, og en faktor som skal åpne fengslet mer og mer. I analysen trekker jeg fram hvordan innsatte og ansatte erfarer at progresjonssystemet både åpner og lukker systemet. I situasjoner der innsatte blir fratatt progresjonen sin som følge av negative sanksjoner på adferd, går progresjonssystemet i motsatt retning, og lukker fremfor å åpne systemet. Dette forteller også de sentrale aktørene at kan være problematisk i forbindelse med skolegang. Tilbakegang i progresjonen gjør at innsatte som er på skolen på frigang kan miste den rettigheten, og ikke ha mulighet til å fortsette med det vedkommende har startet på. At innsatte mister gangen i progresjonen som følge av oppførsel som strider imot organisasjonen, kan ses i sammenheng med Goffman (1961) sitt perspektiv på den «totale institusjonen». Han presenterer «privilegiumssystemet» som et virkemiddel i fengslet som gjør at innsatte føler seg underordnet personalet.

6.3 Utdanning gir mestring, sosialisering og åpner fengslet

Utdanning er det fremste middelet for å oppnå rehabilitering og er et viktig ledd i å skape en god tilbakeføring. Utdanningen som innsatte tar i fengsel er ikke bare viktig fordi man får studiekompetanse eller annen relevant kvalifikasjon, men også fordi innsatte som tar utdanning får flere muligheter i soningen. Innsatte forteller at de opplever mestring og at de opprettet gode relasjoner med lærerne. Respondentene fra utvalg 1 forteller at de føler seg sett og at utdanningen blir som et fristed. Deres opplevelser av hva utdanningen i fengsel har gjort for

dem samsvarer med Manger (2006) sitt syn på hvordan aktiv bruk av frigang og kontakt med institusjoner utenfor fengslet bidrar til å øke sosial kompetanse og forbereder til et liv utenfor institusjonen.

Lærer og rådgiver mener at noe av det som er ekstra spesielt for dem som tar utdanning under soning, er at kontakten med skolen ikke avslutter den dagen innsatte løslates. Da jeg intervjuet elever på Marken skole, var det elever som kom fra fengslet, fra overgangsbolig og en som var løslatt. Løslatte får komme så lenge de har behov for det. Fengslet gir derfor ikke bare et «fristed» under soning, men også en oppfølging etter soning, noe som både innsatte og aktører presiserer at er viktig etter løslatelse. På Marken deltar elever av begge kjønn, og elever som tar ulike utdanninger samles. Dette gir økt sosialisering, og man blir vant til å være sammen med nye mennesker og skape nye relasjoner. Læreren ved Marken sier at de har et ønske om at alle som går på Marken skal begynne mens de enda er i fengsel, på frigang. Dette er et viktig ledd i åpne opp for samfunnet mens innsatte fremdeles er i fengsel.

Aktørene forteller at på grunn av et system som er mer statisk og har mer fokus på sikkerhet, opplever de at det er vanskeligere å få frigang. Dette er i sammenheng med at det både er blitt strengere regler, men også manglende ressurser som gjør at betjenter har mindre tid til å jobbe med denne type arbeid. Mer fokus på sikkerhet merkes også ved at regler for internett og kommunikasjon med utsiden skal bli strengere. Dette er ifølge tilbakeføringskoordinator forårsaket av at det er økt kriminalitet på internett, og færre betjenter på jobb til å kontrollere kommunikasjonen. Mindre bruk av internett gjør at innsatte ikke klarer å følge med på sosiale spilleregler i samfunnet, og faller fra den teknologiske utviklingen. Dette skaper utfordringer i tilbakeføringsfasen, da innsatte som har utfordringer med at alt rundt seg er nytt, også opplever å ikke henge med på det teknologiske. Løslatte som møter i en ny jobbsituasjon eller på en ny utdanningsinstitusjon uten å ha kontroll på det teknologiske, kan oppleve dette som en barriere. Dette gir potensielt færre muligheter, hemmer progresjon og skaper mindre åpenhet.

6.4 Fengslet er mer lukket som følge av manglende ressurser

Det er enighet blant alle respondentene i utvalg 2 at manglende ressurser i kriminalomsorgen har ledet fengslet i en retning mot mer lukkethet for dem som soner dommen i fengslet. Dette skaper sperrer for tilbakeføringen, da alle verdier som fremmes som rehabiliterende og åpne tiltak, reduseres på bakgrunn av økonomi. Tiden i fengslet blir beskrevet av respondentene i

utvalg 1 som preget av mye tid på cellen, og lite rom for aktivitet. Det sies at dette skyldes at det ikke er sikkerhetsmessig forsvarlig at innsatte er like mye i fellesområdene som tidligere, da det ikke er nok betjenter til å kontrollere situasjonen. Mer innlåsing, mindre frigang, færre permisjoner og strengere internettkontroll fører til institusjoner med mer totale trekk.

Ifølge Hjellnes (2006) er fengslets virksomhet rettet både utad og innad. Fengslet skal rehabilitere på en måte som skal være det beste for den innsatte, og som også er en langsiktig sikkerhet for samfunnet. Som nevnt innledningsvis er det i forskning enighet om at den beste metoden for rehabilitering er gjennom tiltak som åpner fengslet, som skaper normalitet og som forbereder innsatte til livet etter soning. Som NAV-veilederen uttrykker, blir dette å dra tilbakeføringen «langt, langt tilbake».

6.5 Oppsummering og avsluttende refleksjoner

I tilbakeføringsarbeidet fremmes det som viktig å åpne opp kontakten med utsiden slik at forbindelsen er opprettet før innsatte kommer ut og står på egne bein. Innsatte har behov for et ryddig system og et støtteapparat rundt seg som tar ansvar og setter dem i kontakt med de riktige instansene. I tilbakeføringen til samfunnet er det mye som må være på plass. Dess mer åpent fengslet er og dess mer progresjon i soning innsatte har, desto større er sjansene for at nødvendige faktorer er på plass før løslatelse. Dette er også slik kriminalomsorgen ideelt sett ønsker at tilbakeføringen skal være, at ingen skal løslates med «løse tråder». Det fremkommer at dette likevel skjer.

Innsatte har ofte sammensatte utfordringer som rus, gjeld, svak økonomi, mangel på egnet bolig og dårlig selvbilde. Utdanning gir mestringsfølelse, et bedre selvbilde og kvalifikasjon. Ofte er utdanningen innsatte tar i fengslet uferdig, eller de har tatt studiekompetanse som gjerne krever videre kvalifikasjon. Innsatte med sammensatte utfordringer kan ha vansker med å fortsette på utdannelsen sin som følge av at de har nok med å håndtere disse utfordringene. Hvis ikke alt rundt er i orden viser funnene at det å fortsette på utdanning ofte kommer i andre rekke.

Uavhengig av om man fortsetter på studiene etter soning, utgjør utdanningen en stor nytteverdi for den enkelte. I tillegg til å gi innsatte individuelle belønninger, er også utdanning et viktig virkemiddel for å åpne opp fengslet. Utdanning gir mer gjennomstrømning av informasjon og mennesker som kommer inn med et annet mandat enn kontroll og sikkerhet. Utdanning og

straffegjennomføringens verdier er bidrag som i all hovedsak skal åpne opp fengslet og som skal bidra til en positiv tilbakeføring for innsatte. De åpne trekkene begrenses likevel av at det også finnes lukkede strukturer i fengslet. I lys av dette vil jeg avslutningsvis konkludere med at fengslet, uavhengig av avdelinger, har trekk fra alle de tre systemperspektivene i ulik grad. Dette er i tråd med Scott (1998) som mener at alle tre perspektivene i mer eller mindre grad, kan ses i alle organisasjoner. Scott (1998, s. 31-32) beskriver tre ulike perspektiv, men fremhever at perspektivene ikke utelukker hverandre, men delvis overlapper og komplementerer hverandre. Innsatte og nøkkelaktørers opplevelse av fengslet inneholder beskrivelser som både åpner og lukker systemet.

Alle verdiene som dagens straffegjennomføring bygger på som normalitetsprinsippet, importmodellen, frigang og soningsprogresjon åpner fengslet, og fengslet er stadig i kontakt og blir påvirket fra utsiden. Variasjoner i samfunnet påvirker, og fengslet må holde tritt med samfunnsmessige endringer, slik som teknologi og etterspørsel på arbeidsmarkedet. Fengslet viser også formaliserte strukturer, som både er statisk, men som også påvirkes av menneskene i systemet. Fengslet har streng struktur, men innsatte er spesielt opptatt av at deres muligheter påvirkes av menneskene de møter.

Som nevnt i kapittel 3 brukes Goffman (1961) sin beskrivelse stadig til å forklare og forstå fengslet. Hans beskrivelse av en «total institusjon» som fullstendig adskilt fra samfunnet stemmer ikke overens med innsatte og sentrale nøkkelaktørers beskrivelse av dagens fengsler. I hvert fall ikke om man ser Goffman (1961) sin beskrivelse av fengslet som «total institusjon» i lys av Scott (1998) sine tre systemperspektiver. Fengslet er aldri fullstendig lukket på grunn av gjennomstrømningene av informasjon og mennesker som kommer fra utsiden og inn. Goffman (1961) sin teori er dermed ikke beskrivende for dagens fengsler, men det finnes trekk ved hans definisjon som fremdeles kan være gjeldene i enkelte deler av soningen. I hvert fall beskrives innsattes opplevelser fra tiden på lukket avdeling av trekk som er gjenkjennbare fra Goffman (1961) sin skildring av den «totale institusjonen», men innsattes beskrivelser inkluderer også trekk som samtidig åpner. Det å beskrive fengslet som fullstendig lukket blir derfor ikke riktig, og som Scott (1998) vil trekkene ved institusjonen overlappe og komplementere hverandre.

Tiden på lukket avdeling erfares fra noen av respondentene som krevende, mens fra andre som helt nødvendig for å finne ro. Selv om de på lukket avdeling også har kontakt med omverden

gjør den statiske strukturen i fengslet, og dager preget av innlåsing, gjøremål etter klokkeslett og savn etter familie, barn og venner at den første tiden er utfordrende for mange. Innsatte trenger ofte tid til å tilvenne at fengslet åpner opp, og progresjon i soning fremmes som spesielt viktig for at overgangen fra lukket til åpen, eller fra fengslet til samfunnet, ikke skal bli for brå. På bakgrunn av forskning som forteller om hvordan innsatte reagerer på fengselsoppholdet, har det blitt mer fokus på verdier i straffegjennomføringen som åpner systemet. Dette er verdier som bygger på normalitetsprinsippet, importmodellen og innsattes rettigheter.

Til tross for økt fokus på verdiene som åpner, erfarer respondentene at fengslet går i en retning som lukker fengslet. Dette strider imot verdiene for dagens straffegjennomføring som tilsier at åpenhet er veien til rehabilitering. Respondentene i utvalg 2, som jeg tidligere har beskrevet som «bakkebyråkrater» fordi de jobber nært og aktivt med innsatte i tilbakeføringsfasen, er samtlige kritiske til denne retningen som kriminalomsorgen går.

Dette viser at åpenheten i fengslet er sårbar. Både når det gjelder mangel på ressurser og økt søkelys på sikkerhet.

Kuttene i kriminalomsorgen og effekten av redusert bemanning, mer lukkethet og mindre muligheter har preget intervjuene spesielt. Under punkt 2.6 refererte jeg til en rapport som brukte uttrykket «ostehøvelkutt» for å beskrive hvordan ABE-reformen har blitt håndtert i kriminalomsorgen. Ifølge denne rapporten ble midlene i kriminalomsorgen kuttet med omtrent 75 millioner kroner (Oslo Economics & Agenda Kaupang, 2018, s. 4-7). ABE-reformen ble innført med statsbudsjettet for 2016, men rapporten nevner kutt allerede fra 2014. De sentrale nøkkelaktørene forteller at de har erfart nedgangen i ressurser det siste tiåret. Jeg opplever at dette er noe som mange bryr seg om og ytrer bekymring og frustrasjon over. Til videre forskning ville det vært nyttig å undersøke den faktiske effekten av disse økonomiske kuttene. Hvor stor påvirkning har dette på innsattes tilbakeføring?

7.0 Litteraturliste

Aase, T.H. & Fossaskaret, E. (2014). *Skapte virkeligheter. Om produksjon og tolkning av kvalitative data* (2.utg). Universitetsforlaget. Oslo

Asbjørnsen, A., Manger, T., Jones, L., Eikeland, O., & Norge Fylkesmannen i Hordaland. Utdanningsavdelinga. (2017). *Norske innsatte: Kartlegging av lesevaner og oppmerksomhetsvaner 2015* (Vol. Nr. 2/17, Rapport (Norge. Fylkesmannen i Hordaland. Utdanningsavdelinga)). Bergen: Fylkesmannen i Hordaland. Hentet fra <http://www.oppikrim.no/Documents/Oppikrim/Dokument/FOU%20publikasjoner/Rapport%202%202017.pdf>

Askheim, O.P. (2020). Brukermedvirkning - fra politikk til praksis. *Tidsskrift for Velferdsforskning*, (3), 170-186. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.0809-2052-2020-03-02>

Axelsen, T., & Østensen, R. (1970). I stedet for fengsel: Idéer og forsøk (Vol. 250, En pax-bok). Oslo: Pax.
Modeller for fengselsorganisasjonen av Nils Christie (s.70-79).

Baer, L.D., & Ravneberg, B. (2008). The outside and inside in Norwegian and English prisons. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 90(2), 205-216.
DOI: 10.1111/j.1468-0467.2008.00287.x

Blindheim, Bjørn-Tore. (2020). Organisasjon som sammensatt orden. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 61(2), 173-185. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2020-02-05>

Christensen, T., Læg Reid, P., Roness, P.G., Røvik, K.J. (2010). *Organisasjonsteori for offentlig sektor* (2. utg.) Oslo: Universitetsforlaget

Christie, N. (1970). (1970). Modeller for fengselsorganisasjonen. I T. Axelsen & R. Østensen (Red.), *I stedet for fengsel: Idéer og forsøk*. Oslo: Pax.

Christoffersen, L. & Johannesen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanningene*.

Abstrakt Forlag. Oslo

Eikeland, J.E., Manger, T., Asbjørnsen, A. (2016). *Norske innsette: Utdanning, arbeid, ønske*

og planar. Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelingen. Hentet fra

<https://khrono.no/files/2018/03/15/Rapport%20202016.pdf>

Evensen, K. (2006). Betjentrollen i organisasjonen. I E. Larsen (Red.) *Fengslet som endringsarena: bok for fengselsbetjenter* (s. 241-268). Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter

Falck, S. (2015). *Tilbakeføringsgarantien som smuldret bort. Mellom kriminalomsorg og kommunale tjenester. Tiltaksbro, systematikk eller tilfeldighet?* (SIRUS rapport 3/2015). Hentet fra

<https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2015/sirusrap.3.15.pdf>

Finanskomiteen (2015-2016) *Innstilling til stortinget fra finanskomiteen om nasjonalbudsjettet og forslaget til statsbudsjett for 2016* (Meld. St 1 (2015-2016)).

Hentet fra:

<https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2015-2016/inns-201516-002.pdf>

Fylkesmannen i Vestland. (2018). Opplæring innanfor kriminalomsorga 2018.

Tilstandsrapport. Hentet fra

[http://www.oppikrim.no/Documents/Oppikrim/Dokument/Tilstandsrapportar/Tilstandsrapport %202018%20web.pdf](http://www.oppikrim.no/Documents/Oppikrim/Dokument/Tilstandsrapportar/Tilstandsrapport%202018%20web.pdf)

Goffman, E. (1967) *Erving Goffman: Anstalt og menneske*. Viborg: Jørgen Pauldansk forslag

Goffman, E. (1986). *Stigma*. New York: Touchstone

Golpen, M. (2020, 3. September). Rus- og helseutfordringer i norske fengsel. Hentet fra

<https://rop.no/aktuelt/rus--og-helseutfordringer-i-norske-fengsel/>

Grimen, H. (2012). *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter* (3.utg). Oslo

Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder* (2.utg). Fagbokforlaget. Bergen

Hammerlin, Y. (1994) Tidsglimtet – et fengselssystem eller kriminalomsorg i endring? I

Festskrift til Kåre Bødal (s. 87-102). Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter og Justisdepartementet, kriminalomsorgsdepartementet.

Hjellnes, S. (2006). Totale trekk ved fengsel og fengsling. I E. Larsen (Red.) *Fengslet som endringsarena: bok for fengselsbetjenter* (s. 118-147). Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter

Justis- og beredskapsdepartementet. (2017). *Redusert tilbakefall til ny kriminalitet. Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff* (2017-2021). Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/3f8ac79225654863ad3f9b0e082bf9f0/g-0440-b_reduert-tilbakefall_net.pdf

Justis- og beredskapsdepartementet. (2007-2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. (Meld. St. 37 (2007-2008)). Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008-/id527624/?ch=1>

Justis- og beredskapsdepartementet. (2014-2015). Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen. (Meld. St. 12 (2014-2015)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/7fcd260d2f1f44e8b26df955192a01fd/no/pdfs/stm201420150012000dddpdfs.pdf>

Kriminalomsorgen. (u.å.-a). Overgangsbolig. Hentet fra: <https://www.kriminalomsorgen.no/overgangsbolig.518718.no.html>

Kriminalomsorgen. (u.å.-b). Utdanning og opplæring. Hentet fra: <https://www.kriminalomsorgen.no/utdanning-og-opplaering.527955.no.html>

Kriminalomsorgen. (u.å.-c). Hva slags typer straff finnes det? Hentet fra: <https://www.kriminalomsorgen.no/hva-slags-typer-straft-finner-det.275772.no.html#>

Kriminalomsorgen (u.å.). Utdanning og opplæring. Hentet 20.mars 2020 fra <https://www.kriminalomsorgen.no/utdanning-og-opplaering.237883.no.html>

Kriminalomsorgen region vest (u.å.). *Vendepunktet!* [Brosjyre]. Kriminalomsorgen: region vest

Kriminalomsorgsdirektoratet. (2020, 17. april). Flere gjennomfører straff med fotlenke. Hentet fra <https://kommunikasjon.ntb.no/pressemelding/flere-gjennomforer-straft-med-fotlenke?publisherId=17847130&releaseId=17883654>

Kunnskapsdepartementet. (2005) *Enda en vår* St. Meld. nr. 27 (2004-2005)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/932fe17bbd0c4866af94f290c7639604/no/pdfs/stm200420050027000dddpdfs.pdf>

Langelid, T. (2016, 4. februar) Velferdsstaten – også for innsette. Hentet fra: <https://utdanningsforskning.no/artikler/velferdsstaten--ogsaa-for-dei-innsette/>

- Langelid, T. (2015) *Bot & betring? Fengselsundervisninga si historie i Noreg*. Cappelen Damm Akademisk
- Langelid, T. & Manger, T. (2005). *Læring bak murene*. Bergen: Fagbokorlaget Vigmostad og Bjørke AS
- Lien, L., & Olsen, T. (2007). *Ny karriere eller ny barriere?: Arbeidsdimensjonen ved soning* (Vol. Nr. 1008/07, NF-arbeidsnotat (online)). Bodø: Nordlandsforskning. Hentet fra http://evaluering.nb.no/eval-utlevering/innhold/URN:NBN:no-nb_overfordokument_1174_Eval_0/pdf
- Manger, T., Eikeland, O.J., Jones, L.Ø. & Asbjørnsen, A.E. (2017, 1. september). Innsette i fengsel under 25 år tek utdanning, men har vanskar med lesing, skriving, rekning og ADHD. Hentet fra <https://utdanningsforskning.no/artikler/innsette-i-fengsel-under-25-ar-tek-utdanning-men-har-vanskar-med-lesing-skriving-rekning-og-adhd/>
- Mathiesen, T. (1995). *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax forlag. Hentet fra: https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2010042708046?page=3
- Nielsen, K. (2005). *Institutionel teori. En tverrfaglig introduktion*. Roskilde Universitetsforslag
- Oslo Economics & Agenda Kaupang (2018, 18. januar). *Analyse av driftssituasjonen i kriminalomsorgen etter innføringen av ABE-reformen*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/b7e267cf8e0d4631a6f324a765313298/analyse-av-driftssituasjonen-i-kriminalomsorgen-18012018.pdf>
- Pettersen, T., Skaalvik, E.M. & Finbak, L. (2005). Kapittel 8 Fra fengsel til storsamfunn: Elevers forberedelser til løslatelse og tiden etter endt soning. I T. Langelid & T. Manger (red.), *Læring bak murene: Fengselsundervisningen i Norge*. (s. 182-202). Bergen: Fagbokorlaget Vigmostad og Bjørke AS

Ravneberg, B. (2005). Kapittel 3 Dannelse eller disiplinering. I T. Langelid & T. Manger (red.), *Læring bak murene: Fengselsundervisningen i Norge*. (s. 182-202). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS

Regjeringen (2005) *Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet*. (2005-2009). Hentet fra:
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/2005/regjeringsplattform_soriamoria.pdf

Revoll, M. (2015). *Innsattes levekår 2014: Før, under og etter soning* (Vol. 2015/47, Rapporter (Statistisk sentralbyrå: online)). Oslo: Statistisk sentralbyrå. Hentet fra
<https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/244272?ts=150b8c1bce0>

Sannerud, L. (2021) Virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen 2021-2026. Hentet fra
https://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/4809326.823.mbtqwblbkpljqk/KDI_strategibrosjyre+2021-2026_FERDIG.pdf

Skaalvik, E.M., Finbak, L. & Pettersen, T. Undervisning i fengsel. På rett kjøp? (2003). I Fylkesmannen i Hordaland. *Evaluering av fengselsundervisninga*. (2004) (s. 5-22). Hentet fra:
<https://www.oppikrim.no/Documents/Oppikrim/Dokument/FOU%20publikasjonar/Evaluering%20av%20fengselundervisninga%202004.pdf>

Skarøhamar, T., & Telle, K. (2009). Livet etter soning - hindrer arbeid tilbakefall?: Etter avsonet domarbeid og risiko for ny fengsling. I *Samfunnsspeilet (online)*, 23(2009) nr. 4, Samfunnsspeilet (online). Statistisk sentralbyrå.

Scott, W.R. (1998). *Organizations - rational, natural, and open system* (4. utg.) New Jersey: Simon & Schulster

Statistisk sentralbyrå (2021, 25. mars) Fengslinger. Hentet fra <https://www.ssb.no/fengsling/>

Stiftelsen CRUX (u.å.) Om oss. Hentet fra

<https://stiftelsen-crux.no/her-er-vi/crux-kalfarhuset-oppfolgings-senter-55960155/om-oss>

Straffegjennomføringsforskriften. (2002). Forskrift til lov om straffegjennomføring

(FOR-2002-02-22-183) Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2002-02-22-183>

Straffegjennomføringsloven. (2001). Lov om gjennomføring av straff (LOV-2001-05-18-21).

Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>

Straffegjennomføringsloven. (2001). Forberedelse til løslatelse (LOV-2001-05-18-21). Hentet

fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>

Straffegjennomføringsloven (2001). Forvaltningssamarbeid. (LOV-2001-05-18-21). Hentet

fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>

Thaagard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitative metoder.* (5.utg).

Bergen: Fagbokforlaget

Tilbakeføring (2020, 2. mars) Aktører, roller og ansvar. Hentet fra

<https://xn--tilbakefring-2jb.no/roller-og-aktorer/>

Tilbakeføring (u.å.) Tilbakeføring. Hentet fra <https://xn--tilbakefring-2jb.no/>

Utdanning- og forskningsdepartementet. (2004-2005). *Om opplæring innenfor*

kriminalomsorgen. (St.meld. nr. 27 2004-2005). Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/contentassets/932fe17bbd0c4866af94f290c7639604/no/pdfs/stm200420050027000dddpdfs.pdf>

Vollan., M. (2016). «Mot normalt»? Normalitetsprinsippet i norsk straffegjennomføring.

Tidsskrift for Strafferett, 16(4), 447-461. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2016-04-06>

Wayback (u.å.) Om oss. Hentet fra <https://www.wayback.no/>

Vedlegg

Vedlegg 1: Godkjent søknad fra NSD

5.11.2020

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD NORSK SENTER FOR FORSKNINGSDATA

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Fengselsutdanningens relevans for innsatte sin tilbakeføring til samfunnet

Referansenummer

798274

Registrert

07.09.2020 av Amalie Toska Ottesen - 146459@stud.hvl.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Høgskulen på Vestlandet / Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett / Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Bodil Ravneberg, Bodil.Ravneberg@hvl.no, tlf: 4755585966

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Amalie Toska Ottesen, amaliotoskaottesen@gmail.com, tlf: 48048308

Prosjektperiode

15.08.2020 - 15.08.2021

Status

23.09.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

23.09.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 23.09.20 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde

<https://meldeskjema.nsd.no/vurdering/5eeaed2e-0112-45a5-b2d2-2d5d8ca00671>

1/3

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring innsatte

Vil du delta i forskningsprosjektet?

Fengselsundervisningens relevans for tilbakeføring til samfunnet

Formålet er å undersøke hvordan utdanningen som tilbys i norske fengsel, bidrar i tilbakeføringen til samfunnet, det vil si i hvilken grad opplæringen din har vært relevant etter endt soning, og i møte med arbeidslivet?

Dette skrivet gir deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg. Jeg vil søke hjelp til å finne passende kandidater til studiet gjennom frivillige organisasjoner, eller personer som har kjennskap til personer som oppfyller de kriteriene som er relevante.

Formål

Jeg går siste året på master i samfunnsfagdidaktikk ved Høyskolen på Vestlandet, campus Bergen, og forskningsprosjektet er i hovedsak rettet mot min masteroppgave. Jeg har likevel sett et forskningsbehov, og håper at prosjektet kan bidra til å rette oppmerksomhet mot feltet.

Studien som har som formål å se på hvilke erfaringer tidligere innsatte sitter igjen med fra perioden med utdanning i fengsel, og i overgangsfasen fra fengsel til frihet. Jeg er interessert i å høre gode og dårlige erfaringer om hvordan samarbeidet mellom enkeltpersoner, utdanningsinstitusjoner, arbeidsplasser og kriminalomsorgen fungerer i praksis. Jeg vil gjerne høre hvordan din opplevelse av overgangen fra fengsel til frihet er, både hvilke barrierer som finnes i overgangen, og hvilke suksesshistorier som finnes.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg er interessert i å intervju tidligere innsatte over 20 år som har sonet en fengselsdom og som har startet på eller fullført utdanning i fengsel. Jeg er interessert i å snakke med noen som personlig har opplevd overgangen fra fengsel til frihet, som kan fortelle om sin opplevelse av det å ta utdanning i fengsel, og hvordan arbeidslivet eller utdanningsinstitusjoner i ettertid har tatt i mot dem.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du møter meg til et intervju. Intervjuet vil bli gjort på et sted der du er komfortabel, gjerne på en café eller et annet offentlig sted. Intervjuet vil ta ca. 30-60 minutter. Intervjuet vil inneholde spørsmål om utdanningsløpet ditt, hvordan du opplevde å bli ivaretatt i tilbakeføringsfasen, og om hvordan du har blitt møtt i arbeidslivet.

Jeg kommer ikke til å stille deg direkte spørsmål som går direkte på dine helseforhold, men dersom du ønsker å dele denne formen for opplysninger vil jeg benytte den videre i min analyse dersom det er relevant for forskningsspørsmålet.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det

vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Det vil kun være meg og min veileder på masteroppgaven som vil ha tilgang på intervjuet. Jeg kommer til å sikre at ingen uvedkommende får tilgang til personopplysninger gjennom at navn og kontaktopplysninger vil erstattes med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data. Deltakere vil ikke kunne gjenkjennes i dokumentasjonen.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.08.2021. Personopplysninger og opptak vil slettes ved prosjektslutt.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

Innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,

å få rettet personopplysninger om deg,

å få slettet personopplysninger om deg, og

å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Høgskolen på Vestlandet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med: Høgskulen på Vestlandet, Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag, ved Amalie Toska Ottesen, på epost amalietoskaottesen@gmail.com eller telefon: 48 04 83 08

Høgskulen på Vestlandet, Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag, Bodil Ravneberg, på epost bodil.ravneberg@hvl.no eller telefon: 55 58 59 66.

Vårt personvernombud: personvernombud@hvl.no.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen Amalie Toska Ottesen

Veileder:

Masterstudent:

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Fengselsundervisningens relevans for tilbakeføring til samfunnet» og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles fram til prosjektet er avsluttet, ca. 15.08.2021

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring nøkkelaktører

Vil du delta i forskningsprosjektet?

Fengselsundervisningens relevans for tilbakeføring til samfunnet

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan utdanningen som tilbys i norske fengsel, bidrar i tilbakeføringen til samfunnet, og i hvilken grad utdanningen som innsatte tar i fengsel er relevant etter endt soning, i møte med arbeidslivet.

Dette skrivet gir deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Jeg går siste året på master i samfunnsfagdidaktikk ved Høyskolen på Vestlandet, campus Bergen, og forskningsprosjektet er i hovedsak rettet mot min masteroppgave. Jeg har likevel sett et forskningsbehov, og håper at dette prosjektet kan bidra til å rette oppmerksomhet mot feltet.

Studien har som formål å se på hvilke erfaringer tidligere innsatte sitter igjen med fra perioden med utdanning i fengsel, og i overgangsfasen fra fengsel til frihet. Jeg er interessert i å høre gode og dårlige erfaringer om hvordan samarbeidet mellom enkeltpersoner, utdanningsinstitusjoner, arbeidsplasser og kriminalomsorgen fungerer i praksis. Jeg skal derfor intervju tidligere innsatte som har sonet over ett år for å høre deres personlige erfaring om hvordan tilbakeføringsfasen har vært, men jeg er også interessert i å intervju ledere, ansatte og andre sentrale aktører innenfor dette samarbeidet. Jeg ønsker å få fram ulike syn og erfaringer om hva som fungerer rundt den innsatte i utdanningen og i overgangsfasen, og hva som eventuelt ikke fungerer. Erfaringene kan bidra til å kartlegge samarbeidet som skjer rundt løslatelsen.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg ønsker å intervju deg som arbeider med samarbeidet rundt den innsattes utdanning og tilbakeføring. Jeg er interessert i å snakke med lærere, ansatte i kriminalomsorgen, ledere i bedrifter som ansetter lærlinger og andre sentrale aktører.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du møter meg til et intervju. Intervjuet vil bli gjort på et sted der du ønsker, for eksempel på din arbeidsplass eller på en kafé. Intervjuet vil ta ca. 30-60 minutter. Intervjuet vil inneholde spørsmål om arbeidet som skjer rundt den innsatte.

Taushetsplikt

Intervjuene vil gjennomføres slik at det ikke samles inn opplysninger som kan identifisere enkeltpersoner eller avsløre taushetsbelagt informasjon. Spørsmålene i intervjuet vil ikke

rettes mot enkeltpersoner eller spesielle hendelser, og identifiserende bakgrunnsopplysninger slik som navn, sted, alder er ikke relevant for undersøkelsen.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Det vil kun være meg og min veileder på masteroppgaven som vil ha tilgang på intervjuet. Jeg kommer til å sikre at ingen uvedkommende får tilgang til personopplysninger gjennom at navn og kontaktopplysninger vil erstattes med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.08.2021. Personopplysninger og opptak vil slettes ved prosjektslutt.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:
Innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
å få rettet personopplysninger om deg,
å få slettet personopplysninger om deg, og
å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.
På oppdrag fra Høgskolen på Vestlandet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:
Høgskulen på Vestlandet, Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag, ved Amalie Toska Ottesen, på epost amalietoskaottesen@gmail.com eller telefon: 48 04 83 08
Høgskulen på Vestlandet, Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag, Bodil Ravneberg, på epost bodil.ravneberg@hvl.no eller telefon: 55 58 59 66.

Vårt personvernombud: personvernombud@hvl.no.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen Amalie Toska Ottesen

Veileder:

Masterstudent:

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Fengselsundervisningens relevans for tilbakeføring til samfunnet» og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles fram til prosjektet er avsluttet, ca. 15.08.2021

(Signert av prosjektdeltaker, dato)